

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

OLUŞ/GERÇEKLEŞME VE ETKİ/BELİRLENİM
İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA, MEKÂN-ZAMAN VE
ÖRGÜTLENME BOYUTLARI İLE ÖLÇEK
SORUNSALI

Erdal Onur DİKTAŞ

Aralık, 2010

İZMİR

**OLUŞ/GERÇEKLEŞME VE ETKİ/BELİRLENİM
İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA, MEKÂN-ZAMAN VE
ÖRGÜTLENME BOYUTLARI İLE ÖLÇEK
SORUNSA LI**

Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Doktora Tezi

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Kentsel Tasarım Programı

Erdal Onur DİKTAŞ

Aralık, 2010

İZMİR

DOKTORA TEZİ SINAV SONUÇ FORMU

ERDAL ONUR DİKTAŞ tarafından **PROF. DR. -ING ŞENEL ERGİN**, yönetiminde hazırlanan “**OLUŞ/GERÇEKLEŞME VE ETKİ/BELİRLENİM İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA, MEKÂN-ZAMAN VE ÖRGÜTLENME BOYUTLARI İLE ÖLÇEK SORUNSA LI**” başlıklı tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

.....
Prof. Dr. -Ing Şenel ERGİN

_____
Yönetici

.....
Doç. Dr. Nilgün TOKER KILINÇ

_____
Tez İzleme Komitesi Üyesi

.....
Doç. Dr. İpek ÖZBEK SÖNMEZ

_____
Tez İzleme Komitesi Üyesi

.....
Prof. Dr. Güzin KONUK

_____
Jüri Üyesi

.....
Prof. Dr. Gülsüm BAYDAR

_____
Jüri Üyesi

_____
Prof. Dr. Mustafa SABUNCU

Müdür

Fen Bilimleri Enstitüsü

TEŞEKKÜR

Mimarlık lisans ve yüksek lisans formasyonunun ardından şehir ve bölge planlama bölümü kentsel tasarım programında yapılan bir çalışmada alanlar arasındaki ayrışıklığın nedenlerinden birinin ölçeksel farklılık olduğuna dair kolaycı bir yorumun sorgulanması pek de yadırgatıcı olmasa gerektir. Özellikle kişisel olarak hep arakesitte kalındığı, daha temel bir nosyon nedeniyle sürekli ortak bir payda üzerinde dolaşılıyormuş duygusunun egemen olduğu bir durumda söz konusu ortak paydanın sezgisel varlığı tüm ayrışık görünümüne rağmen bütünsel bir işleyişin olduğu iddiası için de kişisel bir çıkış noktası oluşturmaktadır.

Sorun insani varoluşun olumsal doğası ile ilişkilendirilip toplumsal, politik, ekonomik alanlara da genişletildiğinde, bu varlık buluşun önemli bir parçası olan mekân örgütlenmesi teori ve pratiğindeki ayrışmalardan çok, pek çok alanı bir arada tutan şeyin ne olduğu sorusu daha anlamlı hale gelmektedir.

Tez çalışmasında gerek izleme gerek jüri sürecinde katkı veren danışman ve üye profili de dile getirilen arayışın ortaklaşmasının bir göstergesi sayılmalıdır. Her biri alanında yetkin isimler olan başta danışmanım peyzaj mimarı sayın Prof. Dr. -ing Şenel ERGİN olmak üzere, izleme sürecinde bir süre yer alan ancak sağlık sorunu nedeniyle ayrılan şehir plancısı sayın Yrd. Doç. Dr. Funda AYSEL ALTINÇEKİÇ, izleme sürecine birlikte devam ettiğimiz şehir plancısı sayın Doç. Dr. İpek ÖZBEK SÖNMEZ, felsefeci sayın Doç. Dr. Nilgün TOKER KILINÇ, final jürisinde yer alan mimar ve kentsel tasarımcı sayın Prof. Dr. Güzin KONUK, mimar sayın Prof. Dr. Gülsüm BAYDAR değerli görüşlerinden yararlanmamı sağlayarak bu çalışmanın üretilmesini kolaylaştırdılar. Çalışmada yer alabilecek kusurların tamamen yazara ait olduğunu vurgulayarak, doktora sürecinde bölüm içinden ve dışından alınan derslerin ve akademik sohbetlerin katkısı da dahil olmak üzere tüm katkılar için en içten teşekkürlerimi sunarım.

Doktora gibi zorlu bir süreçte hiçbir konuda desteğini esirgemeyen, özellikle varlığın (ve yokluğun) anlamını kavrama çabalarımın içkin katkılarından ötürü

eşim mimar Ebru TÜRKDAMAR DİKTAŞ ile sevgili kızımız Esin Umay
DİKTAŞ'a da sonsuz müteşekkirim.

OLUŞ/GERÇEKLEŞME VE ETKİ/BELİRLENİM İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA, MEKÂN-ZAMAN VE ÖRGÜTLENME BOYUTLARI İLE ÖLÇEK SORUNSALI

ÖZ

Bu çalışmada, mekân örgütlenme teori ve pratiğinde önemli bir rol oynadığı düşünülen ölçek sorununun, yine aynı teori ve pratik için bir diğer önemli sorun olan oluş/gerçekleşme ve etki/belirlenim bağlamında gerek epistemolojik gerek ontolojik temelde irdelenmesi amaçlanmaktadır.

Bu amaçla çalışmada öncelikle ölçek tartışmaları gözden geçirilmekte ve oluş ile etki/belirlenim arasındaki ilişkinin irdelenebileceği temel kavramlar belirlenmeye çalışılmaktadır.

Ölçek tartışmalarından elde edilen, ölçeğin boyutları olarak ortaya konmuş mekân, zaman ve örgütlenme kavramları oluş ile etki/belirlenim arasındaki ilişki göz önünde bulundurularak irdelenmeye çalışılmaktadır.

Ölçeğin boyutlarından örgütlenmenin mekân ve zamana göre öneminin tartışılması için “birikim temelli örgütlenme” örnek olgu olarak betimsel düzeyde ortaya konmaktadır.

Daha sonra kuantum teorisinden ilkesel düzeyde edinilen kavramsallaştırmalar ve ölçek üzerine çıkarımlar bu alanda kullanılmaya ve oluş ve etki/belirlenim ile ölçek arasındaki ilgi yer yer grafik anlatımlarla kurulmaya çalışılmaktadır.

En son olarak tüm çalışmada edinilen çıkarımlar ile çalışmada öncül olan önermelerin değerlendirilmesine çalışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Ölçek sorunu, mekân-zaman-örgütlenme, oluş/gerçekleşme ve etki/belirlenim

**SPATIAL, TEMPORAL AND ORGANIZATIOANL DIMENSIONS OF
THE SCALE PROBLEMATIC WITHIN THE CONTEXT OF
BEING/REALIZATION AND EFFECT/DETERMINATION**

ABSTRACT

The aim of the study is to make a research on relationship between scale and being/realization and effect/determination problem which are mentioned as two major problems in spatial organization theory and practice.

In order to reach this aim, firstly the recent discussions on scale problem have been evaluated to develop the basic conceptual discussion of the research. As the result of this effort the concepts of space, time and organization which are mentioned as dimensions of scale have been reached.

The second step of the study is to make a research on the dimensions of scale which concerns the relationship between being/realization and effect/determination.

To discuss the relatively importance of organization than space and time, ‘the organization that based on accumulation’ has been chosen and portrayed as a sample phenomenon.

To evaluate the relationship among scale, becoming/realization and effect/determination, the conceptualizations that implicated from the theory of probabilistic determination and sample phenomenon have been used as another step of the research.

As the last step of the study, the results of the research and the premise hypotheses have been evaluated.

Keywords: Scale problem, space-time-organization, being/realization and effect/determination

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
DOKTORA TEZİ SINAV SONUÇ FORMU	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZ	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii

BÖLÜM BİR- GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Sorun Alanı	1
1.2. Çalışmanın Amacı	8
1.3. Çalışmada Benimsenen Yaklaşım, Yaklaşım, Temel Kavramlar; Çalışmaya Hâkim Olan Perspektife ait Tartışmalar; Tezi Önceleyen ve Gerektiren Çalışmalar	9
1.3.1 Çalışmada Benimsenen Yaklaşım, Temel Kavramlar	9
1.3.2 Çalışmaya Hâkim Olan Perspektife ait Tartışmalar.....	10
1.3.3 Tezi Önceleyen ve Gerektiren Çalışmalar	13
1.4. Çalışmanın Kapsamı.....	16
1.5. Çalışmanın Yöntemi.....	18

BÖLÜM İKİ- ÖLÇEK TARTIŞMALARI VE

KAVRAMSALLAŞTIRMALAR	22
2.1. Genel Bağlamda Ölçek.....	22
2.2. Epistemolojik Ölçek Sürekliliği	24
2.3. Ölçek Sorununun Eleştirel Kentsel Teoride Ortaya Çıkışı.....	26
2.4. Epistemolojik Çerçeve Olarak Ölçek	27
2.5. Bölüm Değerlendirmesi.....	29

BÖLÜM ÜÇ- ÖLÇEĞİN BOYUTLARI OLARAK MEKÂN, ZAMAN VE

ÖRGÜTLENME	31
3.1. Mekân ve Zaman Sorunu.....	31
3.1.1. Mekân Tartışmaları ve Kavramsallaştırmaları	31
3.1.2. Mekân ve Zamanın Bütünleşik Olarak Kavramsallaştırmaları.....	36

3.1.3. Mekân ve Zamanın Kavramsallaştırımı Üzerine Bir Değerlendirme	41
3.2. Örgütlenme Sorunu, Olasılıkçı Determinizm Teorisi ve Varoluşun yeniden Üretimi.....	45
3.2.1. Diyalektik: Olasılıktan Determinizme Doğru.....	46
BÖLÜM DÖRT-BİRİKİM TEMELLİ ÖRGÜTLENME, KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE ÖLÇEĞİN BOYUTLARI.....	59
4.1. Dünya Sistemi Teorisi.....	60
4.1.1. Wallerstein ve Modern Dünya Sistemi Teorisi.....	60
4.1.2. Gills & Frank ve Dünya Sistemi Teorisi.....	63
4.1.3. David Harvey Zaman-Mekan Sıkışması tezi ile dolaşımın, sermaye mal çevriminin önemi	67
4.2. Etki Alanı Oluşması Bağlamında Bir Değerlendirme	70
BÖLÜM BEŞ- OLASILIKÇI DETERMİZM TEORİSİ BAĞLAMINDA MİKRO VE MAKRO ÖRNEKLER İLE ÖRGÜTLENME, OLUŞ VE ETKİ/BELİRLENİM İLİŞKİSİ	73
5.1. Baskın Etken Operatör Etkisi Altında Cismin Oluş Yönünün Bükülmesi.....	75
5.2. Denklik İlkesi ve Çoklu Bir Cismin Oluş-Etki İlişkisi Bağlamında Fraktal Yapısı	76
5.3. Çoklu Fraktal Cismin Oluş-Etki ve Yönelim Bükülmesi Bağlamında Şematize Edilmesi	78
5.4. Bölüm değerlendirmesi	80
BÖLÜM ALTI- SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA.....	92
EKLER.....	98
EK 1 YÖK Ulusal Tez Merkezi Veritabanı Araştırması	98
EK 2 ProQuest İnceleme ve Tez Veritabanı Araştırması.....	101

BÖLÜM BİR

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Sorun Alanı

Görünen en küçük birimden en büyük birime kadar mekânsal örgütlenmeler en başta doğal olmak üzere politik, toplumsal, ekonomik yapıların bir parçası olarak var olmaktadır. Mekânsal örgütlenmenin teorik ve pratik alanında mimarlıktan başlayarak kentsel tasarım ve daha üst ölçekli mekânsal planlama çalışmalarında özellikle kıt doğal kaynakların kullanımı, bu kaynaklarda hak sahibi olan insanlar ve bu kullanımlardan etkilenen tüm canlılar için büyük önem taşımaktadır. Fiziksel çevrenin üretim ve yeniden üretiminin tüm canlı sistemiyle olan bu derin ilgisi, tüm sürecin ekosistemin önemli bir parçası olduğunu da göz önünde bulundurmaya gerektirmektedir.

Bu nedenle, mekânsal örgütlenme süreci ilk aşamalardan başlayarak en son aşamaya dek bu karmaşık ve duyarlı sistemi zarara uğratmayacak düzeyde veri, bilgi ve karar düzeyi ile üretilmek zorundadır.

Üretim sürecinde “karar üretme” aşaması zihinsel/tasarımsal bölümün önemli bir parçası olarak yer almaktadır. Karmaşık yaşamsal sistemde, ekonomik ve ekolojik yapılar içerdikleri tüm olumsuzluklara rağmen maddi niteliklerinin fazlalığı, matematik ve doğal bilimlerin görece yetkinlikleri nedeniyle çok daha başarılı biçimde çözümlenebilmekte ve gerekli nicelemeler yapılabilmektedir.

Ancak söz konusu bütünleşik ekosistem içinde, insan davranışları için görece daha fazla söz konusu olabilen *olumsallık* nedeniyle belirsizlikler de son derece fazladır. Bu rasyonel araçlarla kestirilebilirlik düzeyini çok daha sınırlı bir duruma getirmektedir. Özellikle politik alan, karar üretimi sürecindeki yerinin önemine ve duyarlılığına rağmen, ideolojik altyapıların güdülemesi ve yarattığı zihinsel baskıyla toplumsal, ekonomik ve ekolojik alanların olabilecek tüm olumlu etkilerini ortadan kaldıracak bir ağırlığa sahip olabilmektedir. Bundan ötürü, tüm sürecin ve etki ettiği karmaşık ve kimi noktalarda ekoloji gibi tersinemez yapıların yararı için politik

ayağın irdelenmesinde yarar vardır. Ancak belki daha da önemlisi politik varoluşa temel sağlayan bilimsel, etik, estetik bilgi/eylem alanının önemli parçası olan ideolojik ve hegemonik alanların dikkate alınması gerekir.

Bileşik, bütünleşik bir yapı olarak tüm insani etkinlikleri de içermekte olan ekosistemde, özellikle insan etken olan değişimlere bakıldığında, hemen tüm yaşamsal yapıyı etkileyen en önemli açmazların en başta liberal ideoloji olmak üzere ekonomik/kapitalist gelişmeyi baz alan insani etkinliklerden kaynaklanmakta olduğu görülür. Politik, toplumsal, ekonomik ve en önemlisi ekolojik unsurlar içeren karmaşık, etkileşimli bu yaşamsal yapı içinde hemen tüm doğal ve toplumsal kaynakları bu düzeneği yeniden üretmek yolunda organize eden, özellikle de birikim temelli insani teori ve pratik, tarihi beş bin yıl öncesine gitmekle birlikte, modern zamanlara ve elbette onu izleyen modern sonrası döneme fazlasıyla hâkim olmuştur. Bu duruma yönelik temel kritiklerden biri, iyi bilindiği gibi, tüm dünyanın ve yakın uzayın el altında (bestand), her an insan kullanımına hazır olan bir nesne, bir şey olarak kavrandığı ve buna uygun olarak etkinlikte bulunduğu yönündedir (Heidegger, 1997, 71,78). Söz konusu kritik, bir yanıyla ontik ve epistemik çerçeveler aracılığı ile gerek normatif gerek formatif koşulların sağlanması ve bunlara uygun eylemler yoluyla aslında olumsal olan durumun bir zorunluluk haline gelişine de işaret etmektedir.

Bu dünyayı (ve yakın uzayı) el altında görme, onu insan gereksinimleri için bir kaynak olarak kullanmaya dair perspektifin ve eylemlerin, Dünya Sistemi teorisinde değerlendirildiği gibi (Frank&Gills, 2003), karşılaşılan pek çok soruna, değişen onca politik, ekonomik, toplumsal biçime rağmen neredeyse beş bin yıldır ayakta kalıyor olma durumu ise içerik anlamında bir takım özdeşliklerin varlığını sürdürdüğünü göstermekte gibidir. Bu noktada değişimin yanında değişmeme ya da kendine özdeş kalma durumunun da var olma, gerçekleşme dinamiği içinde önemli bir yere sahip olduğunu söylemek gerekir.

İnsan etkinliği için temel oluşturan ontik ve epistemik çerçeveler gerçeklik üzerine sahip olunan bilginin bir başka deyişle hakikat(ler)in de sınırlarını

oluşturmaktadırlar. Ekosistem bütününde gerek doğa ve insan etkileşiminin, gerek insanlar arasındaki ilişkilerin niteliğini de belirleyen söz konusu gerçeklik bilgisi ve buna dayanarak gerçekleştirilen eylemlerdir. Örneğin bir hakikat kavrayışı içinde şeyler arasındaki ilişkilene ya da şeyler arasındaki ilgi biçimi indirgeyici hiyerarşik bir yapılanma olarak ağaç dallanması biçiminde değerlendirildiğinde yirmi unsurun ilişkilendirildiği bir durumda alt küme sayısı on dokuz iken, ilişkilene biçimi yarı-kafes biçiminde ele alındığında bir milyona yakın alt küme olduğu görülür (Karatani, 2006, sf.75)

Burada hakikat üzerine dikkatle dile getirilmesi gereken baz oluşturduğu insani etkinlikler dolayımı ile gerçekliğin değişimine katıldığı, söz konusu bu etkinlikler aracılığıyla nesnel sonuçlar ürettiği, elde edilen sonuçlardan edinilen geri besleme ile kendini değiştirdiğidir. Hakikat(ler) gerek kendisinin sebep olduğu nesnel sonuçlar, gerek insanın maddi varoluşu içinde üretilmiş düşünceler olması itibariyle da nesnelirler. Ancak hakikat(ler)in insani perspektiflerin tarihsel/düşey ve eşzamanlı/yatay çokluğu içinde nesne ile arasında asla tam bir tekabüliyetin/denkleşmenin olduğu da savlanamaz. Bir başka deyişle hakikatler kısmen tarihsel ve bağlamsaldırlar.

Buna göre gerçekliğin kavranışı ve buna uygun olarak eylemlerin düzenlenmesinde değişimi de görmek üzere karar üretme mekanizmalarında insani yapıları tarihsel olarak gözden geçirmekte yarar bulunmaktadır. Bilindiği gibi, özellikle Modern dönemde Kartezyen düşünce ile son derece kristalize olan rasyonel merkezîyetçi perspektif politik, toplumsal, ekonomik yapının örgütlenme çerçevesini çok belirgin biçimde oluşturmuştur. Bu bağlamın güçlenmesinde önemli etkenlerden biri, Hobbes'un Leviathan'ında simgeleşen, merkezi gücü artırıcı erk devri olmuştur. Söz konusu erk devri ve temsil sistemi ile yurttaşın karar alma süreçlerine doğrudan katılımının erozyon süreci de başlamıştır. Diğer yanda yurttaşı politik alandan koparacak bir başka gelişme ise klasik dönemde *hane*'ye ait olan maddi üretimin, modern dönemde neredeyse günlük yaşantının merkezine yerleşmiş olmasıdır. Her iki gelişme de modern dönemin gerek politik, gerek ekonomik varoluş desenini oluşturmuştur.

Siyasal erk devri bir başka deyişle temsil sistemi ile gelişen modern devlet, soyut idealist kopukluğunun da katkısı ile öz örgütlenmesini toplumsal yapıdan çok daha yoğun olarak gerçekleştirmiştir. Modern dönemin özellikle pozitivist kavrayış ile beslenen “maddi” ekonomik doğası, ister *düzenleyici optimal*, ister ağır hamleleri üstlenen *güçlü müdahaleci* devlet modeli eliyle olsun, hacimsel olarak son derece büyümüştür. Bu bağlamda, daha çok ekonomik alana sıkışmış modern yurttaş ve yeni örgütsel yapılar arasında var olan -daha önceki dönemlerde de bulunan, ancak erişebilirlik olanağı kast ve benzeri toplumsal kısıtlayıcılar ile belirlenen- mesafe önemli boyutlara ulaşmıştır.

Bu noktada birey ve içinde yer aldığı ekonomik, politik yapı arasında önemli bir bunalım oluşmuştur. Bu bunalım ya da bir başka deyişle gerilim, mekânsal da dâhil, modern zihinsel ve maddi örüntülenmenin hemen her kanalında belirlemiştir. İster liberal kapitalist, ister sosyalist ideolojiler ve bunların türevi ideolojik altyapılar ve bunlara karşılık gelen maddi yapılar olsun bu gerilimden bağışık olamamışlardır. Ancak, farklı ideolojiler ve maddi pratiklerinde siyasal yapının öznesi olarak devlete yüklenen önem ve buna denk gelen varlık büyüklükleri nedeniyle gerilim değerlerinde farklılıklardan söz etmek olanaklıdır. Örneğin liberal kapitalist temelli düzenleyici optimal devlet yapısı ile liberal eşitlik ilgisi içinde, bireysel özgürlükler ve hakların öne çıkarılması, bu yapıda gerilimin görece azalmasına yol açmıştır. Özellikle devlet (siyasal yapı) ve özel sektör (ekonomik yapının büyük kısmı) yanına, genel örgütlenmenin güçler ayrılığı formatını toplumsal da dâhil tüm yapıya yaymak üzere *sivil toplum* unsuru gelmiştir. Bu eklenti ile birey, görece rahat olarak içinde yer alabildiği ve etkisini genel yapı içinde izleyebildiği sivil yapılar dolayısıyla var olan güç geometrisine dâhil olmuştur. Bu gelişme özellikle liberal örgütlenme yapısı içinde önemli bir gelişme olarak görülmektedir.

Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının varlığı ve katılımcı süreçler yoluyla, mekânsal örgütlenme de dâhil tüm müdahaleler için gerek duyulan meşruiyetin daha güçlü sağlanabildiğinin düşünüldüğü bir durumda, güçler dengesindeki ciddi bozukluklar, bir başka deyişle asimetri başka türden çelişkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin, ekonomik yapı içinde zaten ciddi bir etkiye sahip olan

sermayenin, aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarının içinde de yer alması ve her iki alanda da etkin ve güçlü bir varlık göstermesi, daha önce giderildiği düşünülen gerilimin, ana yapıda başka bağlamlarda yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir. Bu niteliğiyle de politik çerçevede demokratik gibi görünen durum özellikle ekonomi-politik temelleri nedeniyle son derece anti-demokratik olabilmektedir (Güler, 2003). Bu durum bir bakıma insani var oluşun temelde kompleks/bütünleşik olan yapısından kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle sermayenin bir olasılıksal etki sahibi olarak başka başka noktalarda yer bulabilmesine dayanmaktadır.

Süreç içinde kurtarıcı bir teori ve pratik olarak gündeme gelen **iyi yönetim** ise böylesi bir ortamda ister ilgili bütün aktörlerin ortak çabalarıyla elde edilen sonuçların oluşturduğu yapı ya da düzen olarak ifade edilsin, ister birbirine bağlı pozisyonların ve çatışan karşıt çıkarları olan aktörlerin oluşturduğu farklı ağsal yapıları koordine eden bir süreç olarak (Özer, 2006) görülsün, ideolojik çatışmalar ve hegemonik koşullardan ötürü daha çok biçimsel bir doğruluk gösteren içerik bakımından ise hayal kırıklığı yaratan bir pratik olabilmektedir.

Tarihsel değişime bakıldığında karar üretme mekanizmasını ağaç dallanmasına benzer hiyerarşik, düşey bir yapılanmadan, her bir bireyi en başta politik olmak üzere daha fazla görünür kılmaya, bu yolla da karar üretme dinamiklerinden biri haline getirerek görece eşdeğer, yatay bir yapılanmaya taşıyan bir süreçten geçildiğini söylemek olanaklıdır. Bir başka deyişle söz konusu olan, temeli akılcı yollarla atılmış ancak bireyi aşkın bir politik yapılanma yoluyla hemen çoğu potansiyeli ile dışarıda bırakan indirgeyici bir biçimlenmeden, bireyi varoluşun içkin gücü sayarak tüm potansiyeli ile olabildiğince bedenine katmaya çalışan, çokluluğun farkında bir biçimlenmeye doğru gelişen bir süreçtir. Bu süreç aynı zamanda **karar mekanizmasının merkezden yerele doğru kayması** anlamına da gelmektedir. Bu noktada sürecin gerek biçim gerek içerik bakımında çok ciddi bir değişimi ifade ettiğini dile getirmek gerekir. Ancak biçim ve içeriğin değişim yönü ve şiddetlerinin birbirine koşut olduğunu söylemek görece zordur.

Gerek nitel gerek nicel olarak bir yerleştirme, sınıflandırma aracı olarak **ölçek** kavramı ise yalnızca mekân örgütlenmesi alanında değil ekoloji başta olmak üzere pek çok teori ve pratiğin sadık kalmaya çalıştığı gerçeklik bilgisinin, hakikat(ler)in önemli bir parçasıdır.

Daha önce de dile getirilmiş olan “dünyayı el altında görme” koşulu, kapalı bir küre olan dünyanın mekânsal/fiziksel olarak adım adım keşfi ile daha da şiddetlenmiştir. Özellikle öne çıkan birikim temelli örgütlenmenin tüm yeryüzüne yayılma süreci ile gerek nicelik gerek nitelik anlamında **küresellik** teori ve pratiği de varlık bulmuştur. Bir başka deyişle teorik ve pratik sonuçlar **hakikat** kavrayışına dâhil olmuştur.

Küresellik/ küreselleşme dünyanın küresel yapısına referansla bir kapalılığı ve bir bütünlüğü ifade ederken bu bütünün içinde yer alan parçalar, daha önce de dile gelen, **yerel** gibi gerek niceliksel olarak küçük, gerek ortak nitelikten koptuğu varsayılan yanlarıyla farklı varoluşlar olarak kavranmıştır. Söz konusu kavrayış ancak küresel ve yerel gibi bir teorik/pratik çiftin varlığı ve göreceliği ile olanaklı olabilmıştır. Bu durum da **ölçek** kavramının niteliğini kabaca vermektedir. Ne var ki hızlı bir bakışla farklılıklar düzleminde kavramaya çalışmak yerine özellikle küresellik altında bir ortaklıklar, özdeşlikler olarak kavranmaya başlandığında ise **bir ölçeksel düzey olarak dile gelen yereli** değerlendirmenin yönü değişmekte gibidir.

Özellikle küreselleşme sürecinde, katılım ve iyi yönetim dolayımı ile ölçek bağlamında çokça anılan yerel kavramı ve yerellik pratiği için yapılmakta olan “özgürlük” merkezli söylemsel vurgunun abartılı fazlalığına karşın, ağsal bir yapılanmada yerel olanın gerek ideolojik gerek ekonomik bağımlılıklarının son derece artmış olduğu da gözden kaçmamalıdır. Söz konusu bağımlılık durumu, özellikle, özgürlük ve özerk olma durumunun yakın ilgisinden ötürü ciddi düzeyde tedirginlik vermektedir. Söz konusu bu tedirginlik, gerçekliğin bilgisi ve onun parçalarından **ölçek** kavramı için de soru işaretleri doğurmaktadır.

Mekânsal örgütlenme teori ve pratiğinde Kentsel Tasarımın gündeme gelmesi ve başlı başına bir varlık alanı olarak tesis edilmeye çalışılması yukarıda dile getirilen karar mekanizmasının aşkından içkine doğru dönüşmesi süreci içinde gerçekleşiyor görünmektedir. Bu süreçte mekân örgütlenmesi teori ve pratiğinde katılım, yönetim bir başka deyişle daha doğrudan demokrasi pratikleri gibi politik varoluş biçimlerinin olanaklı olabileceği bir toplumsal, politik, ekonomik ve elbette mekânsal varlık alanı gereksinimi ortaya çıkmıştır.

Mekân örgütlenme teori ve pratiğinin kentsel tasarımın gündeme gelinceye kadar içinde bulunduğu koşullarda farklılaşmalar oldukça belirgindir. Bu bağlamda bir uçta ağırlıklı olarak özel mülkiyete dayalı olan ve katılımın mülk sahibi olma hali nedeniyle (burada mülk sahibinin özel ya da tüzel bir kişi ya da devletin kurumları olmasının bir önemi yoktur) zaten doğrudan gerçekleştiği bir aralık olarak mimarlık yer almaktadır. Diğer uçta ise gerek kamu gerek özel mülkiyetin varoluş koşullarının belirlendiği, çoğu zaman son derece hacimli ve ciddi uzmanlık gerektiren ülke, bölge, kentsel bölge, kent planlama (bir başka deyişle program üretme) süreçleri gibi, tüm iyi niyetlere rağmen katılımın son derece sınırlı olabileceği bir alan yer almaktadır.

Kentsel tasarım tam da bu iki yer tutmuşluk arasında, katılıma, yönetime olanak tanıyan hem özel hem kamusal mülkiyetin (hem de mülksüzlerin, ancak o mekânda yaşayarak orayı **yer** haline getirenlerin) söz konusu olabildiği bir fırsat alanı, ölçeği olarak belirlemiştir (Günay, 1999; Punter, 2002; Kriger, 2009). Mekânsal örgütlenme alanında planlama pratiğinin ürettiği mekânsal programları **yer üretme** bağlamında mimarlık altyapısına dayanarak tasarım ve uygulama olarak maddeleştirecek bir ölçeğin pratiği olarak görülmektedir.

Kentsel Tasarım tüm iyimser bakışa karşın, daha önce dile getirilen yerelliklerin özgürleşme söylemleri altında daha da pekişen bağımlılık durumu gibi sorunlardan bağışık değildir. Bu noktada daha çok niteliksel olarak süregiden bir özdeşlik durumuna karşın ancak niceliksel olarak farklılaşabilme gibi durumdan söz etmek

olanaklı hale gelmektedir. Dolayısıyla ölçeğin referans olarak kullanıldığı durumun niteliksel mi niceliksel mi olduğu sorusunun da yanıtlanma gereği doğmaktadır.

Katılım ya da yönetim gibi politik iradenin yerel için görece daha özgür biçimde kullanılıyor görüldüğü bir durumda dahi, hegemonik, sürükleyici yapı içinde, egemen ideolojiye nitelik anlamında karşıt da olursa, bu yapı içinde mevcut durumun egemen lehine berkitilmesi bağlamında bir geri besleme aracı olarak kullanılabilmesine benzer sorunlarla karşı karşıya kalınmaktadır. Bir başka deyişle çoğu alandaki teori ve pratikte olduğu gibi Kentsel Tasarım da görünenden çok daha derin ve köklü bir işleyişin sürüklediği bir parça olmak durumunda kalmaktadır.

Bu durumda, Kentsel Tasarım da içinde olmak üzere tüm mekân örgütlenme teori ve pratiği ile bu teori ve pratiği belirleyen unsurlar bağlamında temel sorunlardan biri sürüklemeyi olanaklı kılan akışı neyin (daha doğrusu nelerin) manipüle etmekte olduğu ve bu manipülasyonun nereden kaynaklandığı (sakımlı bir deyişle “doğası”nın ne olduğu) olmaktadır. Bir başka deyişle sorun olumsal ya da zorunlu alanda oluşun/gerçekleşmenin ve bunu olanaklı kılan etkilerin/belirlenmelerin ilişkisi bağlamında irdelenmek zorundadır. Bu çerçevede ise ölçeğin anlamı ve gerçekten bir fark yaratıp yaratmadığı üzerine bir tartışmanın kentsel tasarımı doğal olarak aşarak daha geniş bir bağlamda irdelenmesinin gerekliliği daha belirginleşmektedir.

1.2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, **mekân örgütlenme teori ve pratiğinde önemli bir rol oynadığı düşünülen ölçek sorununun özellikle mekân, zaman ve örgütlenme boyutları aracılığıyla, yine aynı teori ve pratik için bir diğer önemli sorun olan oluş/gerçekleşme ve etki/belirleme durumu bağlamında olmak üzere epistemolojik ve ontolojik temelde irdelenmesi yapılarak ölçek kavramının görece seçikleştirilmesi amaçlanmaktadır.**

1.3. Çalışmada Benimsenen Yaklaşım, Temel Kavramlar; Çalışmaya Hâkim Olan Perspektife ait Tartışmalar; Tezi Önceleyen ve Gerektiren Çalışmalar

1.3.1. Çalışmada Benimsenen Yaklaşım, Temel Kavramlar

Bu konuda en başta dile getirilmesi gereken, çalışmada tüm doğal ve olumsal varlığın sürekli bir değişim, dönüşüm, dolayısıyla **oluş/gerçekleşme** süreci olarak görüldüğüdür. Ancak söz konusu edilen **oluş/gerçekleşme** kavramı Batı düşünce tarihinin kritik edilmesinde bir zaman için, örneğin Karatani (2006) tarafından kullanılan Platonik **yapma** ve **doğal oluş** gibi bir karşıtlık temelinde düşünülmemektedir. Bunun en temel nedeni Karatani tarafından eleştirilen Batı düşüncesinin “ikilik üzerinden gerçekliği üretmesi” durumunun eleştirilene benzer bir ikilik öne sürülerek yeniden üretilmesidir. Oysa **yapma** ancak **oluş**’un içinde var olabilir. Yapma kavramı insanın varlığının rasyonel olma ve etkinliklerinin temelinde bu rasyonelliği koyma öyküsüne işaret eder. Oysa **oluş** kavramı yalnızca belirli bir zaman aralığı için geçerli bir duruma değil varlığın bütünüyle gerçekleşişine, var oluşuna gönderme yapmaktadır. Bu denli kavrayıcı, kapsayıcı bir **oluş** kavramı içinde yer alacak herhangi bir unsur ise ancak bu değişimin, dönüşümün bir momentini, bir anını, bir aralığını temsil edebilecektir. Bir başka deyişle oluşun içinde yer alan her şey mutlaklığı olmayan, geçici, tarihsel bir durumdur ve devinen varlığın bir aralıktaki görünüşünden başka bir şey olmayacaktır. Bu görünüş bazen insanın algısı ya da kavrayışı için bir anlık görünme ve kaybolma olacağı gibi yine aynı ölçüde, insana göre birkaç milyon yıllık bir sürede gerçekleşebilir. Ancak bu durum o şeyin ilke olarak geçiciliğinin kabul edilmesine engel olamaz.

Varlığın oluş’u içinde yer alan doğal ve olumsal unsurların atom altı (kuantik) düzeyden makro düzeye dek söz konusu o unsurun bütünlüğünü ya da dağılmasını sağlayan çelişik öğelere sahip olduğu kabul edilmektedir.

Bu bağlamda mekân’ın doğal alanda maddi, olumsal, toplumsal alanda buna ek olarak sembolik bir kısıt/zorunluk ve olanak olduğu varsayılmaktadır. Zaman kavramı ise oluş sürecinde az önce dile gelen farklı enerji düzeyleri arasındaki değişimin, dönüşümün frekansına bağlı dalga boyu olarak ele alınmaktadır.

Varoluşun bütününe hâkim olarak dile getirilmeye çalışılan çelişkili ya da eşitsiz yapıda, içkin olan enerjilerin, oluşun her ne kadar bir yön sorunu olmasa da değişmeceli olarak devinimini hızlandırma, yavaşlatma ya da yönünü değiştirme gibi etkilerinin olduğu kabul edilmektedir. Oluşun sınırsız çokluk ile gerçekleştiği düşünüldüğünde devinimin de sonsuz koşut ve karşıt enerjilerin bileşkesi ile meydana geldiği varsayılmaktadır. Bu durum toplumsal alanın sınırlı, sonlu varlığına tercüme edildiğinde de herhangi bir toplumu devindirenin yalnızca bir yönde işleyen unsurlar olmadığı, aksine karşıt öğelerin enerjilerinin/niyetlerinin/ereklerinin işe katıldığı bir bileşke güçle olduğu görüşü benimsenmektedir. Bu varlığın bütünlüğünü de göz önünde bulundurmak anlamında önemli bir kabul olarak görülmekte, aksine bir görüşün fazla indirgemeci olabileceği düşünülmektedir.

1.3.2. Çalışmaya Hâkim Olan Perspektife ait Tartışmalar

Amaçta dile getirildiği gibi özellikle ölçek ve belirleme/belirlenme arasındaki ilişki ele alınmaya çalışıldığında sorun giriş bölümünde belirtildiği üzere yalnızca rasyonel bir karar verme ve yapma durumuna indirgenemeyecek denli karmaşık, saçaklı ve bulanık bir düzeye gelmektedir.

Burada asıl sorun, yukarıda anılan bir takım gerçeklik tasavvurlarının/tasarımlarının etkinliğinde olduğu gibi, tüm karar verme ve yapma etkinliğinin güdülenmesine neden olan şey(ler)in ne olduğudur. Bu noktaya gelindiğinde ise mekân örgütlenme bilimlerine özgü kavramsallaştırmaların işe yarama olasılığı da iyice zayıflamaktadır. Sorunun kavranabilmesi ve çözümlenmesi için devreye toplum ve doğal bilimlerin girmesi gerekmektedir.

Ne var ki gerek doğal gerek toplum bilimlerde gerçekliğin bilgisinin üretilmesinde perspektif değişimleri ve paradigmal çatışmaların olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışmada hangi perspektifin benimseneceği de önemli bir sorun haline gelmektedir.

Örneğin doğa bilimlerinde Newton mekaniği gibi görece indirgeyici bir perspektif ışığında inşa edilmiş bir hakikat kavrayışının ve buna bağlı geliştirilmeye çalışılan

öndeyileme sisteminin yeterliliği tartışmaları bu bağlamda önem taşımaktadır. Newton mekaniğinin yetersizliğinin farkına varılmasının temel nedenlerinden biri Newton mekaniği için temel olan, 'şeyler arasındaki denge durumunun' ve 'belirlilik hali' kabullerinin **karmaşıklık, belirsizliği ve dengesizliği** gittikçe daha anlaşılır olan gerçeklikle kurduğu bağın zayıflamış olmasıdır. Bu bağlamda Wallerstein'ın dile getirdiği gibi karmaşıklık/kompleksite çalışmalarının ne olup ne olmadığını kavramak önemlidir. Wallerstein'a göre bu çalışmalar bilimin bir bilme modu olduğunun yadsınması değildir. Karmaşıklık/kompleksite çalışmaları bütün gerçeğin evrenin strüktüründe zaten kayıtlı, yazılı oluşu inancını reddetmekte, bunun yerine "olası gerçekten daha zengindir" inancını koymaktadır. Söz konusu çalışmalar her bir olayın tarihsel olduğunun ileri sürülmesidir ve bu maddi fenomenin varoluşu süresince her "tercih" arasındaki başarılı alternatifleri temsil eden bir yılankavi, dolambaçlı tarihtir. Ancak bu bilmenin olanaksızlığına dair bir inanç değildir, daha çok gerçek dünyanın nasıl işlediğini anlamak üzerinedir. Ayrıca böyle bir kavrayış sürecinin bilimin geleneksel olarak savladığından çok daha karmaşık olduğu da dile getirilmektir. (Wallerstein, 1997)

Bu çerçevede içinde **belirsizliğin** ve **olasılıksallığın** dikkate alındığı bir kavrayış olarak **kuantum mekaniğinin** önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Doğal bilimlerde dahi böylesi radikal değişimler yaşanırken, toplum bilimleri gibi temelde olumsal, çokluk kendine gönderimli yapılarla ilgilenen, üstelik kendisi de bu yapıların parçası olan bir ilgi alanında benzer değişimin olmaması olanaksızdır. "Sosyal Bilimleri Açın" adlı Gulbenkian Komisyonu Raporu (1998) ve komisyonda yer alan Wallerstein'ın yine aynı dönemdeki çalışmaları bu durumun seçikleştirildiği çalışmalar olarak dikkate değerler.

Raporun ve diğer çalışmalarında Wallerstein'ın temel savları gerçeklik üzerine olan bilgimizin, bir başka deyişle hakikatin özellikle modern döneme ait bilim kavrayışı ile bir ayrışma sürecine girdiğidir.

Modern bilim kavrayışına dek bilgiye, doğru-yanlış, iyi-kötü, güzel-çirkin gibi ikilikler üzerinden dahi kavransa bir bütün olarak yaklaşılmaktadır. Modern bilimci perspektifinde ise bilginin nesnel olma yanının, 'doğru ve yanlış'ı belirleyebilme olanağının ancak kendisi tarafından gerçekleştirilebileceği düşüncesi egemendir. 'İyi-kötü' gibi etik bilgi ile 'güzel-çirkin' gibi estetik bilginin spekülasyon/düşüntü alanına ait olduğu, bununla da ancak teoloji veya onun bir nevi ardılı olarak gördüğü felsefenin ilgilenebileceği görüşü bir diğer önemli savdır.

Bu savın karşısında Wallerstein'ın savı ise modern bilimsellik bakışının bu indirgemeci ve ötekileştirici tavrıyla birlikte kendi içinde gelişen uzmanlaşma eğiliminin gerçekliğin gerek bütünselliğini gerek karmaşık, belirsizlik taşıyan, dengesiz ve olumsal/olasılıksal doğasını kavrayamayacağı yönündedir (Wallerstein, 1997).

Hem ontolojik hem epistemolojik alanda meydana gelen bu gelişmelere rağmen toplum bilimlerde karma yaklaşımların hala egemen olduğu söylenebilir. Kaba bir genelleme ile dile getirildiğinde, toplum bilimlerde özellikle oluş ve belirleme/belirlenme bir başka deyişle etki/güç ile ilgili kavramsallaştırmalar, bir uçta iradeye ve dolayısıyla özneye ağırlık veren diğer uçta ise tamamen maddi, mekanik bir nedensellik üzerine oturan perspektiflerin varlığı çerçevesinde kalabilmektedir. İlk perspektif en geniş haliyle kontrolsüz bir görelilik içinde hareket ederek bulanık bir gerçeklik üzerinde gezinmektedir. Diğer perspektif ise çokluk Newton Mekaniğine, bir başka deyişle klasik mekaniğe ait kavramsallaştırmalara dayanan dışsal ilişkilere bağlı nedensellik ilkeleri çerçevesinde hareket ederek oldukça katı bir gerçeklik üzerinde gezinmektedir.

Oysa daha önce de dile getirilmiş olduğu gibi “karmaşıklık teorileri”nin olasılıksallığı dikkate alan ve bu bağlamda zamanın okuna vurgu yapan kavrayışları daha önce yalnızca “homo sapiens”e ait olduğu düşünülen olumsuzluğu bir bakıma tüm doğaya genişletmiştir (Wallerstein, 1997).

Diğer yandan özellikle toplum bilimlerinde olumsuzluğun dikkate değer bulunması ve toplumun kuruluşu ve yeniden üretiminde yapılaşma gibi kavramsallaştırmaların devreye sokulması (Giddens, 1999, s.41-2) da belirleme ve belirlenmenin koşullarına yeni bir boyut katmıştır.

Bu açıdan bakıldığında çalışmada, özellikle oluş, etki/belirleme ilişkisi ve ölçek bağlamında kuramsal olarak oldukça geniş bir aralıkta ilgi üretilmeye çalışıldığı dile getirilmelidir.

1.3.3. Tezi Önceleyen ve Gerektiren Çalışmalar

Wallerstein ardından gelen sosyal ve özellikle mekan bilimleri alanında yer alan kimi yazarların çalışmalarında da kompleks sistemlerin niteliklerinin araştırılması yönünde tartışmalar görülmektedir. Bu bağlamda kompleks sistemlerin çoklu bileşik yapısı, bu bileşenlerin etkileşimsel durumu ve bileşenlerin etkin olduğu oluşumsal yapının önemine dikkat çekilmektedir (Urry, 2005; Harrison, Massey, Richards, 2006).

David Byrne (2003) planlama alanına taşıdığı kompleks sistemler teorisini, gerçekliğe dair perspektifler diyalektik bir süreç içinde kavrandığında pozitivizmin tez, postmodernizmin bir antitez olduğu kompleksite teorisinin ise sentez olduğu görüşünü dile getirmektedir. Planlama bağlamında ise kompleks sistemlerin temel niteliklerinden bir olarak görülen olasılıksallığa vurgu yaparken bir uzman olarak plancuların planlama sürecinde söz konusu olasılıkları diyalojik bir ortamda ilgili aktörlerden edinmesi ve plana yansıtması gerekliliğinden söz ederek mekansal örgütlenme alanına doğrudan bir katkı koymaktadır.

Byrne'in diyalektik kavrayışına benzer bir perspektifi hem bir felsefeci hem de bir mühendis olan Paul Cilliers ortaya koymaktadır (2005, s.255-267). Cilliers bilginin kompleks gerçekliğin bütün bilgisine ulaşmasının olanaksızlığını bunun temel nedeninin ise bu bilginin tercih edilen perspektifler ile sınırlanmak zorunda olduğunu dile getirdikten sonra bu bağlamda göreliliğin, çelişkinin, belirsizliğin varlığının kabul edilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Ancak bu durumun bilginin olanaksızlığından ziyade sınırlılıktan kaynaklanan insani koşullar altında

daha alçak gönüllü bir yaklaşımın gerekliliğini gösterdiğini eklemektedir. Görelilik, çelişki ve belirsizlik halinin de çokluk kaos teorilerinde dile getirilen ve sistemlerin sürekli olarak düzen ve kaos arasında bıçak sırtı bir sınırdaki bulunduğu yönündeki iddiasına karşılık kompleks sistemler dahil olmak üzere sistemlerin bir kararlılık içinde var olma yönündeki eğilimlerinin bulunması nedeniyle, bir sonunun olduğu ileri sürülmektedir. Bir başka deyişle söz konusu kararlılık bir sınırlanmanın ürünüdür ve bilginin de dâhil olmak üzere kararlılık ve sınırlılık varlık bulabilmenin de bir koşulu olarak görülmelidir. Cillers tarafından dile getirilen bu iddialar bir bakıma oluş/gerçekleşme sürecinde belirlenim dinamiklerinin anlaşılmasına önemli bir katkı koymaktadır.

Ne var ki tüm bu tartışmaların özellikle bin dokuz yüz doksanlı yılların ortalarından itibaren sosyal bilimlerin gündemine gelmesinden hemen yirmi yıl kadar önce kuantum fiziği üzerine temellenen kimi görüşler son derece dikkat çekicidir. Özellikle Yılmaz Öner'in geliştirdiği "Olasılıksal Determinizm" teorisi gerçekliğin olasılıklardan gelişerek varlık bulan zorunluluklara bir başka deyişle sınırlanmalara dayalı doğasını ortaya koymaktadır. Teori bunu özellikle özdeş kalma ve değişim üzerinden dile getirerek kompleksite teorilerinin vurguladıkları oluşumun doğasını çok daha belirgin olarak göstermektedir. Bu anlamda kronolojik olarak çok daha önce olmasına karşın gerek nitelendirme gerek nicelendirmelerde bulunarak kompleksite teorilerini öncesine geçmiş görünmektedir. Öner'in görünürde parçacık fiziği alanında olmakla birlikte varlık bulma/varolma ve değişim dinamiklerini dile getirdiği **olasılıksal belirlenim** teorisi evrensel bir oluş/gerçekleşme gramerini ortaya koymaktadır. Bu nedenle oluş/gerçekleşme ve etki/belirlenim arasındaki ilişki bağlamında yapılacak bir çalışmanın da Öner tarafından geliştirilmiş olan bu erken ancak gelişkin perspektifi dikkate alınmasında son derece yarar görülmektedir.

Bu teorik genişlemeye bağlı olarak mekân örgütlenmesi teorisi ve pratiğinde yer alan temel kavramların ele alınmasında yalnızca sosyo-mekânsal ilişkilerin çoklu biçimi ve çoklu işlevi temelinde geliştirilen teritori, yer, ölçek ve ağsallık matrisi (Jessop, Brenner ve Jones, 2008) sınırları da yeterli olamayacaktır. Bunun ötesinde söz konusu ilişkilerin bağlamı olan derin ekosistemde görelilik, farklılık ve kimlik gibi ayırt ediciliği öncelikle dikkate alan bir kurgudan çok, az önce söz edilen

gramatik yapı, bir başka deyişle ortak payda olarak ele alınabilecek ilkesel değişim ve özdeş kalma dinamiklerini dikkate alarak kavramaya çalışan bir yaklaşımın gerekliliği de ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda dile getirilen gerekçeler bu çalışmanın teorik varlık nedenini oluşturmaktadır.

Diğer yanda bu çalışmaya benzer lisansüstü çalışmaların varlığına yönelik araştırmalar da yapılmıştır. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında Kasım iki bin on tarihinde yapılan taramada iki bin dokuz yılına kadar olan kayıtlarda Şehircilik ve Bölge Planlama konusunda gerek Yüksek Lisans gerek Doktora tezlerinde doğrudan ölçek sorunu üzerine eğilen bir çalışma saptanamamıştır. Bunun yanında gerçekleştirilen taramada ölçek ile ideoloji, iktidar, hegemonya gibi bir başka konuyla ilintili olarak ele alınmış bir teze de rastlanmamıştır.

Dolaylı olarak ölçek konusunun dile getirildiği çalışmalarda ise **ölçek** teriminin küçük ölçekli, orta ölçekli, büyük ölçekli, üst ölçekli, makro ölçekli gibi niceliksel ya da kentsel ölçekte gibi niceliksel olmanın yanında kısmen niteliksel içerikli olarak yer aldığı görülmektedir. Söz konusu bu durum ölçek kavramının daha çok kategorize edici niteliği nedeniyle araşsal kullanımının öne çıktığını göstermektedir (Ek. 1).

Benzer bir araştırma **ProQuest** İnceleme ve Tez veri tabanında da gerçekleştirilmiştir. Doktora tezleri bağlamında 16.03.2009 tarihinde gerçekleştirilen ilk taramada indeks terim (anahtar kelimeler) olarak **ölçek** ve oluş/gerçekleşme konusunda epistemolojik, ontolojik yeniden üretim için tercih edilen **ideoloji** terimleri mekân örgütlenmesi teori ve pratiği alanında şehir planlama ve mimarlık konularında sonuç vermemiştir. Yine aynı veri tabanında, aynı alanlarda **ölçek** ve oluş/gerçekleşme konusunda etki/belirlenim için kullanılabilir bir kavram olan **iktidar** terimleri aratılmış ancak bir sonuç alınamamıştır.

Aynı veri tabanında, on üç mart iki bin dokuz tarihinde şehir planlama konusunda, indeks terim olarak(anahtar kelimeler) **ölçek** terimi aratılmış bu arama sonucunda en

ilgili makalelerden başlayarak yapılan sıralamada on dokuz adet çalışma bulunmuştur. Sekiz kasım iki bin on tarihinde yenilenen taramada beş çalışmanın daha listeye dâhil olduğu görülmüştür (Ek 2.) .

Yapılan taramada doğrudan ölçek kavramının ne'liği üzerine üretilmiş bir çalışma elde edilememiştir. Ölçek konusu daha çok analitik bir araç olarak, çokluk niceliksel bağlamda başvurulmuş bir alt alan olarak göze çarpmaktadır.

Daha önce dile getirilen teorik varlık nedeni yanında, YÖK ve ProQuest inceleme ve tez veritabanlarında gerçekleştirilmiş olan araştırmada da görüldüğü gibi kompleks varoluş içinde ölçek konusunu bu çalışmanın amacına benzer biçimde ele alan başka bir çalışmanın bulunmaması da çalışmanın pratik varlık nedenini oluşturmaktadır.

1.4. Çalışmanın Kapsamı

Bu çalışma, öncelikle mekân örgütlenmesi bilimleri alanında ölçek ve ilgili boyutları olan mekân, zaman ve örgütlenme kavramlarını, varlığın bütünselliğinden yalıtmadan, merkezine almaktadır. Bu konuda benimsenen düşünce, mekânın (ve zamanın) bir kendilik olarak alınması ve yalıtık olarak işlenmesi sonucunda mekân'ın şeyleştirilmesi, bir başka deyişle mekânın fetişleştirilmesinin bir sorun oluşturacağı yönündedir. Bu durum tüm oluş, gerçekleşme içinde mekânın öneminin fazla abartılması ve üzerine yapılan kavramsallaştırmaların hemen tüm olumsal nitelikli alanların açıklanmasında kullanılmasına dek gidebilmektedir (Keskinok, 2007; Moore, 2008).

Bunun yanında bir başka temel sorun da mekânsal örgütlenme teori ve pratiğinde tarihsel olarak etkin olan –Modernlik ve uzantısı Modernizm gibi- genel gerçeklik tasavvurlarının/tasarımlarının bir takım ilkeler; bir başka deyişle, normlar ve formlar oluşturulmasına ve ölçek fark etmeksizin bunların sorun alanlarına uygulanmasına olan katkısıdır. Bin dokuz yüz yetmişli yıllardan bu yana, Modernizm'in egemen olduğu zamanlara göre daha karmaşık, görece eklektik bir iklimde bulunulması nedeniyle bir takım merkezilikler kaybolmuş görünmektedir. Ancak bu durum çok

merkezli bir yapılaşmanın ürettiği yanılısama olarak görülmelidir. Kentsel tasarım da mimarlık ya da şehir planlama gibi tüm mekân örgütlenmesi teori ve pratiği bütününde, normatif, formatif kaygıları taşıyan ara kesitlerden biri olarak bu genel sorundan bağışık değildir. Bu nedenle sorunun genelliğine yönelmek daha yerinde olacaktır.

Bu genellik içinde **ölçek** sorunu da söz konusu gerçeklik tasavvurlarının/tasarımlarının bir başka deyişle hakikat bilgisinin bir parçası olarak görülmektedir. Ancak bilgi sorunu salt bir tasavvur/tasarım olmanın ötesinde **oluş/gerçekleşme** bağlamında karmaşık sistemlerin olasılıksal doğası içinde de varlık bulmaktadır. Ölçek ve dâhil olduğu bilginin, mekân örgütlenmesi teori ve pratiği koşullarında yukarıda dile gelen olasılıksal doğası ile kavranamayacağı öngörüsü ile bunun için elverişli alan olarak görülen kuantum mekaniğine yönelinmektedir. Olayların gerçekleşebilmesi için gerekli koşulların, bir başka deyişle oluş/gerçekleşme dinamiklerinin görece anlaşılması ile söz konusu bilginin ve ölçeğin de anlaşılabilceği düşünölmektedir.

Ayrıca bu yönelim bir bakıma varoluşun bütünselliği içinde ölçeksel denkliklerin ve geçişlerin olanaklı olabilirliği kabulü içinde gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle yukarıda dile getirilen oluş/gerçekleşme dinamiklerine yönelik araştırma görece örtülü bir örnek olarak mikro mekân ve zaman düzlemindeki parçacık fiziği alanı ile daha açık bir örnek olarak makro mekân ve zaman düzleminde toplumsal, politik, ekonomik etkinliklerin yayılabildiği en geniş tarihsel ve mekânsal kesite yani küresel varlık buluşa dek esnetilmektedir. İki uç noktada yer alan örnekler aracılığıyla oluş/gerçekleşme ve etki/belirlenim ilişkisi bağlamında ölçek kavramının epistemolojik, ontolojik olanakları ve sınırları belirlenmeye çalışılmaktadır.

1.5. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın belirtilen amacına uygun olarak değerlendirmeye çalıştığı birkaç önermesi bulunmaktadır. Bu önermeler şunlardır:

1. Ölçek, **oluş/gerçekleşme** düzleminde, ölçeksel bağlamda mikro ve makro olarak adlandırılan yapılarda içkinlik/güç göz önünde bulundurulduğunda anlamlı değildir.
2. Ölçek, **yapma/kurmaca**, rasyonellik, biçimsellik düzleminde aşkınlık/iktidar göz önünde bulundurulduğunda anlamlıdır. Bu düzlemde bilginin değişen niteliği ve niceliğine koşut olarak ölçek de değişkendir.
3. Bu önermeler bağlamında ölçek ontolojik değil epistemolojik bir sorundur.
4. Ölçeğin yapma kavramsallaştırmında boyutlar olarak beliren mekân, zaman ve örgütlenme unsurları içinde mekân ve zaman ilineksel ve görece dışsal iken, örgütlenme içsel ve belirleyicidir.

Bu önermeleri değerlendirmek üzere öncelikle var bulunan kavrayış içinde ölçek tartışmaları gözden geçirilmekte bu yolla oluş ile etki/belirlenim arasındaki ilişkiyi irdelleyebileceğimiz temel kavramlar elde edilmeye çalışılmaktadır. Söz konusu tartışmalar için seçilen kaynaklar oluş/gerçekleşme koşullarının karmaşık yapısına koşutluk içinde ele alınmaya gayret gösterilmektedir. Karmaşık sistemler ve belirsizlik bağlamında görece yetkin ekoloji alanından, toplumsal/politik/ekonomik karmaşıklık üzerine yetkin eleştirel kentsel teoriden ve doğrudan mekan örgütlenmesi teorisi içinden seslenen yazarların düşüncelerine yönelinmekte ve değerlendirilmektedir.

Ölçek tartışmalarından elde edilen, ölçeğin boyutları olarak ortaya konmuş mekân, zaman ve örgütlenme kavramları oluş ile etki/belirlenim arasındaki ilişki göz önünde bulundurularak irdelenmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda her iki kavramın çokluk birlikte kullanımları nedeniyle mekân ve zaman kavram ikilisi ile temel belirleyici olarak öngördüğümüz örgütlenme kavramı iki alt başlık olarak ele alınmaktadır.

Mekan ve zaman boyutlarının özellikle kavramsal olarak epistemolojik ve ontolojik değişimlerine/kaymalarına odaklanılmaktadır. Bu yolla her iki kavramın ilinekselliği üzerine duran 4. önermenin doğrulanmasına çalışılmaktadır. Örgütlenme kavramı çalışmada merkezi kavram olarak kabul edildiğinden bu konuda özellikle Yılmaz Öner'e ait kuantum mekaniği temelli **Olasılıkçı Determinizm** teorisi irdelenmektedir. Belirsizlik, olasılıksal belirlenim, örgütlenmenin bu bağlamdaki yeri ve önemi ile oluş/gerçekleşme arasındaki ilginin kavranmasına çaba gösterilmektedir. Ayrıca özellikle 2. ve 3. önermelerin değerlendirilmesinde kullanılmak üzere oluş/gerçekleşme bilgisinin subjektif ve objektif belirsizlik durumuna dayalı olarak seçikleştirilmesi için bu kurama başvurulmaktadır. Seçilen teorinin ölçek bağlamında mikro alanı temsil etmesi, daha sonra ele alınacak makro örnekle bir karşılaştırma ve denklik ilişkisi kurulmaya çalışılması anlamında önemsenmektedir. Bu çerçevede konunun daha iyi anlaşılması için yer yer, mekân bilimleri ile bağın belirsizleşmesi göze alınarak teorinin detaylarına girilmeye çalışılmaktadır. Ağırlığın özellikle bu teoriye verilmesinin temel nedeni ise özellikle kompleks sistem kavrayışı içinde “var oluşun olasılıksal doğasına” ilişkin bakışı kendi modeli üzerinden seçikleştirmeye olan büyük katkısıdır. **Olasılıkçı determinizm** ya da Prodeterminizm teorisi bin dokuz yüz yetmişli yıllarda gelişmeye başlayan post-modern düşüncenin oluş/gerçekleşme dinamiklerini deterministikten olasılıksal olana doğru kaydıran ancak olasılıksalın belirsizliği içinde bırakan tavrına karşı olasılıksalın olanı belirleme koşullarına yönelmiş ve bu koşulları açığa çıkarmaya çalışarak farklılaşmıştır. Teoriyi oluşturan perspektifin ve kavramların temel kitap olarak ele alınan “Fizik ve Felsefe”nin 2000 yılına ait üçüncü baskısı (ilk baskı 1976) içinde seçikleştirildiği, daha sonra yapılan çalışmalarda ise söz konusu kavram ve kavramsal çerçevelerin basım sırasıyla “Din-Üretim Biçimleri Üstüne” (1984), “Pozitivizmi Eleştirmek” (1985), “Bilimlerde ve Sanatta Diyalektik” (1990), “Prodeterminizm-Yaşar Kalma Olasılığı ve Zamanın Doğası” (2000) adlı çalışmalarında benzer ve farklı alanlara uygulandığını görmek olanaklıdır. Ancak bu çalışma için gerekli çerçevenin ele alınan çalışma içinde verilmesinden ötürü diğer çalışmalara özel atıf yapılmamaktadır.

Ölçeğin boyutlarının irdelenmesinin ardından, örgütlenmenin mekân ve zamana göre öneminin tartışılması için ölçek bağlamında makro sayılabilecek örnek olgu daha çok betimsel düzeyde ortaya konmaktadır. Bu bağlamda öncelikle politik iktisatta olmak üzere, mekân bilimleri içinde ölçek sorunu özelinde önemli bir yer tutmakta olan küresellik ve yerellik tartışmaları ile bu sorunun da altında yatan, mekân ve zamanın fethedilmesini kendine ilke edinmiş birikim temelli örgütlenme örnek olguyu oluşturmaktadır. Makro örnek olarak ele alınan “Birikim Temelli Örgütlenme”nin irdelenmesinde Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills’in başını çektiği, Immanuel Wallerstein’in kısmen muhalif olmakla birlikte ilkesel olarak bu perspektife sahip pek çok düşünür katıldığı “Dünya Sistemi Teorisi” esas alınmaktadır. Bu tercihin temel nedeni hemen hemen beş bin yıllık bir geçmişi olan, bir başka deyişle beş bin yıldır süregelen pek çok biçimsel değişime karşın içeriksel özdeşliğini koruyarak var kalan bir sistemin varlığına ilişkin bir teori olmasında yatmaktadır. I. Wallerstein’in Modern Dünya Sistemi teorisi de çalışma için elverişli olmakla birlikte sistemikliği görece geç bir tarih olan Amerika Kıtası keşfi ile başlatması ve modern kavrayış ile sınırlandırmasından ötürü çalışmanın mekezine alınmamıştır. Çalışma için gerekli örneği görece makro olarak daha uzağa taşıyan Dünya Sistemi Teorisi daha uygun görülmüştür. Buna karşın çalışmalarında modern dönemi merkezine alan Harvey’in zaman-mekan sıkışması tezinin ele alınmasının temelinde ise böylesi bir örgütlenmenin oluş’u/gerçekleşme’yi kısmen de olsa belirleyebilme kapasitesinin, gerek doğal gerek toplumsal/olumsal kısıtları aşabilme yeteneği olduğuna dair düşünceleri seçik biçimde içermesi ve bu nedenle de etken enerji operatörü olarak değerlendirilebilmesi için fırsat sunması yatmaktadır.

Bu bölümün temel amacı mikro ile makro mekân, zaman boyutları açısından ölçeksel bir farklılaşmanın olduğunun düşünüldüğü bir durumda mekan ve zamanın ilinekselliği dikkate alındığında, oluş’u/gerçekleşmeyi sağlayan olasılıksal belirlenimin her iki örnekte belirlenmeye olan katkısından ötürü oluş/gerçekleşme dinamiğinin esas olarak **örgütlenme** baskınlığı altında işlediğinin anlaşılmasının sağlanmasıdır. Bu amaçla kuantum teorisinden ilkesel düzeyde edinilen kavramsallaştırmalar ve ölçeğin boyutları üzerine dile getirilen çıkarımlar kullanılarak oluş/gerçekleşme ve etki/belirlenim ile örgütlenme

arasındaki ilgi yer yer grafik anlatımlarla kurulmaya çalışılmaktadır.

En son olarak tüm çalışmada sürdürülen düşünme biçimi ve uygulandığı örneklere bağlı çıkarımlar ortaya konarak çalışmada öncül olan önermelerin değerlendirilmesi yönünde çaba harcanmaktadır.

BÖLÜM İKİ

ÖLÇEK TARTIŞMALARI VE KAVRAMSALLAŞTIRMALAR

Ölçeğin, en yalın haliyle nesne ve temsili arasındaki oran olarak dile getirilmesi ve temelde teknik bir sorun olarak görülmesi mekânsal teori ve pratikte son derece olağan bir durumdur. Örneğin Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü'nde ölçek terimi 'bir harita veya çizimde görülen uzunluklarla bunların imlediği gerçek uzunluklar arasındaki oran, 'mikyas' olarak tanımlanmaktadır (Hasol, 1988, s.392). Bu tanım TDK'nın Coğrafya Terimleri Sözlüğü'nde yer alan "Haritalarda uzunlukların gerçeğe göre ne denli küçültülmüş olduğunu belirleyen oran." ölçek tanımına çok yakındır. Ölçeğe yönelik bu kavrayışın daha çok operasyonel araçlarla ilgili olduğu hemen fark edilmektedir.

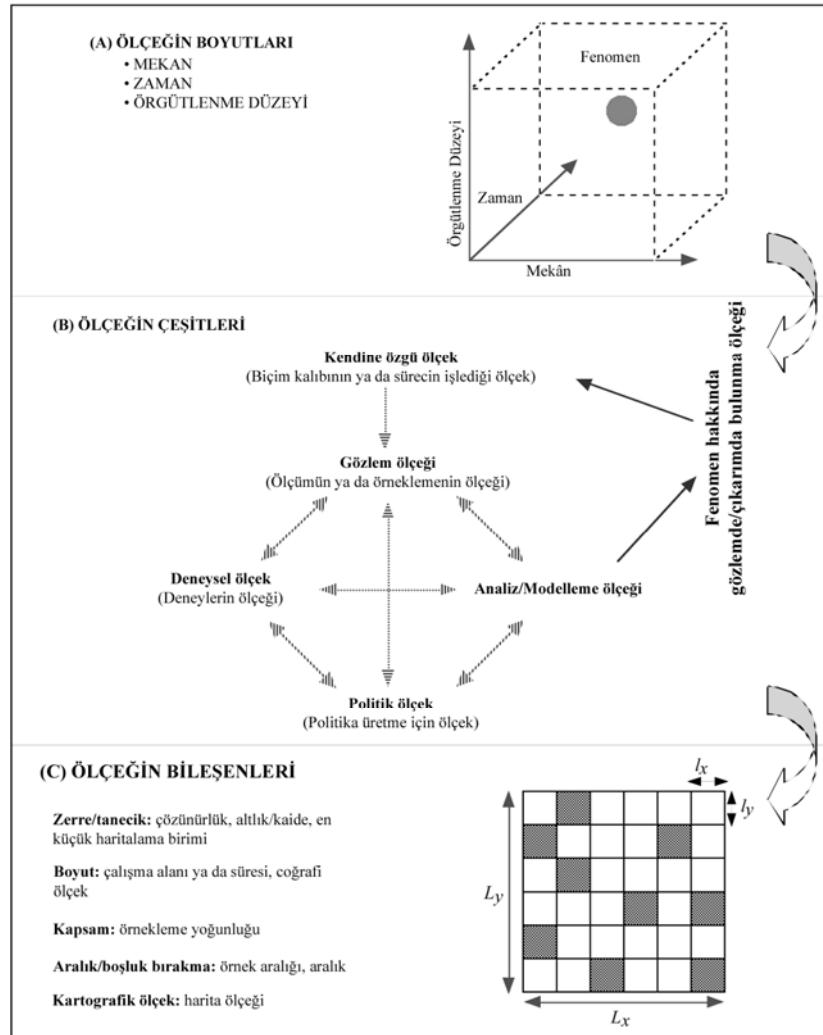
Ölçeğe yönelik bakış, mekân örgütlenmesi pratiğinden bilimlerine ve coğrafya, ekoloji, politik, iktisat gibi farklı boyutlara sahip alanlara geçildiğinde ise açıklamaya yönelik boyutuyla daha öne çıkmaya başladığı görülmektedir. Örneğin eleştirel kentsel teoride ölçek kavramı, mekânsal da dâhil olmak üzere gerçekliğin kavranması ve bu yolda kategorilerin üretilmesinde ve bunlar arasındaki ilişkilerin kurulmasında oynadığı ciddi epistemolojik rol nedeniyle bu bağlamda çok daha önemsenir hale gelmiştir.

Bu bölümde amaçlanan da ölçeğin daha çok açıklayıcı boyutunu dikkate alarak gerek genel bağlamda gerek eleştirel kentsel teori içinde olsun sınırlı düzeyde bir açılımını yapmaktır. Bu amaçla da ölçek tartışmaları gözden geçirilmekte ve oluş ile etki/belirlenim arasındaki ilişkiyi irdeleyebileceğimiz temel kavramlar elde edilmeye çalışılmaktadır.

2.1. Genel Bağlamda Ölçek

Bu bölümde Wu ve Li'nin temel ilgi alanları ekoloji olarak, ölçek ve ölçeklendirme kavramı üzerine 2006 yılında yaptıkları çalışmalarına dikkat çekilecektir. Çalışmada ölçek kavramının temelde **büyüklikler** ve **düzey**

bağlamlarında anlamlı olduğu ifade edildikten sonra, ‘ölçek’ kendi içinde en genel düzeyden en özgül düzeye olmak üzere boyutları, çeşitleri ve bileşenleri bakımından ele alınmaktadır (Şekil 2.1.) (Wu ve Li, 2006, s.6).

Şekil 2.1. Ölçeğin boyutlarının, çeşitlerinin ve bileşenlerinin sınıflandırılması (Wu ve Li, 2006, s.6)

Wu ve Li, ölçeğin boyutlarından **mekân** ve **zaman**'ın kolaylıkla nicelikselleştirilebileceğini, bir başka deyişle objektif boyutlar olduğunu ancak örgütlenme düzeyinin subjektif yani niteliksel olduğunu özellikle vurgulamaktadırlar. Örgütlenme düzeyinin sübjektifliği, doğa bilimleri alanında fenomene bakan yani onu analiz eden ve sentezleyen, açıklayan kişiye ait durumu ifade etmektedir. Bu duruma ait şemalaştırma yine Şekil 2.1'de “ölçeğin çeşitleri” bölümünde görülmektedir.

Çalışmada genelde doğa bilimlerinde analitik veri elde edilmesi amacıyla ölçeğin kullanımının merkeze alındığını yinelemek gerekir. Bu nedenle mekân bilimlerinde kullanımındakinden biraz daha farklıymış gibi algılanabilir. Ancak Wu ve Li'nin çalışması, ölçek konusunda genel bağlamda yapılmış en dolaysız ve yalın katkılardan biridir. Yaptıkları analizde ölçek boyutları mekân, zaman ve örgütlenme düzeyi olarak oldukça belirginleştirilmiştir. Mekân ve zaman ele alınan şeyi tanımlayabilecek büyüklükleri, örgütlenme düzeyi ise o şeyin karmaşıklık düzeyini göstermektedir.

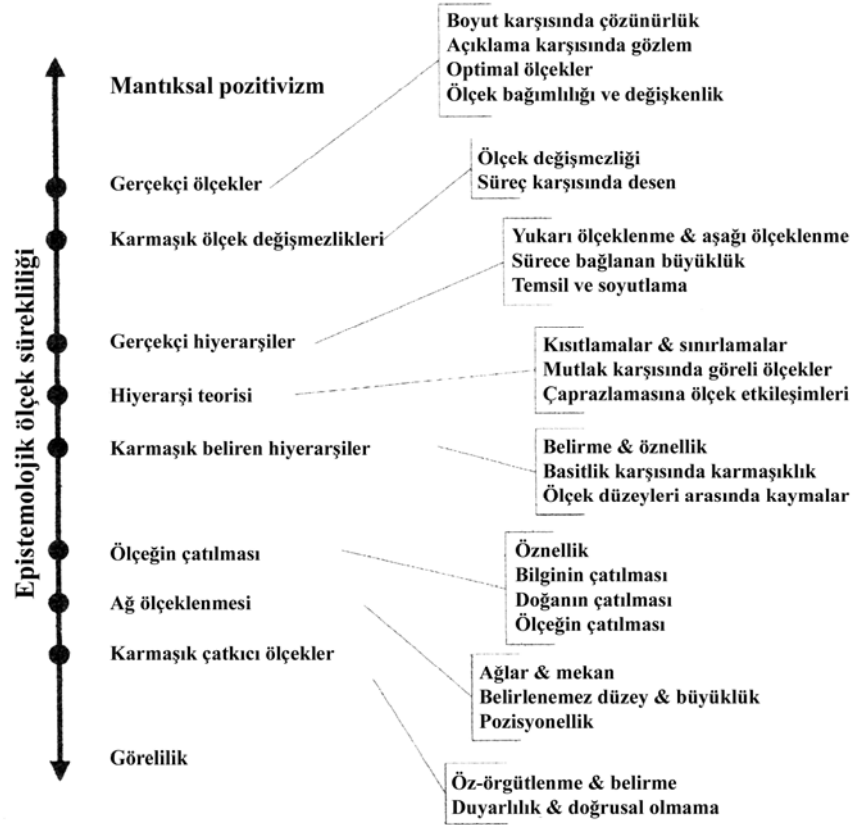
Wu ve Li'nin diğer önemli katkısının ise ölçeğin çeşitleri içinde görülen fenomen hakkında çıkarımda bulunma başlığı olduğu söylenmelidir. Çünkü bu başlık bilginin sentetik yapısını dikkate almakta ve gözlemciyi da hesaba katmamız gerektiğini vurgulamaktadır. Bir başka deyişle ölçek, nesnede gömülü olan bir şeyden çok ona bakan öznde kavramayı sağlayan şey olarak da var olmaktadır. Bu da öznenin bilgisinin sentetik yapısının değerler alanından, bir başka deyişle olumsuzluk alanından kopamadığının bir göstergesi olarak okunabilir.

2.2. Epistemolojik Ölçek Sürekliliği

Bu bölümde Steve Manson'ın ölçeğin politik iktisat ve mekân bilimleri de dâhil olmak üzere hemen her alan için geçerli olabilecek bir kategorizasyonunu yapmış olduğu çalışma ele alınacaktır. Manson çalışmasında, ölçeğin realist perspektiften, karmaşık çatkıcı olma noktasına dek epistemolojik bir süreklilik olarak var olduğunu öne sürmektedir (Şekil 2.2.) (Manson, 2006).

Manson'un çalışmasında mutlaklık ve görelilik arasında yer alan bir ölçek dağılımı dikkat çekmektedir. Mutlaklık ve görelilik aralığı, nesnenin bir kendilik olarak ele alınmasından başlayarak onu kavrayan, adlandıran öznenin, gerçeklik ve bilgisi arasında kurduğu ilişkinin niteliğine bağlı olarak biçimlenen bir aralıktır. Bir başka deyişle bu yerleştirmenin mekân, zaman ve örgütlenme/karmaşıklık düzeyinin bizzat kendisinden çok onları kategorize edici, ilişkilendirici düşünsel örgütlenmeye göre üretilmiş olduğunu söylemek olanaklıdır. Bu çalışma için söylenebilecek bir

başka nokta ise bu sürekliliğin mekânsal ve zamansal niteliğidir. Açmak gerekirse; sürekliliğin varlığının eş mekânlı ve eş zamanlı ya da art mekânlı ve art zamanlı ya da bunlar arasındaki çaprazlama bir durumu mu ifade ettiği anlaşılmamaktadır.

Şekil 2.2. Epistemolojik ölçek sürekliliği (Manson, 2006, s.2)

Manson'un yapmış olduğu epistemolojik ölçek sürekliliği kategorizasyonunda mutlak ve görelilik kavrayışın, dağılımı belirleyen önemli iki uç faktör oluşu ölçek konusunda analiz yapanın düşünsel niteliğinin önemini ifade etmektedir. Bir başka deyişle mekân, zaman ve örgütlenme ya da karmaşıklık düzeyinin, yönelinen nesnenin kendisinde değil, öznenin bilgisinde anlamlı olduğu sonucunu çıkarmak burada da olanaklıdır.

Manson'un sınıflandırımında, ölçek tartışmalarının bin dokuz yüz yetmişli yıllarda ortaya çıkmasında belirgin yeri olan **küreselleşme** bağlamı 'ölçeğin çatılması'ndan başlayarak, ağ ölçeklenmesi, karmaşık çatkıcı ölçekler ve görelilik aralığı oluşturularak iyice belirginleşmektedir.

Bu aralıkta **ağ ölçeklenmesi** özellikle mekânsal ve eylemsel örgütlenmenin ağsal topoloji olarak görülmesi anlamına gelmektedir. Topolojide düğüm noktaları ve bağlantı şebekesi öne çıkarken, bu noktalarda mekân bir sabitlik olarak ya da bir röper düzeyi olarak işlev görür. Bu yapıda bir düğüm noktasının diğerleriyle olan farklı nitelik ve nicelikteki, çok boyutlu bağlantısı oldukça karmaşık bir sentaktik yapının varlığını öngörmektedir.

2.3. Ölçek Sorununun Eleştirel Kentsel Teoride Ortaya Çıkışı

Ölçek sorununu kapitalist küreselleşme bağlamında dile getiren ya da daha doğru bir ifadeyle “ölçek sorunu” terimini eleştirel kentsel teori bağlamında geliştiren ve alana yerleştiren kişi Fransız Marksist felsefeci Henri Lefebvre olmuştur. 1970’lerde basılan ‘Mekân üretimi’ (1994) çalışmasında kapitalist küreselleşme birbirine eklenmiş sosyal mekânların yoğun bir çelişikle entegrasyonu, parçalanması, kutuplaşması ve yeniden farklılaştırılması olarak ifade edilmiştir. Lefebvre bu küreselleşme kavramsallaştırımını, 1970’lerin ortalarında kapitalizmin Fordist-Keynesyen yapılanmasının çözülmesinin henüz başladığı bir dönemde, üst üste eklenen coğrafi ölçeklerin çelişkili yeniden yapılanması olarak geliştirir (Brenner, 2000, s. 361).

Brenner ayrıca Lefebvre’in küreselleşmeyle bağlantılı olarak ölçek sorununu kavramsallaştırırken önceleri **düzey** üzerinde dururken daha geç çalışmalarında **ölçek** kavramını mekânı, teritoriyi önde tutarak ele aldığını dile getirir.

*Lefebvre ölçek sorununu iki anahtar terim üzerine temellendirerek tartışır- **niveau** (düzey) ve **echelle** (ölçek). ... ilk terim kapitalist modernlik içindeki sosyal gerçekliğin boyutlarına ya da farklı düzeylerine gönderme yapar, ikinci terim ölçek kavramını adet olduğu üzere teritoryal anlamı içinde kavrar. Bir yanda, Lefebvre sosyal gerçekliğin üç ana düzeyine ya da niveaux’suna gönderme yapar: küresel (global) düzey; 'karışık' ya da kentsel düzey; ve 'özel' ya da gündelik düzey. Diğer yanda ise, Lefebvre çoklu 'ölçekler'e ya da echelles'e gönderme yapar: beden, yerel, kentsel, bölgesel, ulusal, ulusüstü, dünyaçapında (dünyasal) ve gezegenel'. (Brenner, 2000, s.368)*

Lefebvre küreselleşmeyi kapitalist gelişme altında oluşan bir **mekânsal genişleme** ve buna bağlı olarak kapitalist örgütlenmenin yeniden ve yeniden yapılanması sorunu olarak ortaya koyduğunda ölçek için de iki tane açık ve bir tane de örtük temel boyut tanımlamaktadır. Açık olanlar **mekân** ve **örgütlenme** boyutlarıdır, ancak örgütlenme ve yeniden yapılanma içinde **zaman** boyutunun da örtük olarak çalıştığını söylemek gerekir. Ayrıca Lefebvre'in ölçek konusunu ele alışında yapılanmaya bir başka deyişle maddi ve düşünsel örgütlenmenin üretimi ve elbette yaygınlaşarak yeniden üretimine (ki bu özdeşliğin korunması anlamına da gelmektedir) önem veriş bir hakikatin genişmesini görmek ve irdelemek anlamında önemlidir.

2.4. Epistemolojik Çerçeve Olarak Ölçek

Lefebvre'den sonra devam eden tartışmalarda ölçek sorunu gerek düzey olarak gerek mekânsallık olarak ele alınır. Hatta çoklukla ikisi bir arada karmaşık bir analitik ve pratik yapı olarak düşünülür. Örneğin Jones'a göre ölçek yalnızca bir alan ya da sınırlanmış bir mekân olarak düşünülmemeli, daha çok, bir ağ ya da yerel mücadeleleri bölgesele, ulusala veya küresel olaylara bağlayan strateji olarak kavranmalıdır (Jones,1998, s.26). Bu içerikle kavrandığında "ölçek" daha önce ifade edildiği gibi, hem mekânsal/zamansal örüntünün kendi içinde ilişkiselliğini kavrayabilecek, hem de mekânsal ilişkiler ile toplumsal ilişkiler arasındaki ilgiyi kurabilecek bir soyutlama aracı olarak önemli işlevlere sahiptir.

Yine Jones tarafından ölçeğin mekân bilimleri ile toplum bilimleri ara kesitinde bir yerde durularak, örneğin bir kentin politik mekânsallığını kavramak üzere epistemolojik bir çerçeve olarak anlaşılabilceği de öne sürülmektedir (Jones, 1998). Jones'un ölçeğin epistemolojik bir çerçeve olarak kavranması yönündeki bu savı, daha önceleri Kant düşüncesinde zemin bulmuş 'mekân ve zamanın bilme formu olarak kabulü'ne (Heimsoeth, 1986) eklenmesi anlamında dikkate alınabilir. Bu durumda **ölçek** gerçekliğin kavranışı ve özgül hakikatlerin kuruluşunda bir kategorileştirme olarak daha anlamlı hale gelmektedir.

A. Moore'a göre de son zamanlardaki çatkıcı dönüşe rağmen, ölçek politikaları yazını analizin özsel kategorisi olarak ölçek kavramlaştırmaları problematiğini benimsemeyi sürdürmektedir (Moore, 2008, s. 221). Bu durum da ölçeğin analitik ve epistemolojik bir araç olarak kullanımının bir başka dile getirilişi olarak görülebilir.

Jones'un ölçeğin 'varolanın' ontolojik strüktüründen çok epistemolojik, bir başka deyişle onu bilmenin veya kavramanın strüktürü olduğu (Jones 1998, s.28) görüşüne katılan Marston ve arkadaşları ise epistemolojik strüktürün de düşey bir hiyerarşik yapılanmadan çok varoluşun yatay dağılımına koşut olarak gelişmesi gerektiği üzerinde durmaktadırlar (Marston, Jones ve Woodward, 2005, s. 427).

Marston ve arkadaşlarının dile getirdikleri yatay ontoloji görüşü bir yanıyla çalışmada giriş bölümünde sözü edilmiş olan **yapma** ve **oluş** arasındaki ayrımı ölçek bağlamında dile getirmekte gibidir. Yapma ya da bir başka deyişle kurmaca, ilgili perspektifin şeyler arasındaki ilişkileri nasıl tanımladığına dair ontik kavrayışına bağlı olarak gelişir. Özellikle rasyonel kavrayışın gerek platonik gerek teolojik temellerinin, ağaç dallanmasına benzeyen bir hiyerarşik yapılanmayı biçimsel öncül olarak kabul ettiği görülmektedir.

Diğer yanda ise oluş temelli bir perspektifin şeyleri bir eşdeğerlik içinde kavradığı görülmektedir. Bu perspektifte şeyler arasındaki (özellikle de olumsal) ilişkilene biçiminin daha çok bir (yarı) kafes örüntüsüne sahip olduğu görüşü de deneye dayalı bir takım çalışmalar ile geçerlik kazanmıştır. C. Alexandre'ın farklı kentlerin yapısı üzerine, bin dokuz yüz yetmişli yıllarda yaptığı çalışmalar sonucunda bu yönde ürettiği çıkarımları oluş ve yapma ilgisi içinde değerlendiren Karatani'nin (2006, s.71-7), daha sonraları Deleuze ve Guattari (1990) tarafından köksap olarak kavramsallaştırılan yapılaşma anlayışının da bir parçasını oluşturduğunu söylemek olanaklıdır.

2.5. Bölüm Değerlendirmesi

Wu ve Li'nin ölçek kavramı üzerine çalışmalarında doğa bilimlerinde ve özellikle kompleks sistemler ve belirsizlikle uğraşan ekolojide ölçeğin daha çok analitik veri

elde edilmesi amacıyla kullanıldığı görülmektedir. **Mekân** ve **zaman** niceliksellik **örgütlenme düzeyi** ise niteliksellik bağlamında işleve sahiptir. Wu ve Li'ye dayanarak söylenebilecek bir diğer önemli nokta ise ölçeğin nesnede gömülü bir şeyden çok ona bakan özneye kavramayı olanaklı kılan şey olarak var olmasıdır. Bu ifade ölçeğin epistemeler ile olan bağına bir başka deyişle epistemolojik niteliğine işaret etmektedir.

Manson'ın epistemolojik ölçek sürekliliği bağlamında yapmış olduğu, gerçekliği kavrama, gerçeğin bilgisini üretme anlamında modernist mantıksal pozitivistin mutlakçı kavrayışından, modern-sonrası anlayışların bir dönem için ortak bir noktası olarak göreliliğe uzanan diyalektik değişime koşut olarak ölçeğin değişimini veren bu sınıflandırma, ölçek sorununun ontik olmaktan çok epistemik olduğunu gösterir bir başka örnektir.

Lefebvre'in daha çok kapitalist gelişme, daha doğrusu kapitalizmin küreselleşme doğrultusundaki yaygınlaşma pratiği üzerinden yaptığı ölçek kavramsallaştırımı ise mekân ve zamanı ilinekselleştirirken kapitalist örgütlenmeyi öne çıkarmaktadır.

Jones, Moore, Marston ve arkadaşları ölçeğin varolanın ontolojik strüktüründen çok kavramanın epistemolojik strüktürü olduğu konusunda dil birliğine sahip görünmektedirler. Ancak bir yandan da Marston ve arkadaşlarının yatay "eşdeğer bir varoluş" öncülüne dayanan ontolojiye göre ölçeğin gelişmesi yönündeki önerileri bu çalışma için son derece önem taşımaktadır.

Görüldüğü gibi ölçek kavramını oluş/gerçekleşme ile etki/belirlenim ilişkisi bağlam daha genelden özele irdelenmek üzere ekoloji gibi kompleks sistemler ve belirsizlik üzerine uğraşan bir doğa biliminden, eleştirel kentsel teori ve mekan örgütlenmesi teorisine uzanan bir düşünce kesiti ele alınmaya çalışılmıştır. Buna göre ölçek sorunu söz konusu olduğunda **mekân** ve **zaman** boyutları bir başka deyişle büyüklükler öne çıkmaktadır. Öte yandan karşımıza çıkan bir diğer boyut olan **örgütlenme** düzeyi ise nesnelere niteliksel olarak kavramaya olanak tanımaktadır.

Ele alınan görüşlerde işaret edilen ölçeğin gerçekliğin bilgisi bir başka deyişle hakikatin bir parçası olması, bu bilginin ise niteliksel anlamda ontolojikten çok epistemolojik olması bu çalışmanın da özellikle üstünde durmakta olduğu bir sorundur. Bir bakıma daha önce anılan **yapma** ve **oluş** arasındaki farklılaşma bağlamında ölçek sorununun altının çizilmesi söz konusu olmuştur. Buna göre oluş/gerçekleşme ve etki belirlenim arasındaki ilişki bağlamında ölçeğin boyutlarının irdelenmesinin yapılacağı alan da daha çok bir bilgi sorunu olarak belirginleşmiş gibidir.

BÖLÜM ÜÇ

ÖLÇEĞİN BOYUTLARI OLARAK MEKÂN, ZAMAN VE ÖRGÜTLENME

Bu bölümde yaygın bir arada kullanımları nedeniyle bir ikili olarak mekân ve zaman ile örgütlenme üzerinde durulmak istenmektedir. Bölümün ilk yarısında mekân ve zamanın gerek bilme formu olarak zihinsel bir başka deyişle teorik, gerek karşı kuvvet/direnç içeren nitelikleri ile doğal ve toplumsal maddi süreçlerle ilgisi irdelenmeye çalışılacaktır. Bölümün ikinci yarısında ise örgütlenme boyutu, özellikle bilgi alanında irdelenmeye çalışılmaktadır. Burada kastedilen bilgi insani **yapma** içinde kullanımı olan yararçı bir nitelikten çok her hangi bir şeyin varlığını olanaklı kılan olasılıkları barındıran **oluşa** ait olacaktır.

3.1. Mekân ve Zaman Sorunu

3.1.1. *Mekân Tartışmaları ve Kavramsallaştırmaları*

Gündelik yaşamda Eucliden geometrinin hala iş görmekte olduğu, ölçülebilecek, gündelik mekânsal işlemler için daha fazlasına gereksinim de duyulmadığı iddia edilebilir. Evrenin geometrisi ile ilgilenen elbette görece çok azdır ve bu nedenle Eucliden dışı geometriler de görece az bilinmektedir (Tekeli, 1979). Yine gündelik yaşamda Modern dönemin sağlam kavramları olarak mekân/uzay'ın nötrlüğünden ve bu yolla özgürleştiriciliğinden, yer'in, bir anlamda topos'un aidiyet ve ilgili (sosyal, politik, ekonomik) bağlar ile tesis edilmiş güvenlililiğinden, koruyuculuğundan söz edilebilmektedir.

Ne var ki teorik bağlamda bin dokuz yüz altmışlar ile gelişen modern sonrası perspektifler içinde özellikle mutlakattan göreliliye doğru yaşanan paradigmatik dönüşüm altında mekân kavrayışı da değişmiştir. Ele alınan yazarlar çoklukla bu uğrakta yer almış ya da bundan etkilenerek gelişmişlerdir. Bunlardan biri olan C. Norberg-

Schulz, ‘Varoluş, mekân ve mimarlık’ (Norberg-Schulz, 1971) adlı çalışmasında temelde beş mekân kategorisi tanımlamıştır:

1. Fiziksel eylemin pragmatik mekânı,
2. Anlık yönelimin algısal mekânı,
3. İnsanın çevresinin stabil imajını oluşturan varoluş mekânı,
4. Fiziksel dünyanın bilişsel mekânı,
5. Saf matematiksel ilişkilerin soyut mekânı

Biraz geriye doğru çekilip mekân örgütlenme bilimleri bu kategorizasyon çerçevesinde düşünüldüğünde aslında tüm kategorilerle ilgili bir dağılımın olduğunu ve bu kategorilerin mekânın olası boyutları olduğunu söylemek olanaklıdır. Norberg-Schulz’un çalışmasında ifade ettiği gibi, sistemin ayakta kalması için gerekli enerji düzeyi birinci yani pragmatik, somut mekândan soyut mekânsal mekâna doğru gidildikçe düşmekte ancak buna koşut olarak soyuttan somuta gidildikçe insanın doğal, organik olana olabildiğince katkısı ile varoluşsal iradeyi pekiştirecek bir katkısı bulunmaktadır.

Benzeri bir mekân kategorizasyonu yine aynı yıllarda Lefebvre’in “Mekânın üretimi” adlı çalışması ve daha sonra E. Soja tarafından geliştirilen ve çok kullanılan sınıflandırımı içinde ele alınmaktadır. Bu sınıflandırma temelde:

a) Algılanan mekân: Kentsel yaşantının günlük, monoton sürekliliği içinde-taşınım, ağlar, ticari ve dinlenimsel alanlar vb- sosyal ve ekonomik pratiklerin yeniden üretildiği mekân,

b) Bilinen mekân: İçsel yaşam çemberinin plancılar, mimarlar, teknokratlar, bilim adamları tarafından kavramsallaştırılan dış kısmı olarak mekân,

c) Yaşanan mekân: Temsilin mekânı, bir başka deyişle mistik, kutsal ya da özel işaretler ile bilimsel olanın karşısında yer alan ve ahlaki felsefe tarafından tanımlanan "yaşanan mekân". (Soja, 2001; Çalışkan, 2007)

Mekân kavramsallaştırılmalarında mutlak mekân ve görelî-ilişkisel mekân kavrayışları iki karşıt zemini oluşturmaktadırlar. Bu iki kavrayış Meentemeyer tarafından, coğrafya alanında mekân, zaman ve ölçek üzerine yaptığı bir çalışmada basitçe şöyle şematize edilmiştir:

Tablo 3.1. Mutlak ve Görelî Mekân (Meentemeyer, V. 1989)

MUTLAK MEKÂN	GÖRELİ MEKÂN
<ul style="list-style-type: none"> • Mekân her hangi bir şeyden, maddeden bağımsız olarak var olabilir. • Mekân bir taşıyıcıdır, bir kaptır. • Öncelikle envanter ve haritalandırma ile ilişkilidir. • Eucliden mekân söz konusudur. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mekân yalnızca şeylere ve süreçlere referansla var olabilir. • Mekân şeyler ve süreçlerce tanımlanır. • Öncelikle formlar, desenler, işlevler, oranlar ve yayılma ile ilişkilidir. • Eucliden olmayan (dönüşmüş) mekânlar içerebilir.

Mekânın bir kendiliğe sahip olması, onun bağımsız biçimde var olabilmesi, kökünü Antik Yunan düşüncesinde Aristoteles'te bulmaktadır. Çok daha sonra Newton (1643-1727) tarafından geliştirilen bu bakış, mutlak uzayın varlığının atalet kuvvetlerinin varlığına dayandırılarak temellendirildiği bir kavrayışa ulaşmıştır (Tekeli, 1979). Böylece Newton ve daha sonra Laplace (1749-1837) tarafından onu açıklamaktan çok, nedensellik ve belirlenim ilişkisi içinde kurulan, hesaplanan ve böylece kavranılan bir mekândan/uzaydan söz etmek olanaklı olmuştur (Ural, 2005).

Mutlak mekân kavrayışına karşı en önemli tepki Leibniz'den (1646-1716) gelmiştir. Leibniz'e göre mekân bir varlık değildir, bir ilinedir. Varlıkların birbirlerine göre konumlarının teşkil ettiği ilinekler bütünü mekânı oluşturur, eğer varlıklar ortadan kalkarsa mekân da ortadan kalkar. Dolayısıyla cisimlerin topolojik durumlarının bütünü mekânı oluşturur.

Antik dönem düşünürlerinden Leucippos'un (doğumu İ.Ö. 450 civarında) mekânı bir gerçeklik olarak kabul etmesi, ancak bedensel varoluşu konusunda nasıl bilinebileceğine dair şüphesinden kaynaklanan çekincesini (Norberg-Schulz, 1971) I. Kant, 1770 yılında getirdiği yanıtla aşar. Kant'a göre "Zaman ve mekânın mutlak bir

gerçekliği (realitesi) yoktur. Zaman ve mekân ideal varlıklardır. Fakat bundan dolayı zaman ve mekân salt hayale dayanan formlar değildirler; tersine bütün insan bilgisinin genel ve zorunlu kavrayış formlarıdır. Kant buna ‘transcendental idealitesi’ demektedir (Heimsoeth, 1986).

Immanuel Kant, felsefede Kopernik değişimi olarak adlandırılan ‘tanıma nesnelere izler’ anlayışının ‘nesnelere tanımayı izler’ biçimine çevirir ve sahip olduğunu öne sürdüğü “a priori” zaman-mekân formunun varlığı ile bizi nesnel yargıya ulaştırabileceğini savunur. Kant’ın sistemi, dış dünyanın varlığını (maddi varlık) reddetmeyen ancak onun iç gerçekliğinin de insan tarafından ulaşılamaz oluşu gibi bir nedenle, insan düşüncesinin temelini yine insan düşüncesi sistemi içinde yer alması gerektiğine dair bir anlayışa dayanır (Sıkıçakar, 2004). Bu zihinsel çerçeve de Kant’ın yaklaşımının mutlak zaman ve mekâna karşı bir kritik olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Mutlak mekân ve zaman kavrayışının karşısında yer alan bir diğer düşünce W. F. Hegel’e aittir. Hegel deneysel yolla mekân üzerine düşünür. Düşünsel yan yanalık ve görünümeler mekânın belirlenmesi bağlamında Hegel için özellikle önem taşımaktadır. Düşünümsel yan yanalık ile kastedilen, şeyler ve şeyler arasındaki düzen ilişkisinin kurulmasıdır. Bu kavrayış şeylerin varoluşu olmadan düşünülemeyecek -aynen Leibniz’de olduğu gibi- mekân kavrayışına işaret eder. Görünümeler ise statik olarak düşünülemeyecek bir sınırla kuşatım varsayımıdır (Maier-Rabler, 1994).

On dokuzuncu yüzyıl sonu ile yirminci yüzyıl başında pozitivistin ağırlığını artırdığı ve mekânın (ve zamanın) yaşanılardan çok bilinen ve değiştirilebilen, dönüştürülebilir bir şey olarak algılandığı bir evrede başlıca tepki E. Husserl ve M. Heidegger’den gelmiştir. Düşünürler, bugün mekân kavrayışı için daha çok önem atfedilen **yaşantı** kavramına dikkat çekerek yaşama pratiği içindeki öznenin, bilen öznenin çok tarihselliği ve yaşam dünyası içinde nesne ile ilişki kuran özne olmasına vurgu yaparlar. Heidegger mekân ve insan arasındaki ilgiyi “Öyle bir ortam yaratılır ki, kişi var olduğu dünya bağlamı içinde kendi var olma olasılığını kavrar; görünmez

olanı görünür kılar. Bu kavrayış biçimi ise mekânın bir ‘duyumsal kavrayış’ nesnesi olarak düşünülmesini gerekli kılar” biçiminde ifade eder (Aydınlı, 2002).

Strassoldo “Mekânın Sosyolojisi” adlı çalışmasında mekânla ilgili terimlerde ayrı dillerde ve kültürlerde görülen farklılığa işaret etmektedir. Örneğin, ‘space’ terimi Fransız ve Alman yazarlarca (‘espace’ ve ‘Raum’a dayanan), teritori ise daha çok İtalyan yazarlarca tercih edilmektedir. Yer, ‘place’ ve ‘lieu’ terimleri daha çok Anglo_Saxon ve Fransız, daha az olarak Alman ve İtalyan yazınında görülmektedir. ‘Environment’ ya da Türkçe’de kullanılan biçimiyle ‘çevre’ ve ilgili ‘milieu, Umwelt, ambiente’ terimlerinin ise oldukça uzun bir geçmişi vardır (Strassoldo, 1990, s.6).

Strassoldo ilgili kavramları şöyle açar:

1. *Mekân ya da ‘space’, fenomenin soyut formel, topolojik, metrik (geometrik) özellikleri: onların uzantıları, uzaklık ve yakınlık ilişkileri, küçüklük ve büyüklükleri (boyutları), içerdikleri ve dışarıda bıraktıkları ve benzerleridir. Mekân öz değildir, içediği nesnelere ayrı bir kendilik olarak var olmaz*
2. **Yer** ya da ‘place’, mekânın (nesnelere düzeninin) görece küçük, sınırlı ve **kimlik** gibi belirli bir sistemli kaliteye sahip parçasıdır.
3. **Teritori** ya da ‘territory’, **insani aktivite ve değerlemesinin nesnesi olan ‘place’, ‘yer’dir**. Teritori bir kişinin ya da bir grubun olabilir. Teritori kavramı politik-askeri aktiviteler bağlamında üretilmiş, oluşmuş görünmektedir (‘korkuyu azaltan’ ‘terror’dan gelen ‘territorium’) ve politik- yönetsel sistemlere (devletin, bölgelerin ve komünitelerin gerekli unsuru olarak teritori). Daha sonra en azından İtalyanca gibi kimi dillerde, ekonomi ve planlama bağlamında da geniş biçimde kullanılmıştır (teritoryal gelişme, teritoryal planlama vb.)
4. **Çevre** ya da ‘environment’, **özne ya da nesne, ego ya da sistem olsun analiz edenleri ve ilişkili oldukları şeyleri saran, çevreleyen tamamıyla fiziksel ve biyolojik unsurlardır (güçler ve şeyler, enerji ve madde, süreçler ve yapılar gibi). Kimi teorilere göre Dünya yüzeyinde küresel çevrenin kendisi yaşayan bir sistemdir (çevre sistemi, ekosistem, gaia vb.) toplum bilimlerinde, kavramın**

içeriği enformasyon-taşıyıcı işaretler ve sembollere (kültürel çevre) dek genişletilebilir. Fiziksel olarak çevre, diğerlerinin arasında aynı zamanda metrik, mekânsal niteliklere de sahiptir; fakat bu mekânlar asla karıştırılmamalıdır.

(Strassoldo, 1990; sf 6)

Daha önceki bölümde, merkezde yer alan mutlak ve görelili ilişkisel/bağıntısal kavrayışların çatışması, sosyal bilimler alanında da kaçınılmaz olarak görülmekle birlikte görece farklı bir tonda olagelmıştır. Özellikle antropoloji ve sosyolojinin doğa bilimlerinin katı pozitivist, belirlenimci anlayışı ile başladıkları yaşamlarının, toplumsal(lar)ın farklılıklarını ortaya koyma ve yasalı olmayı reddetme yönündeki tepkileri nedeniyle görelili ilişkisel-bağıntısal kavrayışa daha yakın olduklarını söylemek olanaklıdır.

Bu bağlamda yatayda, aynı anda var olan ve çok farklı nitelikte perspektiflere sahip pek çok toplum-topluluk olduğu; bunların her birinde üretim tarzı, toplumsal yapı ve işleyiş farklılıklarından ötürü bambaşka mekân kavrayışlarının görüldüğü yönünde antropolojik, sosyolojik ve ekonomik kuramlarla desteklenen bir durumdan söz etmek olanaklıdır. Eş zamanlı olarak söz konusu bu farklılıkları gözetilen bir kavrayışın, düşeyde, art zamanlı olarak verili bir toplumda ve diğer toplumlardaki anlayış ve üretimdeki değişimi, dönüşümü göz önünde bulundurmamaları, bu kuramsal koşullarda olanaksız görünmektedir. Bu da mekâna ait bilgiyi tarihsel ve mekânsal olarak çok daha fazla **bağlamsallaştırmaktadır**.

3.1.2. Mekân ve Zamanın Bütünleşik Olarak Kavramsallaştırılması

Mekânı uzaydan kopartıp, sürekli bir boşluk olma halinden çıkararak süreksiz, kesintili ve en önemlisi insani bir yapıntı haline dönüştürerek yeryüzüne indirmek ve onu toplumla üreten, dönüştüren ve onunla birlikte dönüşen temel unsurla düşünmek kaçınılmaz olmuştur. Zamansallık mutlak mekân kavrayışının durağan, değişmez boşluk doluluk dengesinin içine sokulmuştur. Zaman ve değişim kavramları ile mekânın gerçek anlamda **maddileştiği** öne sürülmektedir (Giddens, 1999; Harvey, 1999; Jimenez, 2003; Tekeli, 1979)

Tarihsel maddecilik temelli toplum bilimleri için mekânın ve daha özelde kentin ne ifade ettiğine dair ipuçlarını aşağıdaki alıntıda bulmak olanaklıdır:

Kentin anlamı... maddesel anlamdaki toplumsal süreçtir. Bu tanım kaba anlamda düşüncelerin bir düzenlenmesi olarak basit bir kültürel kategori değildir. Ekonomik, dini, politik ve teknolojik operasyonları içeren bir sosyal yapının ifadesi olarak arkeolojik bir anlam içindeki kültürelittir. Eğer kent bir pazar olarak tüccarlarca tarifleniyorsa/tanımlanıyorsa bu cadde/sokak fuarları ve yoğun toplumsallaşma anlamına gelir, ancak aynı zamanda ekonomik aktivitenin metalaştırılması, çalışma/iş süreçlerinin parasallaştırılması ve pazarın gelişebileceği ve mal kaynaklarının potansiyellerine doğru kurulmuş bir aktarım ağının kurulması anlamına da gelir. Özetle, kentin tarihsel tanımı mekânsal formun zihinsel bir temsilinden çok, tarihin çatışan toplumsal dinamikleri ile uyumlu olarak bu forma yüklenen yapısal görev biçimindedir. (Castells, 2003, s.24)

Castells'e göre mekânsallaşmanın adı olarak kent, o mekânsallaşma biçimi ile değil, o biçimin üstlendiği işlev ile tanımlanır. Bu da işlevin-anlamın mutlak değil, sürekli değişebilen toplumsal dinamiklerce belirlendiğinin bir başka ifadesidir.

David Harvey'in 'Postmodernliğin durumu' adlı çalışmasında insan kavrayışı ve algılayışının çeşitliği karşısında bir ölçü olarak kullanılabilir olan tek ve nesnel bir zaman ya da mekân anlayışını sorgulamak gerektiği vurgulanır. Bunu da nesnel-özel ayrımını tamamen ortadan kaldırmaktan çok, mekân ve zamanın ifade edebilecekleri nesnel özelliklerin çoğulluğunun ve insan pratiğinin bunların oluşturulmasındaki rolünün kabul edilmesi ile olanaklı olduğu dile getirilmektedir. Özellikle günümüz fizikçilerinin maddenin zaman ve mekân için taşıdığı önemi vurgulamasına ve madde olmadan ne zamandan ne de mekândan söz edilebileceğine dair ifadelerine dikkat çekilerek fiziksel zaman-mekânın nesnel özelliklerini, maddi süreçlerin özelliklerinden bağımsız kavramanın olanaklı olmayacağı öne sürülmektedir. Bunun toplumsal süreçlere bağlanması için de, ne zamana ne de mekâna maddi süreçten bağımsız nesnel anlamlar yüklenemeyeceğini ve bu

kavramları temellendirmenin ancak maddi süreçlerin araştırılması ile olanaklı olduğuna işaret edilmektedir.

Bu maddeci perspektifle, zaman ve mekân konusunda nesnel kavrayışların zorunlu olarak toplumsal yaşamın yeniden üretimine hizmet eden maddi pratikler ve süreçler aracılığıyla yaratıldığı iddia edilmektedir. Bu bağlamda her özgül üretim tarzı ya da sosyal formasyonun da kendine özgü zaman ve mekân pratikleri ile kavramsal paketleri olacağına dikkat çekilmektedir (Harvey, 1999).

Harvey Zaman-mekân pratikleri ve kavramsal çerçevenin etkileşimi, ilgisi için de kapitalizm üzerinden örnekleme yapar:

Kapitalizm, günümüze dek, toplumsal yeniden üretime ilişkin maddi pratik ve süreçlerin hep değiştiği devrimci bir üretim tarzı olduğundan ve bu gerçek hala geçerli olduğundan dolayı, mekân ve zamanın nesnel özellikleri ve bunun yanı sıra anlamları da değişir. Öte yandan, eğer bilginin (bilimsel, teknik, idari, bürokratik, rasyonel) ilerlemesi kapitalist üretim ve tüketimin gelişmesi açısından hayati bir önem taşıyorsa, o zaman kavramsal araçlarımızdaki (bu arada mekânın ve zamanın gösterimindeki) değişiklikler, günlük yaşamın düzenlenişinde maddi sonuçlar doğurabilir. Örneğin Le Corbusier türü bir planlamacı-mimar ya da Hausmann türü bir yönetici düz çizginin istibdadının hâkim olduğu bir çevre yarattığında, günlük pratiğimizi zorunlu olarak buna uyarlamak mecburiyetinde kalırız.

Bu (planlamacılar ne kadar çaba gösterirlerse gösterebilirler) pratiğin mimari biçim tarafından belirlendiği anlamına gelmez; çünkü pratiğin, ne tür sabit temsil şeması karşısında olursa olsun, bağlandığı şamandıradan kaçma gibi münasebetsiz bir âdeti vardır... Daha eski mekân ve zaman cisimleşmeleri için yeni anlamlar bulunabilir. Antik mekânları çok çağdaş biçimlerde sahipleniriz, zamana ve tarihe kabul edilecek bir şey gibi değil yaratılacak bir şey gibi yaklaşıyoruz örneğin (zaman boyunca mekân içinde yaratılmış bir toplumsal varlık olarak) aynı 'topluluk' kavramı anlam bakımından köklü farklılıkları gizleyebilir

çünkü topluluğun kuruluş süreçleri, grupların kapasitelerine ve çıkarlarına göre hatırı sayılır ölçüde farklılaşabilir. Ne var ki, toplulukların, diyelim bir planlama merciinde, karşılaştırılabilirliği gibi ele alınmaları, bunlar içinde yaşayan insanların toplumsal pratiklerinin karşılık vermesini gerektiren maddi sonuçlar doğurur. (Harvey, 1999)

Harvey'in de özellikle üzerinde durduğu nokta toplumsal teorinin her zaman toplumsal değişim, modernleşme ve devrim (teknik, toplumsal, politik) süreçleri üzerinde yoğunlaşmış olduğudur. İlerleme toplumsal teorinin konusu olduğunda, tarihsel zaman da birincil boyut haline gelmektedir. İlerleme, mekânın fethedilmesi, bir engel gibi görünen mekânsal niteliklerin, niceliklerin aşılması ve sonuç olarak mekânın zaman aracılığıyla yok edilmesini içermektedir. İlerleme kavramına içkin olarak, mekânın olumsal bir kategori gibi durduğu, Modernite'nin Modernizasyon yoluyla, ilerleme sorunuyla ilişkilendiğini, bu tema eşliğinde mekân ve mahal içinde olma sürecinin daha çok vurguladığı öne sürülür. Özellikle estetik teori bağlamında düşünüldüğünde, tüm bu değişim ve dönüşüm dalgasının içinde değişmez ve sonsuz gerçeklerin aktarılabilmesinin, öncelikle mekânsallaştırma aracılığıyla gerçekleştirildiği de vurgulanır: ...mimar bir mekânsal biçimin kuruluşu aracılığıyla belirli değerleri iletmeye çabalar...Yazılı sözcük bile deneyimin akıntısından özellikleri soyutlayarak mekansal olarak sabitleştirir...Aslında, her gösterim, deneyimin akışını durduran ve böylelikle göstermeye çalıştığını çarpıtan bir tür mekansallaştırmadır. Bourdieu'ye göre...'yazı pratik ve söylemi zamanın akışından koparır alır'.(Harvey, 1999, s.232)

John Urry 'Mekânları Tüketmek' adlı çalışmasında, mekânın, içine yerleşen nesnelere ayrı, mutlak bir kendilik olarak görülemeyeceğini, ancak mekânın da sadece bu tür nesnelere indirgenemeyeceğini vurgular. Bir başka deyişle, mekânı mutlak olarak kavrayan tezi bir kenara koyarken diğer yanda nesnelere yalnızca dağılımı üzerinde durarak mekânsal etkinin tümünden göz ardı edilmemesi gerekliliğine işaret etmektedir.

Mekânsalın kendiliği olmadığı kabulüne koşut olarak mekânsal örüntülerin etkileştikleri, örneğin bir bölgenin bir başka bölgeyi sömürdüğünü söylemek yada merkezin çevreyi sömürdüğünü önermek de Urry'ye göre mekânı bir tür fetişleştirmektir. Arabanın atın önüne konduğu bir başka perspektif ise mekânsal yapının, toplumsal örgütlenmenin belirleyicisi olarak görüldüğü bir başka tür fetişleştirmedir. Tam tersi yönde, mekânsalı yalnızca içinde bir toplumsal etkinliğin gerçekleştiği kap olarak ele almak da aşırı indirgeyici olmak anlamına gelmektedir. Böyle bir indirgeyici yaklaşım sonucunda mekânsal ortama ilişkin pek çok yönün insani olarak üretilme ve değiştirilme biçiminin ihmal edilmesi yolunu açabilir. Mekânsal bu bağlamda, süre giden toplumsal etkinlikten çıkan ve bu etkinliği yeniden üreten anlamlı yapıların parçaları olmaları nedeniyle önem kazanır. Bu bağlamda Urry'ye göre, genel bir mekân bilimi olanaklı değildir.

"...farklı alanlar, kasabalar, tarımsal bölgeler, yeni ticaret alanları, alışveriş merkezleri, ana ulaşım yolları vb. sadece belirli bir mekânsal yapının öğeleri ve insan ekinliğinin dışarıdan belirleyicileri değildir. Daha ziyade, bizzat bunlar toplumsaldır, toplumsal olarak üretilmiştir ve toplumsal olarak yeniden üretirler. Bu nedenle, belirli bir toplum içinde hazır bulunan anlamlı toplumsal nesnelere ve bu tür nesnelere karşılıklı bağlı oldukları karakteristik biçimlerden ayrılamazlar (Urry, 1999, s.97).

Mekânsal olan, farklı bir genel yasalar dizisi kurabilecek biçimde toplumsal olandan ayrılamaz. Bunun nedeni, mekânın tek başına genel etkiler taşınamamasıdır. Mekânsal ilişkilerin önemi, söz konusu toplumsal nesnelere özel karakterine bağlıdır. Böylelikle mekânsal ilişki, genel bir etkiyle seyreltilemez; yalnızca söz konusu toplumsal nesnelere belirli ayırt edici özellikler ya da güçler taşınmaları nedeniyle, etkide bulunur. Bir yinelemeyle, yalın 'mekân' yoktur, sadece farklı türden mekânlar, mekânsal ilişkiler veya mekânsallaşmalar vardır (Urry, 1999, Keskinok, 2007).

İlhan Tekeli'nin 'Mekân organizasyonuna makro yaklaşım-Türkiye üzerine bir deneme' (1979) adlı, temelde planlama alanında üretilmiş ancak felsefe ve sosyal

bilimler alanlarıyla da pek çok ara yüzün irdelendiği ve üretildiği doktora çalışması, mekân konusunda ciddi bir perspektif dönüşümünün yaşandığı bir uğrağı ifade etmesi anlamında önem taşımaktadır. Tekeli'nin Perroux'dan yararlanarak ifade ettiği gibi, sosyal ve ekonomik olguları açıklamak için, coğrafi veya 'banal' mekân anlayışına sahip olmanın yanıltıcı **üç** boyutlu mekân anlayışından **n** boyutlu mekân anlayışına geçilmesi gerekmektedir.

Bin dokuz yüz yetmişlerin sonunda henüz neo-liberal niteliklerin tam oturmadığı, buna uygun ağ toplumlarının ve mekânsal örüntülerin, iletişim ağlarının oluşmadığı bir ortamda Tekeli'nin vurguladığı şey dünyanın o gün ulaştığı teknolojik düzeyde bile, sosyal ve ekonomik faaliyetlerin bir kap gibi algılanan politik mekân içinde düşünülmemesiyle birlikte, Sosyo-ekonomik mekân, üniteler arasındaki sosyal ve ekonomik bağıntılar ile tanımlanmaktadır ve bu mekânın boyutları da ele alınan bağıntıların sayısına eş değerdir. Özellikle ekonomik olguları açıklamak için böyle bir **n** boyutlu mekân ile ilgilenmeye başlanıldığında, bu boyutlar arasına coğrafi boyutlar ister açıkça, ister dolaylı olarak katılmış olsun, bu **n** boyutlu mekân politik mekân (ülkenin coğrafi sınırları) ile sınırlanmamıştır. **Başka bir deyişle sosyo-ekonomik mekân, banal coğrafi mekândan bağımsızdır.** (Tekeli, 1979)

3.1.3. Mekân ve Zaman Boyutlarının Kavramsallaştırımı Üzerine Bir Değerlendirme

Mekân ve zamana ilişkin bilginin, kısmen Kant'ın temellendirdiği biçimiyle kapalı bir zihinsel sistemde üretilmesi, bunların birer gerçeklik değil, gerçekliği algılamak ve tariflemek için esas alınan zihinsel **formlar** olması, düşünceyi bilme ve mekân/zaman arasındaki ilgiyi mutlak kavrayıştan koparmış, ilineksel-bağıntısız mekân kavrayışının görece maddeden bağımsız temelini oluşturmuştur. Hegel'in düşünsel yan yanalık ve görünümelerini de bundan bağımsız düşünmek olanaklı değildir. Şeylerin düzeni, bu düzen fikrinin insan zihninde oluşması yalnızca insana özgü bir durumu ifade eder. İnsan zihninin paradigma/model bağımlı kavrayışı bu bağlamda çok daha önemli hale gelir.

Hegel sonrasında, iyi bilindiği gibi, Marks ve ardılları tarafından netleştirilen tarihsel maddeci perspektif mekânı salt bilme alanından almış ve toplumsal-ekonomik-politik olanın içine özellikle de ‘mülkiyet’ kavramı aracılığıyla dolaysız biçimde sokmuştur. Daha önceleri çoklukla bilgi alanında kalan mekân/zaman kavramsallaştırımı ekonomik bağımlılık, emeğin sömürülmesi gibi tüm insanlık tarihi boyunca süren ancak modernizmin yeniden tariflediği özgürleşme düşüncesi ile daha da belirginleşen, büyük ve tüm topluma yayılan çelişkiler ile farklı bir mecraya girmiştir.

Bu noktada daha önce sözü edilen paradigma’ya/değerler dizisine olan bağımlılık, kavramsallaştırma farklılıkları tekrar kendini hissettirmektedir. Mekânın ilişkiselliği, göreliliği, bağlamsallığı yeni bir boyut kazanmış ve ekonomi-politiğin eleştirel kavranışı ile yeniden kurulmuştur. Manuel Castells’in dile getirdiği, kentin tarihsel tanımının mekânsal formun zihinsel bir temsilinden çok, tarihin çatışan toplumsal dinamikleri ile uyumlu olarak bu forma yüklenen yapısal görev biçiminde olduğu düşüncesi bu bağlamda anlamını kazanmaktadır. Öte yandan mekânın mutlaklıktan uzaklaştırılarak **zaman**, yani değişim faktörüyle birleştirilmesi ve pozitivist, mekanistik ‘süreç’ ve ‘evrim’ kavramlarıyla kol kola sunulması onun herhangi bir nesne haline getirilmesine de yol açmıştır. D. Harvey’in eleştirel bir bakışla ‘maddileşme’ ile dile getirdiği durum öncelikle bunu içermektedir.

Mekân bu haliyle kutsallıktan tamamen arındırılmış, hatta egemen liberal-kapitalist ideolojinin mülkiyet soyutlamalarıyla ilgili tüm temsil ve üretim araçları yoluyla da bir meta olarak sürece fazlasıyla dâhil edilmiştir. Bu realist pratiğe koşut olarak idealist bir estetik içinde o nesnenin fetişleştirilmesi, bir arzu nesnesi haline getirilerek metalaştırılması da aynı düzeneğin bir diğer yüzünü oluşturmuştur (Haug, 1997).

Gelinen bu noktada mekân/zaman tam anlamıyla modernist ekonomi-politik temelli mekanizmanın hem üretim hem de tüketim araçlarından biri olmuştur. Mekân, en görünen katmanda bir meta haline getirilmiştir ancak daha derinde süre giden ekonomi-politik merkezli ciddi bir egemenlik mücadelesinin de merkezinde

yer almaktadır. Merkezindedir, çünkü hala insan gereksinimlerinin zorunluluklar alanında bir sürtünme, bir direnç alanı olarak kendini göstermektedir.

Öte yanda yirminci yüzyıl başlarında E. Husserl ve M. Heidegger gibi, özne-nesne dikotomisini Marksizm gibi toplumsal ekonomik-politik çelişkilerden hareketle değil de doğrudan varlık alanına özneyi katarak aşmaya çalışan düşünürler de bulunmaktadır. Bu düşünürler gerek öznenin tekil varlığını tamamen varlığın içine gömmeyerek gerek her şeyi özne etrafında döndürmeyerek arafta kalmayı tercih etmiş gibilerdir. Bu bağlamda mekân varoluşsal bir öneme sahip, ontik bir öge olarak kavranıyor görünmektedir.

Mekân ve zaman daha önce de dile getirilmiş olduğu gibi gerek mutlak gerek görelilik olarak kavranabilir. Pratik olarak her iki kullanım da geçerlidir. Şöyle ki öznel (tikel bir öznellik sergileyen **cemaat** gibi bir topluluk) kavrayış için uyum sağlamak durumunda olduğu bir üst bağlam yok ise ya da bir ortak soyutlama koşul olarak getirilmiyorsa- örneğin zaman bağlamında hicri miladi takvim benzeri bir farklılık söz konusu değilse- o topluluk kendi içinde öznel zamanını öznel mekânında yaşayabilir. Harvey'in Bourdieu'den (1977) aktardığı Berberlerin yıllık takvimi bunun tipik örneklerinden biridir (Şekil 3.1).

Ancak entegrasyon oranındaki artış ve soyutlama ile görelilik ilişkisi ters orantılıdır. Ortak normlar üretmek kolay bir süreç olmamaktadır ve çoklukla yapı içinde daha egemen durumdaki gücün kullanımında olan zamansal, mekânsal nicel sisteme katılmaktadır.

3.2. Örgütlenme Sorunu, Olasılıkçı Determinizm Teorisi ve Varoluşun Yeniden Üretimi

Örgütlenme konusu bu çalışmada zihinsel, eylemsel ve maddi bir aradalık, işleyiş, görevdeşlik üretme ve bu durumun özellikle varoluşun sürdürülmesi yönündeki anlamı bağlamında kavranmaktadır. Bir başka deyişle örgütlenme **oluş/gerçekleşme** sürecindeki belirsizlik halinin belirlilik haline dönüşmesi ve zaman boylamında söz konusu belirlilik durumunun sürebilmesi için gerekli bir aradalık koşullarını sağlayan, bu durumu yeniden-üreten yapılaşma olarak dikkate alınmaktadır.

Bu bölümde ele alınan temel teori Yılmaz Öner'in kuantum mekaniğine has bir perspektif içinde üretilmiş ve örgütlenmenin yukarıda dile getirilen yeniden-üretim bağlamında, bir **şeyin** içkin bilgisi, kendi deyimiyle **iç-geometrisi** olduğuna dair savıyla dikkati çeken **Olasılıkçı Determinizm** teorisidir. Mekân örgütlenmesi teorisine görece yabancı kalan teorinin aktarılması sırasında doğabilecek kayıpları en aza indirmek amacıyla Öner'in çalışmasında yer alan ifadelerine ve izleğine olabildiğince sadık kalmak yönünde bir yaklaşımın benimsendiğini dile getirmekte yarar bulunmaktadır.

Öner'in teorisi makro ve mikro fizik dünyada belirsizlik durumunun kavranabilmesi ve belirlenebilirliğinin olanaklarını ortaya koymak anlamında önemli bir perspektif sunmaktadır. Bu çalışma için önemi ise cisimler arasında ve cismin kendi içinde var olan belirsizlik ve belirlenme durumunun, bir termodinamik düzensizlik sorunu olarak olasılık ilkeleri ile çözümlenmesine çalışan klasik mekanik yaklaşımı bir kenarda tutarak cismin kendi iç-potansiyellerine bağlı olasılıkları hesaba katmasıdır. Bu doğrultuda toplumsal alanın her noktasında benzer biçimde karşılaştığımız belirsizlik ve belirlenme bir diğer deyişle olan'ın olmasını sağlayan etki'nin ve işleyiş düzeneğinin ne olabileceğine dair iç-potansiyel ve olasılık modeli sunması, bu teorinin fizik dışındaki kullanımlarına da olanak vermektedir.

Toplumbilimlerinin özellikle kuruluş döneminde doğal bilimlerden bir takım modeller (özellikle biyolojiden evrimsellik modeli, örgenlik modeli vb.) olarak kendi alanlarına applike ettikleri iyi bilinmektedir. Ancak bu çokluk analogik aplikasyonlar

ödünç alan alanı güçlendirebileceği gibi kimi zaafların oluşmasına da neden olabilmektedir. Bu nedenle sakınlı olmakta yarar görülmektedir.

3.2.1. *Diyalektik: Olasılıktan Determinizme Doğru*

Yılmaz Öner'in Fizik ve Felsefe adlı çalışmasında temelleri Galilei, Huygens ve Newton tarafından atılan klasik mekaniğin, hızları ışık hızı yanında çok küçük kalan cisimlerin mekaniği olduğu, relativistik ya da Lorentz İnvariantları (değişmezleri) Mekaniği adıyla anılan ve ışık hızına yakın bir hızla hareket eden cisimlerin mekaniğini de kapsayan görece yeni mekaniğin dahi klasik mekaniğin ilkelerine bağlı kaldığı ve makro nesnelere için iyi işlediği halde atom altı cisimler için tutarlı olmadığı öne sürülmektedir. Atom altı cisimler alanında makro cisimler ve mekaniği alanında gözden kaçıp kaybolan, kendi çok küçük olmakla birlikte etkisi çok köklü ve belirleyici olan Etki kuantının rol aldığı olayların ise Klasik mekaniğin sınırlarını aştığı, bu nedenle de Kuanta Olayları adıyla yeni bir paradigma olarak anılmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

Öner çalışmasının başında dışsal etkileri hesap eden ancak bir türlü cismin içine, doğrudan kendine ait karar üretme mekanizmasına giremeyen, bir başka deyişle "Dıştan ve kaba geometri" ile "olay"ın içindeki" potansiyel iç-geometri"yi keşfedemeyen makro-fiziğe eleştiri yönelmektedir (Öner, 2000, s.198-199).

Bu noktada Bergson'un "Metafizik Nedir?" adlı kitabının girişinde yer alan ifade ile içerik anlamında bir benzerlik göze çarpmaktadır:

Çeşitli saltık kavrayışları ile metafizik tanımları arasında yapılacak bir karşılaştırma, filozofların, aralarındaki açık ayrılımlara karşın, bir şeyi bilmenin birbirinden tamamıyla ayrı iki yolu olduğu konusunda anlaşmış bulgusuna götürür. Birincisi, nesnenin çevresinde dolaştığımızı, ikincisi ise onun içine girdiğimizi imler. Birincisi, bulunduğumuz noktanın bakış açısı ile kendimizi dile getirdiğimiz simgelere dayanır. İkincisi ise ne bakış açısına dayanır ne de herhangi bir simgeye bel bağlar. Birinci tür bilginin görece'de durduğu; ikincininse, olanaklı olduğu durumlarda, saltık'a ulaştığı söylenebilir. (Bergson,

1998, s.5).

Görüldüğü gibi Öner'in dışsallık eleştirisi ve cisme içkin bilgi, karar ve oluş'u öne sürüşüyle Bergson'un görece ve saltık'ı tanımlayışı bir anlamda koşutluk göstermektedir.

Öner'e göre Batı'nın gerçekliği kavrayışında sahip olduğu epistemolojinin bir başka deyişle bilgi kuramının kaba biçimciliği yerini doğu düşüncesinin diyalektik kavrayışına bırakmak durumundandır. Bu nedenle de Öner Olay'ın dış dinamiği, yani az önce dile getirilen ve eleştirilen biçimsel ilişkilere değil bizatihi cismin kendi öz'üne ait iç-dinamiğe yönelmektedir. Öner'e göre olayın kendi içinde kendini bir an'da dönüştürebilecek olanaklarına ve bu olanakların bir an'da potansiyel bir bütün olarak davranışına, kısaca Olasılık olarak ifade edilebilecek Birikim Dinamiği'ne eğilmek gerekecektir (Öner, 2000, s.199)

Benzer görüşler yine aynı dönemin düşünürlerinden Kojin Karatani'de görülür. Karatani Batı teori pratiğinin biçimci Platonik **yapmanın** karşısına Doğu'ya has **oluşu** koyar (Karatani, 2006). Keza Deleuze ve Guattari'nin Kapitalizm ve Şizofreni adlı çalışmalarında içkinlik üzerine yaptıkları vurgunun da temelinde benzer düşünceler olduğunu dile getirmek gereklidir (Deleuze ve Guattari, 1990).

Bu noktada Öner'in Makro-fizikten öteye geçemeyen kaba, biçimsel mantık ile mikro-evrenin Olasılık (Potansiyel Birikim) Dinamiği arasındaki sınırın ortaya çıkışına dair bir belirginleştirme gerekli görünmektedir.

Öner'e göre makro-fiziksel boyutlar içinde dinamik koordinatların geçerliğinden kuşku duyulmayan Belirlilik (Kesinlik) özelliği olduğu, bir başka deyişle bu özelliğin Zaman ve Enerji (veya konum ve İmpuls)) koordinatlarının bir ve aynı an'da belirli reel 'sayılar gibi saptanabilmesi olanaklıdır. Bu olanak özellikle koordinatları belirlenecek cisimlerin sayısı az ise daha kullanışlı olabilecektir.

Az sayıdaki cisimden oluşan bir Makro-sistemde herhangi bir koordinat karşılıklı etkilerin azlığı nedeniyle sistemin iç-yapısından bağımsızdır ve cisimlerin tek tek yörüngeleri de böylece her an için belirlenmiş sayılır.

Ancak gerçeklikte cisimlerin az olması durumu özel bir durumdur ve kaba mantığın Belirlilik veya Kesinlik ilkesi ise ancak bu azlık durumunda geçerli olabilir. Cisim sayısının artması belirlilik, kesinlik durumunun sorunlu hale gelmesine neden olmaktadır. Bu durumda gerçeklik içinde temelde bir belirsizliğin hakim olması gerekir. “**Belirsizlik**” Öner’e göre iki duruma bağlıdır:

A. Cisimlerin sayısal çokluğuna, bundan dolayı (cisimlerin aralarındaki karşılıklı etkilerin çokluğu nedeniyle) dinamik koordinatların önceden bilinemeyecek tarzda değişikliğe uğramasına bağlıdır ve bu değişiklikler sübjektif belirsizlik olarak adlandırdığı **kesinsizliğe** yol açmaktadır,

B. Sistemdeki cisim sayısının (en az) bir tek oluşuna ve Dinamik koordinatların kendi doğasındaki belirsizliğe bağlıdır, bu durum da bir objektif belirsizliğe yol açmaktadır.

A durumu kuant-öncesi teorilerine özgü Belirsizlik

B durumu ise mikro-cisimler dünyasının yasalarını koyan kuant teorisine ait Belirsizlik’tir.

A durumunda cisim sayısı arttığında koordinat ikilisini her an birlikte belirleme olanağı ilke olarak yine bulunmaktadır. Ancak pratikte cisim sayısının fazlalığı, aralarındaki etkileşimin de fazlalığı anlamına gelmektedir ve belirlemeyi her koordinat için uygulamak olanağı da söz konusu olmamaktadır. Bu koşullarda yapılacak olanın az cisimde olduğu gibi dinamik yöntem değil ancak olasılıkların istatistik yoluyla hesap edilmesidir. Bu durumda da klasik mekanik, klasik istatistik veya klasik termodinamiğe dönüşmektedir. Öner’e göre bu durumda, dinamiğin kesinliği termodinamiğin ideal (kaba ve soyut) kesinliği haline gelmektedir bir başka deyişle kesinliğini, belirliliğini bu yolla zaten fiilen yitirmektedir. Dolayısıyla bu koşullarda klasik kavrayışın ancak az sayıda cisimle ve bir an’a özgü koordinatı

belirleyebilmektedir ve Belirliliği de ancak bu ana özgü olabilmektedir.

Çok sayıdaki cismin sahip olduğu aynı türden bir koordinat kalabalığının bir an'a özgü dağılımına, istatistik dağılım denmektedir. Böyle bir dağılım, örneğin hız koordinatlarının dağılımı, bizim karşımıza bir düzenlilik ölçeği, yani mesaj veya bilgi (mesajın taşıdığı şey) ya da kalıp veya örgüt olarak çıkmaktadır, ama aynı zamanda tam karşıtını da, yani bu dağılımın düzensizlik ölçeğini de yani bilgi eksikliğini de vermektedir (Öner,2000, s.202).

Bu noktada Öner sorunu, bir an'a özgü koordinat dağılımının, düzenlilik ya da düzensizliğin bir başka deyiş ile bilginin, motifin, desenin, kompozisyonun, örgütün ya da tam tersine bilgisizliğin yani bu belirliliğin bu makro-formun zaman boyunca yine gerçekleşme durumunun ne olduğu, olarak tanımlamaktadır.

Bu durumun kaç kere sağlandığına dair ölçek klasik olasılık olacaktır (sağlama durumu ise termodinamik denge olarak adlandırılacaktır), söz konusu dağılımın bizden bilgisini saklama ölçeği bir başka deyişle bilgi eksikliğimiz ise entropi olarak adlandırılacaktır. (Öner, 2000, s.202)

Bu koşullarda, dıştan belirlenen ve etkenlerin çokluğu ve bunların tamamını bilemeyişimize bağlı bir subjektif belirsizliktense tek bir cismin iç potansiyelinden kaynaklanan bu nedenle de Öner tarafından objektif olduğu iddia edilen belirsizlik üzerine çalışmanın daha yararlı olacağı öne sürülmektedir.

Burada durumun, tam da bu çalışmada göz önünde bulundurulmuş ölçek sorununa değgin bir şey olarak kavrandığı anlaşılmaktadır. Öner tarafından tam olarak öyle belirtilmese dahi **oluş**'ta bir mikro ve makro denklik durumunun varsayıldığı düşünülmektedir. Tek bir mikro cisim üzerinden yapılan açıklama ile çoklu cisimlerin açıklamasının aynı gerçeklik üzerine olduğu düşünüldüğünde bu çalışmada yapılan tercih de daha anlamlı hale gelmektedir.

Öner objektif belirsizliği, ilgili bulunduğu alanda bir cisim içinden açıklamaya yönelmiştir. Bir başka deyişle çoklu ve dış etkilere bağlı klasik mekanik yerine iç

etkilere bağı kuantumu devreye sokmuştur. Dış etkilerin çokluğunun bilinemezliği nedeniyle subjektifleşen belirsizliğin ve subjektif olasılığın yerine cismin kendisinden kaynaklanan ve bu nedenle objektif olan belirsizliği ve objektif olasılığı devreye sokmaktadır:

“...bir tek cisimden oluşan bir sistemde, bir koordinat, bir an'da hangi değerde «karar kılacağı» kendi doğası gereği veya cismin öbür koordinatlarıyla örgütlenişi (yani cismin veya objenin doğası) gereği, kısaca objenin herhangi bir andaki potansiyel iç-örgütlenişine özgü virtüel değerlerin çokluğu yüzünden belirlemiyorsa... o zaman... koordinatın ya da objenin kendinde bir Olasılık vardır, yani koordinatın herhangi bir an'daki tüm gerçekleşme olanaklarından oluşan virtüel değerler bütünüünün (çokluğunun) içinden belirli bir değer (hangi matematiksel ölçek ve denklemi sağlıyarak) vukua geleceği (yani virtüel olmaktan çıkıp gerçek haline geleceği) ve bu gerçekleşme'nin ölçeği söz konusudur. Burada, koordinatların obje içindeki potansiyel örgütlenişi artık bilgi edinen öznenin aşamıyacağı bir duvardır, sübjektiflik burada sona erer. Burada Objektif Olasılık söz konusudur. İşte Kuanta olaylarındaki durum budur.”(Öner, 2000, s.204-5)

Burada Yılmaz Öner, bir bakıma teorisinin temel kavramlarını, terimlerini dile getirmektedir.

Bir sonraki aşamada ise Öner objektif olasılığın nedenini subjektif olasılığa gönderme yaparak seçik/belirtik hale getirmektedir: “Sübjektif (veya termodinamik) Olasılık nasıl çok-cisimli sistemin içindeki bir cismin doğasından değil, cismin dışından, yani sistem içindeki cisim ve etki kalabalığının örgütlenişini saptayacak yöntemlere sahip olamayışımızdan, kısaca cisimler arası karşılıklı etkilerin çokluğuna bağlılıktan doğuyorsa... Objektif (veya Kuanta-teorik) Olasılık da, bırakın pek çok cismi, bir tek cismin bile kendi potansiyel iç-örgütlenişinde «bir ve aynı an için hangi değerde karar kılacağını belirlememe» niteliğinden doğuyor.”

Öner'e ait bu ifade bir başka biçimde dile getirilmek istendiğinde, makroda subjektif yani epistemolojik (subjeye bağlı), mikroda ise ontik (varlığın kendisine bağlı) bir belirsizliğin söz konusu olacağı söylenebilecektir.

Yukarıda dile getirilen “termodinamik bir sistemde herhangi bir koordinatın değeri, o anda cismin dışındaki, ama sisteme dâhil cisimler kalabalığının örgütleniş veya örgütlenememiş tarzına bağlı iken, bir tek cisimden oluşan kuantal-dinamik sistemde herhangi bir koordinatın değeri, cismin içinde o andaki aynı koordinata özgü olanak (virtüel) değerler kalabalığının (iç-) örgütleniş veya örgütlenememiş tarzına bağlı” (Öner, 2000, s.205) olmasına dayalı koşutluktan ötürü, Öner subjektif olasılık yöntemini objektif olasılık kavramına uygulama için bir ilke olarak görmektedir.

Ancak Öner bu paralelliği kullanmak ve belirlenimi bulmak istesek bile termodinamiğin Entropi (bir sistemin örgütlenememe ölçeği) kavramının kısıtlılığı nedeniyle zorlanma yaşanabileceğini de belirtmektedir. Bu zorlanmanın aşılabilmesi için “sistemde bir an'a özgü tüm gerçekleşme, dolayısıyla örgütlenme olanaklarının, dolayısıyla olasılığın içine yayıldığı bir iç-geometriyi” (Öner, 2000, s.206) keşfetmek gerekmektedir.

Öner bu yolda yani olasılıklar dinamiğini (potansiyel birikimi) teorize etmek ve iç-geometriyi şematize etmek üzere oluş'un zamansal boyutu için Zaman Enlemi olarak adlandırdığı bir kavram geliştirmiştir. Bu kavramsallaştırmada öncelikle **Oluş** için geçerli olasılık dinamiğini ve zaman kavrayışını herhangi bir A sistemi üzerinde tanımlanmaktadır. Buna göre bir A sisteminin zamanı fiili, aktüel, yaşanan bir zaman, bu zamanın an'larını ise aktüel birer an olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu Aktüel zamanın izlediği “doğru” da **Zaman Boylamı** olarak adlandırılır.

Öner'in geliştirdiği yeni kavram **Zaman Enlemi** ise, yukarıda dile gelen Doğrusal Zaman Boylamı'na ortogonal olan bir zaman eğrisi olarak tanımlanmaktadır. “Zaman enleminin zamanı olanak (mümkün), yani virtüel bir zaman, zaman an'ları da virtüel

(olanak) birer an'dır.” Öner'in tanımında Virtüel anlar bir “doğruyu izlemek” yerine bir eğri üzerine dağılmaktadırlar. Dağılım eğrisi, olanak veya virtüel anlar dağılımı ise Zaman Enlemi olarak dile getirilmektedir (Öner, 2000, s.206).

Söz konusu zaman enleminin nitelikleri şöyle verilmektedir:

a. 1. Zaman enlemini oluşturan anların hepsi de bir ve aynı aktüel an'a, söz konusu A sisteminin bir ve aynı an'ına tekabül ederler veya

a. 2. Bu anlar bir ve aynı ana tekabül eden bir enlem-eğri üzerine dağılmışlardır...

b. Bu virtüel anların her biri bir ve aynı aktüel anda kendi halinde “gerçekleşebilecek olanak”tır bir başka deyişle “filileşme şansına” sahiptirler.

c. Bu anların her biri bir ve aynı aktüel an'da bir enerji operatörünün gerçekleşebilecek bir olanağına tekabül ederler ve bu olanakların her biri gerçekleşebilme şansına sahiptirler.

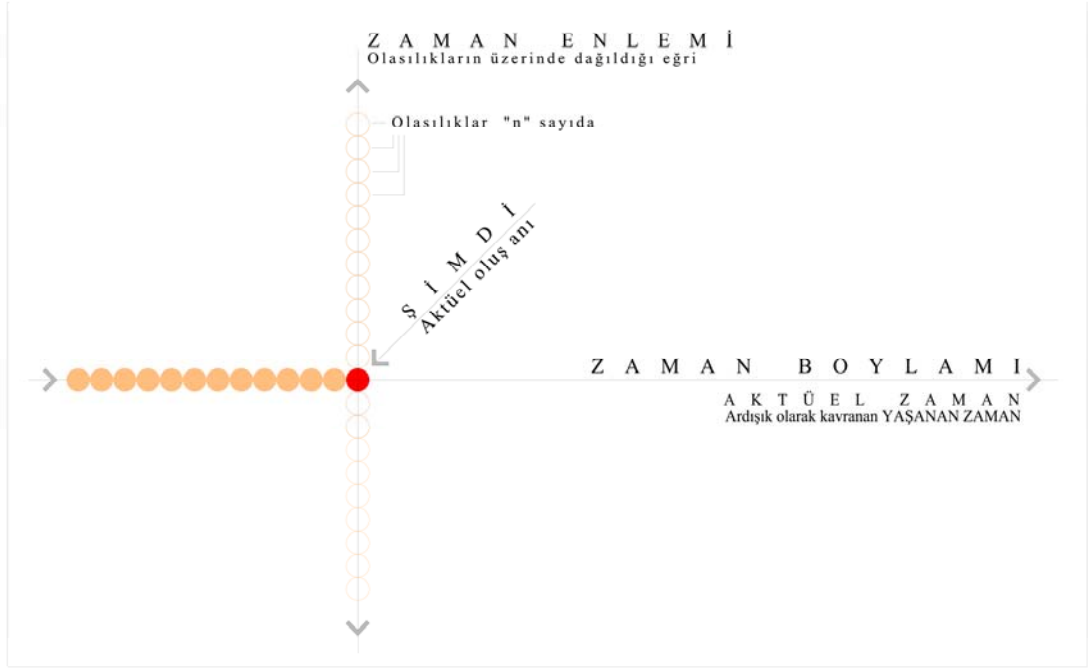
d.1. Bu virtüel anlardan herhangi birinin gerçek olma şansı, A sistemine ait aktüel (veya ölçücü, dış) zamandan bakıldığında eşittir ve aktüel alandan bağımsızdır.

d.2. d.1.'le bağlantılı olarak virtüel anlara tekabül eden enerji olanaklarından her birinin gerçekleşme olasılığı A sisteminden bakıldığında enerji değerleri bakımından hep aynıdır.

d.3. Bir başka deyişle aktüel zaman anından bakıldığında bir virtüel anın (enerjinin) gerçekleşme anı (enerjisi) olmasıyla gerçekleşen an olması arasında fark bulunmamaktadır. (Öner, 2000, s.207)

Öner'in zaman enlemi dediği enlem-eğri böylece ölçülecek bir O sisteminin bir ve ölçücü bir aktüel anındaki enlemesine zaman kesitidir. Gerçekleşmek üzere “bekleşen” ve ancak biri gerçek olabilecek, dıştan A sisteminden bakıldığında hepsi eşit şansa sahip olan virtüel anlar veya onlara tekabül eden enerji olanakları O sisteminin A sisteminin bir ve aynı ölçücü aktüel anındaki **iç-geometrisini** oluşturmaktadırlar. (Öner, 2000, s.208)

Şekil 3.2.'te Öner'in Zaman Enlemi kavramının grafik olarak basitleştirilmiş bir ifadesi görülmektedir.

Şekil 3.2. Öner'in Zaman Enlemi (Virtüel zaman, Olasılıklar eğrisi) , Zaman Boylamı (Aktüel zaman) kavramsallaştırımının grafik olarak ifadelendirimi

Bu noktada Öner dayandığı varsayım ve bu varsayıma dayalı konstrüksiyonu bir kez daha açıklamak üzere sorusunu yinelemektedir:

Ölçülecek bir O kuantik sistemi nasıl görünmektedir?

a) *Ölçücü (aktüel) zamanın bir ve aynı (k) anı'nda, yani sisteme, ölçücü A sistemi dediğimiz, yabancı bir sistemden, kısaca dıştan bakıldığında,*

O sistemi, kendi doğasında mümkün, hepsi gerçek duruma gelmek için bekleyen ve gerçek duruma geçmek için hepsi eşit şansa sahip olan tüm enerji olanaklarının oluşturduğu bir Potansiyel Bütün olarak gözüküyor veya

a) *«ölçülecek kendi (virtüel) T zamanı» açısından, gerçek (şimdi) olma'yı bekleyen ve gerçek duruma geçmek için hepsi eşit şansa sahip olan tüm T anları açısından, yani sisteme içten-bakıldığında,*

- *O sistemi, bir ve aynı (ölçücü) (k) anına özgü Potansiyel Bütün'ün içine yayılmış bir Dağılım (eğrisi) veya Zaman Enlemi olarak görünmektedir.*

(Öner, 2000, s.210)

Buna göre “Ölçülecek O sisteminin iki görünüşü vardır: Dış-görünüş ve İç-görünüş”. Öner dış görünüşü ve bağımsızlığı şöyle özetlemektedir “... dış görünüşün özelliği Potansiyel Bütün olmak, yani Vuku olanaklarının (virtüel) deposu olmaktır, ama bu deponun veya onun biçimi olan U zaman enleminin öğeleri (olanakları) aktüel W anından bağımsızdır, k anı karşısında hepsi eşit gerçekleşme şansına sahiptir.”

İç görünüşü ise Öner tarafından: ”Bütünü oluşturan öğelerin, dışa karşı bağımsızlıklarını (hak veya şans eşitliğini) sağlamalarından da öteye, bir de aralarındaki farklılığı sağlamak üzere Bütün içinde oluşturdukları Dağılım söz konusudur. Bu dağılıma İç-Görünüş diyoruz.” biçiminde tanımlanmaktadır (Öner, 2000, s.210)

İç-geometride olanaklar arasındaki ilişki de olasılık eğrisi bağlamında şöyle ifade edilmektedir:

“...her olanağın (noktanın) komşu bir olanağın (noktanın) bulunduğu dağılım doğrultusundan, başka bir deyişle dağılım eğrisinin komşu noktadaki teğetinin doğrultusundan sapması, sistemin

- *Sistemdeki gerçekleşme olayına ait her gerçekleşebilme olanağı için her virtüel anında ayrı bir karar verircesine davranışını,*
- *Üstelik bir aktüel M anında yalnız bir tek virtüel an gerçekleştiğinden bu gerçekleşen virtüel anlar 1, 2, ... gibi sıralandığı için öğelerin bağımsızlığı*
- *her aktüel anda yeniden karar verircesine davranışını*
- *dolayısıyla sistemin kendi geçmişini yıkarcasına davranışını yansıtır.”*

Bu noktada Öner tarafından klasik determinizmin yok olduğu, An olsun Enerji olsun bir vuku bulma olayının, vuku olanağının komşu vuku olanağından yaptığı sapma ile orantılı olarak belirdiği ifade edilmektedir.

Az önce dile getirildiği gibi Olasılık eğrisi olarak ortaya çıkan eğrinin anlamı da bu olmak durumundadır. Olasılık Determinizmi artık, ki (J = 1, 2....) aktüel anları boyunca dinamik (boylamsal) süreç içinde yer alan U (J = 1. 2. 3, ...) Zaman

Enlemlerine özgü büyüklükler arası ilişkilerden doğacaktır.(Öner, 2000, s.211)

Madde ise Öner'e göre:

1. Etkenlik: Biçime giren veya biçime enerji veren operatör
2. İç-Biçim: Enerjinin büründüğü potansiyel (yani tümüyle fiilî duruma geçemeyen) örgüt ya da bütün, dolayısıyla bu örgütün iç-geometrisi ya da biçimi. (Öner, 2000, s.213)

gibi iki köklü niteliğine sahip olabilmektedir. Buna ek olarak **iç biçim** “Ölçülecek O maddesel sisteminin gerçekleşme operasyonunda yatan bir İnvariyan”tır (değişmezdir).

Maddesel sistemin gerçekleşmesinin ise iki aşamadan oluştuğu dile getirilmektedir:

1. Aşama: Sisteme girecek enerjinin

- *alabileceği bütün enerji değer olanaklarına, herhangi bir ve aynı aktüel an'da sahip çıkabilmek üzere*
- *bu olanaklar bütününden meydana gelen....bir potansiyel bütün oluşturması.”*

(....)

a. Enerjinin (H'nın) kendini (etkenliğini) göstermek ve gerçekleştirmek amacıyla bir (potansiyel bütün) örgütünü veya şemasını araç olarak kullanması.

i. Bu operasyonu, sanki önceden mevcut ve enerjiden yoksun (çıplak, salt biçimsel) bir ψ ham malzemesi üzerine bir an'da H emeğini uygulayıp aynı anda sonuç olarak H ψ dinamik (enerji yüklü) ürünü elde ediliyor, farazî (cansız) biçime can veya emek ya da hareket veriliyor şeklinde ifade edebiliriz.....

b. Özetle 1 ci aşama, H'nın ψ örgütünü veya şemasını dinamik bir örgüt (ürün) haline getirmesidir.

c. kısaca H'nın ψ 'ye enerji verici operatör rolünü oynamasıdır.

Bir başka deyişle enerji operatörünün bir aradalık desenini/kalıbını/örgütünü kendi enerjisi aracılığıyla dinamik bir örgüt haline getirmesinin gerçekleşme için bir aşama olduğu ifade edilmektedir .

2. Aşama (1.nin tam tersidir- ki Öner diyalektik ilgisini de burada kurmaktadır)

İkinci aşama Öner tarafından, “H enerjisinin, bütün gerçekleşme (gerçekleşebileceği değer) olanaklarıyla virtüel olarak yayıldığı bu potansiyel örgüt tarafından kovulması” olarak dile getirilmektedir:

a. *Potansiyel bütünü kendini objektifleştirmek, yani dinamik (objektif) ürünün objektifliğini kendine intikal ettirmek amacıyla enerjiyi araç olarak kullanması, kısaca $H\psi$ 'nin, enerji operatörünü $H\psi$ dinamik ürününün enerjisinin (dinamiğini) boşaltacak şekilde kullanması*

b. *yani ψ 'nin kendi salt biçimine dönüşünü, yine objektif bir şeyi, yani enerjiyi kullanarak sağlaması demektir.*

c. *Başka bir deyişle, ψ 'nin 1. aşamada yüklendiği enerjiyi*

1. *yüklendiği an'da bu dinamik (objektif) üründen gerisin geriye çıkaracak, ama objektifliği yitirmemek için yine enerjiyi kullanarak, ama elbette ters yönde kullanarak çıkaracak*

2. *kendini böylece enerjiyi yüklenmeden önceki asıl çıplak haline objektif olarak, yani yine enerji aracılığıyla indirgeyecek.*

3. *daha doğrusu, dinamik ürünün dinamik süreç boyunca herhangi bir ana özgü, hatta bütün Anlar için aynı kalan bir potansiyel kesitini (virtüel değerler deposunu) objektif yoldan elde edecek şekilde kullanması demektir*

d. *Böylece $H\psi$ 'den enerjiyi çıkaracak yönde bir enerji operatörü doğuyor.*

Bu tip operatörü H^{-1} ile gösterelim.

H^{-1} dinamik üründen H enerjisini geri alıcı, böylece ψ 'yi objektifleştirici bir rol oynuyor.

(Öner, 2000, s.214)

Öner'in ifadelerinden bir ilk ana, bir potansiyel an'a, bir başlangıç anına dönüş için enerjinin ters yönde kullanılması anlaşılmaktadır. Burada örgüt ya da iç-geometri bir başka deyişle iç-biçim enerjisi, onu yeniden üretmek için değil salt kendine dönmek, kendini yeniden üretmek için kullanıyor demektir. Daha doğrusu, dinamik ürünün dinamik süreç boyunca herhangi bir ana özgü, hatta bütün Anlar için aynı kalan bir potansiyel kesitini (virtüel değerler deposunu) objektif yoldan elde edecek şekilde kullanması demektir.

Öner'in ifadesine göre sonuç olarak:

“ $H— i(H\psi) = \psi$ operasyonu, birbirine karşı yönde enerji operasyonlarını, yani enerji verme — alma operasyonunu ifade eden, ama bir tek an'a özgü bir denklemdir, daha doğrusu $H\psi$ dinamik ürününü «bir anda» dinamiğinden eden «bir anlık» bir operasyondur.” (Öner, 2000, s.214)

Öner tarafında dile getirilen sonuç son derece önem taşımaktadır. Bunun en önemli nedeni, tek cisimde dahi olsa, daha önce bir biçim almış ancak yeni bir anda mevcut enerjisi bir başka biçim alma için kullanmak yerine bir önceki andaki biçime dönmek ve bunu iç-özdeşliği sağlamak üzere kullanılmasının söz konusu olduğu bir durum söz konusudur. Bu durum özellikle toplum teorilerinde öz-gönderimsellik (Geuss, 2002) olarak sözü edilen nitelik ile benzeşmektedir. Hakikat, ideoloji üzerine yüklenen anlamlar burada önem kazanmakta, “kendini yeniden üretmek” olarak anlaşılması gerekli kavramın temeli de burada bulunmaktadır.

Öner bu durumu ($H— i(H\psi) = \psi$) iç-özdeşlik olarak dile getirir. Bu denklem sistemdeki bir invariansı (değişmezliği) ifade etmektedir:

“Maddenin farazî olan iç-biçimini bir ve aynı anda dinamiğin içine sokar çıkarır, ama objektif olarak çıkarır, başka bir deyişle, herhangi bir ve aynı anda (yani ani olarak) sisteme giren ve çıkan enerji karşısında invariyan kalan, hatta objektifleşerek invariyan kalan şeyi gösterir. İşte iç-biçim bu anî objektif invariyan'tır. Denklem, maddenin dinamik tutumunun «bir anda içine bakışı» veya dinamik tutumun «objektif iç-biçimi»ni sağlamaktadır.

Dinamik sürecin an be an yeniden bıraktığı miras : İç Biçim = Her aktüel an için Virtüel Değerler Deposunun Geometrisi” (Öner, 2000, s.215)

Buna bağılı olarak gerçekleşmenin ne olduğu da iki aşamada açıklanır:

“1. aşamada, kısaca sisteme genel olarak enerjinin girişinde, yani dinamik ürünün oluşma anında farazi olarak mevcut olan iç-biçim,

2. aşamada, kısaca dinamik üründen enerjinin çıkışı (boşaltılması) anında, yani objektifliğin korunması aşamasında sistemin o anda bıraktığı «izdüşüm» veya «miras» ya da sistemin «o andaki kesiti» veya «anî obje» olarak karşımıza çıkıyor.

Şu var ki sistem hangi aktüel anda olursa olsun, kesitin enerji operatörü için gerçekleşmeye değer bütün olanakları kapsadığını kabul edebiliriz. O bakımdan herhangi bir an'a özgü Kesit bütün an'lar için aynı kalır, artık Kesit anî kesit olmaktan çıkar, sistemin bütün ömrü için genetik bir plan halini alır. Bu genetik plan Zaman Enleminin, yani sistemin iç-geometrisinin ta kendisidir.”

Öner'e göre bu aşamada gerçekleşme kesinlikle tanımlanabilecektir:

O sisteminin gerçekleşmesi nedir? İç-özdeşlik operasyonudur.

İç-biçim nedir? (O sisteminin gerçekleşmesi dediğimiz) İç-özdeşlik operasyonunun invariyan bırakıldığı objektif şeydir.

Öyleyse gerçekleşme (yani iç-özdeşlik) operasyonu açısından iç-biçim nasıl bu operasyonun objektif invariyanı ise, gerçekleşme operasyonu da, farazi iç-biçimden dinamik (objektif) ürüne çıkış, bu objektif üründen objektifleşmiş iç-biçime indirgeniş operasyonudur.”

(Öner, 2000, s.216)

Bir ilk biçim alışın daha sonrakileri belirleme için güçlü bir etki teşkil etmesinin, oluşturmasının mantığının da burada yatmakta olduğu söylenebilir.

BÖLÜM DÖRT

BİRİKİM TEMELLİ ÖRGÜTLENME, KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE ÖLÇEĞİN BOYUTLARI

“Küresellik” ve çokluk karşıtıymış gibi duran “Yerellik” tartışmalarının genellikle bir ölçek sorunu bağlamında ortaya koyulduğu rahatlıkla söylenebilmektedir. Bu dile getirilerde ölçeğin gerek büyüklük gerek düzey içeriklerinin etkili olduğu görülmektedir. Özellikle ölçeğin mekan ve zaman boyutları, büyüklük bağlamında etkili olmakta, örgütlenmeye dair karmaşıklık düzeyindeki farklılaşmalar ise düzey bağlamında etkili olarak sınıflandırmaları olanaklı kılmaktadır. Söz konusu sınıflandırmalarda ölçeğin ağsal yapılanma dışında, düşey bir hiyerarşik yapılanma içinde kavrandığı da anlaşılmaktadır. Ağsal yapılanma tasarımında ise görece yatay bir ontolojiden söz etmek olanaklıdır. Bununla birlikte ağ topolojisinde yer alan düğüm noktalarının eşdeğer olmadıkları göz önünde bulundurulduğunda hiyerarşik yapının daha karmaşık bir biçimle işlediği yeni bir düzeneğin olduğu da düşünülmelidir.

Burada önemli noktalardan birisi, epistemolojik ve dışsal bir etkinlik olarak sınıflandırma (taksonomi) ile içsel bir dinamik olarak örgütlenme arasındaki ilginin ne olduğudur. Sınıflandırma, tanımlama kurmaca bir zihinsel topoloji içinde, (çokluk Newton Mekaniğine dayalı) bir dışsal kuvvet/karşı kuvvet büyüklük oranları içinde oluşturulmuş, farka dayalı (Karatani, 2006) bir ölçek kavrayışı temelinde yapılmakta gibidir. Oysa oluş(um) söz konusu olduğunda süreçte yalnızca söz konusu mekanik değişimsellik düzeyinin saptanmasının yeterli olmayacağı ve bu değişimi belirleyen içsel dinamiğin ne olduğunun da anlaşılmasının önem taşıdığı görülmektedir.

Öner’in Olasılıkçı Determinizm teorisinden elde edilmiş en önemli kazanımlardan birisi örgütlenmenin bu belirlenim açısından taşıdığı öneme olan vurgusudur. Bu görüşe göre **örgütlenme** gerek basit gerek karmaşık bir cismin varkalması ve bu varkalışın gerçekleşebilmesi için gerekli olan özdeşliğin ve (gerek olumsal gerek zorunlu) koşulların yeniden üretilmesi için işlemektedir. Kuantum mekaniği

alanında, parçacık için söz konusu olabilecek bir mekansal ve zamansal büyüklük içinde, örgütlenme'nin içinde bulunan niceliksel koşullardan etkilenmeden, olasılıksal determinizm teorisinin işlediği görülmektedir.

Cisim için dile getirilen özdeşliğin belirli bir mekân ve zaman boyunca görülen varoluşsal süreklilik, kesintisizlik olarak dile getirilebilmesi olanaklıdır (Denkel, 1988). Çalışmanın bu bölümünde, söz konusu süreklilik, kesintisizlik bağlamında, gerek zorunlu gerek olumsal koşulları dikkate alan ve **oluşun** bütünselliğine koşut bir bütünsellik içinde, ele aldığı yapılaşmayı tarihsel olarak kavrayan bir başka teorik yaklaşıma gerek duyulmaktadır. Bu gereksinimi karşılayacağı düşünülen teori ise Dünya Sistemi Teorisidir.

4.1 Dünya Sistemi Teorisi

Dünya Sistemi Teorisi temelde iki parçadan oluşmaktadır. Teorinin önemli ve görece yakın tarihi içerir parçası I. M. Wallerstein'in Modern Dünya Sistemi Teorisidir. Diğeri ise Wallerstein'in söz konusu teorisini dışarıda bırakmayan, ancak tarihsel olarak geriye doğru çok daha fazla genişletilebileceğini savlayan Dünya Sistemi Teorisi'dir.

4.1.1. Wallerstein ve Modern Dünya Sistemi Teorisi

Wallerstein'in Modern Dünya Sistemi teorisi için başlangıç olarak aldığı nokta, dünyanın gerek coğrafi/fiziksel olarak da keşfedildiği gerekse kozmolojik bağlamda evrenin merkezi olmadığına dair kanıların güçlendiği 15 yy. sonlarıdır. Söz konusu keşifler her koşulda dünyanın kapalı ve sınırlı bir küre olduğunun anlaşıldığı bir süreç olmuştur. Ne var ki mekansal kapalılığın keşfi özellikle Batılıların hevesinin kırılmasına neden olmamıştır. Tam aksine, Gulbenkian Komisyonu Raporunda görüldüğü gibi sınırsız ilerleme ideali ve vizyonu, zaman ve mekânın sonsuzluğundan beslenirken, ilerlemenin teknolojik yenilikler yoluyla insan hayatına getirdiği pratik yararlar, dünyanın keşfedilebilir ve bilinebilir olmasına, bazı anahtar boyutlarda (özellikle epistemoloji ve coğrafya boyutlarında) sınırlı olduğu güvencesine bağlı olmuştur. Bunun önemli bir nedeni ise ilerleme sağlayabilmek için genellikle, kendimizi bütün baskılardan ve kısıtlamalardan kurtararak dünyanın

gizlerini çözüp erişilebilir zenginliklerine ulaşmak isteyen kaşif rolünü oynamamız gerektiğine inanılıyor olmasıdır. Görüldüğü kadarıyla, yerkürenin sınırlılığı, yirminci yüzyıla dek, öncelikle ilerlemenin öngördüğü keşiflerle sömürünün kolaylaştırılmasına ve Batı'nın egemenlik özelemlerinin gerçekleşebilir ve uygulanır olmasına hizmet etmiştir. Yirminci yüzyılda ise, yeryüzündeki mesafelerin kısıtlayıcı kabul edilen ölçülerde kısılmasıyla birlikte, yeryüzünün sınırları, egemenlik alanını genişletmek için gerekli olan daha yukarıya ve daha dışarıya doğru keşifler için ek bir özendirici olarak bile kullanılmıştır. Bir başka deyişle, geçmişte ve bugün yaşanan yer, bir evden çok, bilim insanları olarak uzaya gidilmesini ve giderek daha kozmik bir bütün olan evren üzerinde egemenlik konumu kazanılmasını sağlayacak bir sıçrama tahtası gibi görülmeye başlanmıştır (Gulbenkian Kom. Rap., 1998, s. 13-4).

Wallerstein'in da içinde yer aldığı Gulbenkian Komisyonu raporunda keşiflerle başlayan bu süreç, Heidegger'in (Sezer, 1997, s. 77) el altındaki dünya olarak dile getirdiği, Modern Dünya Sistemi Teorisi içinde gerek düşünsel gerek maddi araçsallaştırmanın tüm zamana ve mekana yayıldığı bir yapılaşma olarak ele alınmaktadır.

Wallerstein kelimenin düz anlamıyla yeryüzünün küreselliğinin keşfedilmesini bir başlangıç noktası olarak görmekle birlikte Dünya'yı salt bu coğrafi/mekansal biçim üzerinden kavramamaktadır. Wallerstein'a göre dünya, bir sistem olarak değerlendirilmelidir. Dünya sistemi ise "görece olarak diğer gruplardan farklılık gösteren, özerk, birbirlerine bağlı birçok toplum takımlarından oluşmuş" bir bütünlüktür. Bu bütünlük yaşamsal olarak çatışmacı güçlere dayalı olup her bir grup kendi çıkarları doğrultusunda, sistemi yeniden şekillendirebilmek için kendi taraflarına çekme mücadelesi vermektedirler. Dünya sistemi, bu bağlamda, sınırları ve yapıları olan, üye gruplardan oluşmuş, yasal kurallara sahip, tutarlı bir sosyal sistemdir. Sosyal sistem ise, diğer sistemlerden koptuğunda "gelişme dinamiği büyük çapta içerden olan ve kendi kendine yeten" bir sistemdir (Oktik ve Kökalan, 2001, s.122)

Wallerstein üzerine yaptıkları irdelemede Oktik ve Kökalan, Wallerstein tarafından özellikle Modern Zamanlar içinde d ş n lm ş olan siyasal ve ekonomik mekanizmanın önemini vurgulamaktadırlar. Wallerstein'a göre birikimi elinde tutan merkez bir başka deyişle çekirdek ülkeler, sistemde merkezi saran dış halka yarı-çeper ülkeler en dış halka ise çeper ülkeler yer almaktadırlar. Yapılanma temelde, birikim/sermaye sahipleri tarafından yaptırılan üretim artı değer üretecek biçimde bir başka deyişle emek satın alınması yoluyla sağlanması, buna koşut olarak üretilen ürünlerin alımını da sağlayacak tüketicisi kesiminin gerek bu üretici kesim içinden gerekse daha dışsal bölgelerde, sürekliliğini de koruyacak biçimde oluşturulması esasına dayanmaktadır.

Bu yapılanmanın 15 yy. sonları Avrupa'sında yer aldığı ve zaman içinde özellikle 19 yy. sonlarında teknik olanakların daha çok elvermesiyle tüm yer küreyi kaplayacak biçimde yayılmış olduğu görülmektedir. Oktik ve Kökalan'ın Ragin ve Chirot'tan aktardıkları gibi tüketim alanının bu denli genişlemesiyle birlikte birikim peşindeki üreticinin de iş gücünü yaratma konusunda karşılaştığı iki sorunla, birlikte-bulunabilirlik, maliyet-üretim ve bunun için iş gücünün yaratılmasında bir yaygınlık söz konusu olmuştur. Bu durum sermaye birikiminin olduğu ülkelerde sınırlılıktan ötürü çeper ve yarıeper ülkelere doğru bir yayılmayı olanaklı kılmıştır. Böylece ekirdek ülkeler yani sermayeyi elinde bulunduran grup, hem iyi bir alıcı grubu yaratmak hem de malları üretecek işçi kaynaklarını oluşturup aynı zamanda hammadde için kaynak olarak gördükleri yarı-çeper ve çeper ülkelere yeni pazarlar oluşturmak amacıyla yönelmişlerdir. Çekirdek, yarı çeper ve çeper ülkelerden oluşan bu üçlü bir yapıda, sistem, bir zincirin halkaları (ancak her halkanın eşit büyüklükte olmayıp daha çok büyükten küçüğe doğru sıralanan bir zincirleme) birbirine bağlanıp bir bütünlük oluşturmaktadır (Oktik ve Kökalan, 2001, s. 124-5).

Ölçeğin boyutları bağlamında bakıldığında Wallerstein'ın Modern Dünya Sistemi Teorisi içinde sürekliliği olan, yaygınlaşmış bir örgütlenmeyi mekân ve zaman boyunca tanımlamakta olduğu, onu özellikle merkez, yarı-çeper ve çeper pozisyonlarına bağlı olarak, hiyerarşi içinde sınıflandırmakta olduğu belirgin biçimde görülmektedir.

4.1.2. Gills & Frank ve Dünya Sistemi Teorisi

Barry Gills Dünya Sistemindeki Hegemonik Değişimler (2003) adlı çalışmasında Dünya tarihinin farklı üretim tarzları arasındaki geçişlere dayandırılarak değil, dünya ekonomisindeki birikim mekânlarının değişmesini zorunlu kılan hegemonik yeniden örgütlenmeler veya "hegemonik geçişler" dizisi olarak çözümlenebileceği savını dile getirmektedir (Gills, 2003, s. 235)

Gills'e göre, söz konusu Hegemonik geçişlerin ekonomik, sosyal, siyasal çok derin ve kapsamlı sonuçları vardır; hangi olgunun bir hegemonya tarzından diğerine geçiş olarak adlandırılabilceğini belirlemek, böylece dünya düzeninin karakteri üzerinde olduğu kadar toplumların bu düzende nasıl yer alacağı konusunda da etkili olmak gibi. Hegemonik geçişler, dünya sistemindeki rekabetin temel ritmini, özellikle dünya sistemindeki birikim çevrimlerini yansıtır. Gills bu noktada geleneksel tek-egemenli modelin büyük ölçüde yanıltıcı olduğunu, onun yerine dünya sistemini daha sıklıkla karakterize eden 'birbirine karşılıklı olarak bağlı hegemonik güçler' kavramının kullanılmasının daha uygun olacağını iddiasına yer verir.

Gills'e göre, dünya sisteminin karakteristik özelliği, binlerce yıl boyunca her zaman hem özel sermayeyi, hem de devleti içeren sermaye birikimi tarzlarının karışımı olagelmıştır. Daha önemlisi, mal değiş-tokuşunun ve ticaretinin dünya birikim sürecinde her zaman son derece önemli, belirleyici bir rol oynadığı da kabul edilmelidir. Ayrıca Gills karma üretim tarzlarındaki pek çok değişikliğin ötesinde, dünya sisteminde daha esaslı bir hareket modeli olduğunu ve birikim ile hegemonik gücü birlikte kavrayan bu modelin hem ekonomik hem de siyasal olduğunu ileri sürmektedir. Bu model, devletlerin kendi yapılarındaki sınıfların, farklı devletlerin sınıflarının ve devletlerin bizzat kendilerinin artı ve sermaye üzerindeki denetimlerinin çevrimsel olarak yoğunlaşması ve ardından gevşemesi biçiminde çalışmaktadır. Bu düzenek, güçlerin yükselmeleriyle ve gerilemeleriyle ve periyodik dünya krizlerinin ortaya çıkışlarıyla paralel biçimde işlemektedir (Gills, 2003, s. 235-6).

Gills'e göre Wallerstein ise, teorisinde kullandığı terimlerle, siyasal olarak biçimlenmiş bir birikim tarzı (dünya-imparatorluğu) ve ekonomik olarak biçimlenmiş (kapitalist) dünya-ekonomisi formu arasındaki keskin ayrımı sürdürmektedir. Wallerstein, bu düşüncelerini 1500 yılı dolaylarında bu formlar açısından gerçekleştiğini varsaydığı keskin tarihsel kopuşu vurgulayacak biçimde tasarlamıştır. Oysa Gills, bir bütün olarak dünya sistemi ölçeğinde bir dünya imparatorluğunun olasılıkla hiçbir zaman gerçekten var olmadığını ve varlığını kabul ettikleri tek dünya ekonomisi'nin, tüm dünya sisteminin biricik dünya ekonomisi olduğunu dile getirmektedir. Bu nedenle Gills, Wallerstein'ın terminolojisini kullanmaktan vazgeçmeyi ve dünya imparatorluklarının yerine hegemonyalardan söz etmeyi daha doğru bulmaktadır. Gills'e göre kabul edilebilecek bir dünya ekonomisi, gerçekte her zaman yalnızca devletlerin değil, karşılıklı olarak birbiriyle bağlantılı hegemonik güçlerin de çok sayıda oluşuyla karakterize edilmiştir. Dolayısıyla, dünya ekonomisindeki hegemonyada 1500 dolayında Wallerstein'ın savunduğu anlamda belirgin bir tarihsel kopuş olmamış, o tarihte dünya ekonomisinde birikim mekanının "Doğu"dan "Batı"ya kaymasını zorunlu kılan önemli bir hegemonik yeniden örgütlenme söz konusu olmuştur (Gills, 2003, s. 241).

Robert Gilpin'den yaptığı, Modern Çağ öncesi dünya siyasetini karakterize eden imparatorlukların yükseliş ve çöküşleri ve bu bağlamda ekonomik örgütlenmenin yine ekonomik artı ve bunun dolaşımı üzerinden yapıldığına dair alıntının ardından Gills, Sermaye'nin eskiçağ ekonomisinde de, dünya tarihinin daha sonraki dönemlerindekiyle hemen hemen aynı formda var olduğu ve sermaye birikiminin dünya tarihsel gelişiminin motor gücü olduğu görüşüne, Ekholm ve Friedman...ve Silver gibi kendisinin de sınımsız bağlı olduğunu dile getirmektedir. Bu noktada, sermaye birikiminin ve hegemonik iktidar geçişi tarihlerinin yalnızca modern çağda değil, dünya tarihinin büyük bölümünde de ayrılmaz biçimde birbirlerine bağlanmış olduğu sonucunun çıkarılabileceği görüşünü savunmaktadır (Gills, 2003, s. 252)

Dünya Sistemi Teorisini birlikte kotaran Gills ve Frank, ekonomik çevrimlerle birikim krizleri arasındaki ilişkiyi ve bunların dünya sistemindeki hegemonik değişikliklerle bağlantısını araştırmayı amaçladıklarını belirttikleri bir çalışmada

temel teorik yaklaşımlarını, Dünya sisteminin temel çevrimsel ritmlerinin ve sürekli eğilimlerinin, Wallerstein ve Modelski'ye ait diğer dünya sistemi ve uzun-dalgaya yaklaşımlarında geleneksel olarak benimsenenden daha geriye giderek, 500 yıl yerine 5000 yıl gibi bir süredir var olageldiğinin kabul edilmesi gerekliliği (Gills ve Frank, 2003, s. 284) olarak belirtmektedirler.

Daha önce Wallerstein'ın Dünya Sistemini tanımlarken kullanmış olduğu "görece olarak diğer gruplardan farklılık gösteren, özerk, birbirlerine bağlı bir çok toplum takımlarından oluşmuş" bir bütünlük olduğu ve "bu bütünlüğün yaşamsal olarak çatışmacı güçlere dayalı olup her bir grup kendi çıkarları doğrultusunda, sistemi yeniden şekillendirebilmek için kendi taraflarına çekme mücadelesi vermekte" olduğu görüşü de aslında hegemonyayı ve hegemonik mücadeleyi içermektedir. Gills ve Frank'a göre ise hegemonya "... politik birimler, devletler ve onları oluşturan sınıflar arasında zor aracılığıyla oluşturulan artı birikim hiyerarşisidir." (Gills ve Frank, 2003, Sf. 289)

Burada görüldüğü gibi gerek politik gerekse de ekonomik bir örgütlenmenin ana hattı hegemonya adı altında tanımlanmaktadır. Hegemonyanın tesis edilmesinde temel motif ise "artı birikimi"dir. Bu çalışmada benimsenebilir nitelikteki bu hegemonya kavramsallaştırımının Gills ve Frank'a özgü olduğu, hegemonyayı örneğin Laclau ve Mouffe'nin çatışan sınıflar arasındaki tarihsel diyalektik ilişkide sınıflardan birinin bıraktığı boşluğu diğerinin doldurması gibi (Laclau ve Mouffe,1992) çok daha farklı ele alışların söz konusu olduğu da dile getirilmelidir.

Gills ve Frank'ın çalışmalarında görüldüğü gibi Polanyi, [MÖ] onyedinci yüzyıl gibi geç bir tarihte, Yunanistan'da pazar oluşumuna ilişkin görünürde hiçbir işaret olmadığını, bu tarihten an az bin yıl önce, Mezopotamya, Küçük Asya, Suriye ve Mısır gibi kara imparatorlukları ve Ugaritli ve Giritli gemicilerin, arz ve talebi düzenleyen bir pazar olmaksızın büyük çaplı ticari etkinlikler yürütmüş olduklarından söz etmekle (Gills ve Frank, 2003, sf. 295) mekansal ve zamansal olarak birikim temelli örgütlenmenin izlerini tarihsel olarak oldukça geride gördüğünü ifade etmektedir.

Gills ve Frank'ın aktardıklarına göre, Morris Silver (Silver, M. (1985), *Economic Structures of the Ancient Near East*, Croom Helm, Londra,) özel depo binalarının ve aracı tacirlerin eski dünya tahıl ticaretinde (hatta "yeniden dağıtımçı" Mısır da bile) yaygın olduğunu gösteren birincil kaynaklardan kanıtlar elde etmiştir (Gills ve Frank , 2003, sf. 295). Buna göre Silver eskiçağ ekonomisinde pazar olanaklarının motive ettiği yaygın bir sermaye malları yatırımının kanıtlarını şöyle sıralamaktadır:

Dolaşımdaki sermayenin üretim sürecinde doğrudan yer almayan bölümü de dahil olmak üzere, insani ve maddi sermaye birikiminin kanıtları boldur; bunlar antrepolar, belli amaçlar için yetiştirilmiş yük hayvanları, deniz yolları ve belirli amaçlar için yapılmış yük gemileri (ve sabit sermaye) zanaatçılar ve tarımcılar için aletler, suyu yüksek düzeylere çıkarmak için makineler, sulama kanalları, metalurji tesisleri, teraslama ve toprağın kalitesini yükseltmeyi ve verimi artırmayı amaçlayan diğer rehabilitasyon çalışmaları, uzmanlaşmış hayvancılık, ağaç dikimi ve bağcılıkta önemli yatırımlardır).

(Gills ve Frank, 2003, sf. 296)

Gills ve Frank'ın bir diğer referansı olan Philip Kohl'a göre (Kohl, P. (1978).The balance of trade in southwestern Asia in the mid-third millennium", *Current Anthropology* 13), çiviyazısı araştırmaları, daha MÖ üçüncü bin yılın ortalarına ait belgelerde kar motifinin var olduğunu ortaya koymaktadır, öte yandan bunun hemen ardından gelen Sargon dönemine ait metinler de, bu tarihlerde gerçek bir mal piyasasının var olduğu görüşünü açıkça desteklemektedir. Son zamanlarda yapılan analizler, ticaret ve üretim arasındaki karşılıklı bağımlılıkla birlikte girişimcilik etkinliklerinin de önemini ortaya koymaktadır (Gills ve Frank, 2003, sf. 297)

Bu alıntılar örgütlenme yapısının tarihlenmesi ve zamansal derinliğinin belirginleştirilmesi anlamında son derece önem taşımaktadır.

Dünya Sistemi Teorisi için arkeolojik anlamda verilebilecek örneklerden görece geç, ancak iyi olanlardan birisi, bugünkü Endonezya'da bulunan bir batık ve yüküdür. Batığın dokuzuncu yüz yıla tarihlenen bir Arap gemisi olduğu düşünülmektedir. Geminin yükü porselen, altın ve gümüşten yapılmış Çin malı el imalatı kâse, bardak

vb ürünlerdir. Ürünlerin seri üretimle yapıldıkları tahmin edilmekte, üzerlerindeki desenlerde ağırlıklı olarak, satışın yapıldığı Arapların kültürüne ait motifler bulunmaktadır. Alış veriş Çin tarafında Tang Hanedanı döneminde gerçekleştirilmiştir. Mekânsal olarak Asya, Afrika kıtaları arasında olmak ve mekansal olarak tüm küreye yayılmamakla birlikte anlaşıldığı kadarıyla ticari öz ve işleyiş bakımından geç olana göre bir farklılık göstermemektedir (Worral, 2009; sf 148-158). Fark olmaktan çok, olanaksızlıklar biçiminde görülebilecek şey, üreticilerin üretim kapasitelerinin görece darlığı, taşıyıcı ahşap gemilerin kapasitelerinin düşüklüğü ve yine bu gemilerin görece yavaşlığı nedeniyle mal ve para dolaşımında görülen yavaşlıktır. Mekânsal olarak kat edilen mesafelerin (kıtalar arasındaki ayrılmalar ve kaymalar göz önünde bulundurulmadığında) o günden bu güne neredeyse hiç değişmediği de belirtilmelidir.

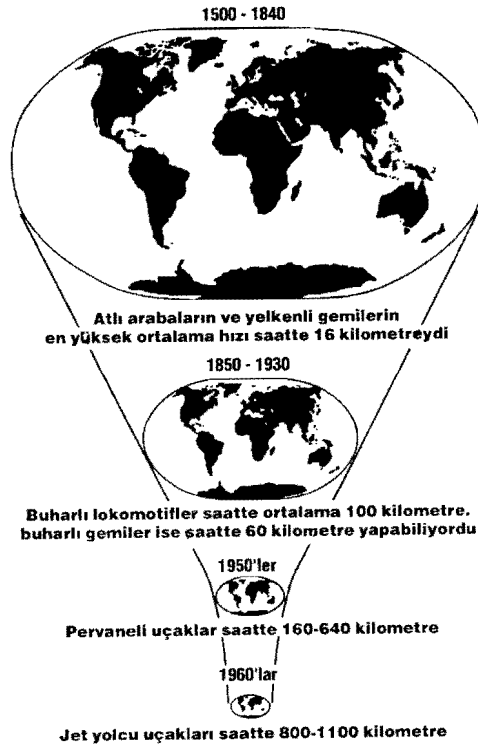
4.1.3. David Harvey Zaman-Mekan Sıkışması tezi ile dolaşımın, sermaye mal çevriminin önemi

Fernand Braudel'in Maddi Uygarlık adlı çalışmasının Mübadele Oyunları adlı cildinde merkez kavramlardan birisi dolaşımdır. Bunun temel nedenlerinden birisinin dolaşımın ele, göze kolay gelişi olduğu Braudel tarafından dile getirilmektedir (Braudel, 2004, Sf 14). Dolaşımın ve özellikle taşımacılığın, bu çalışma için de söz konusu olan önemi mal ve sermaye çevrimi bağlamında mekansal ve zamansal direncin aşılması ve bu sürecin ilgili ekonomik varoluşun kendini yeniden üretmesi için gerekli örgütlenmenin temel aralıklardan birini ifade etmesi olarak görülebilir.

Seksenli yıllarda devam eden mekân, zaman kavramsallaştırma tartışmalarının ertesinde, doksanlı yılların hemen başında küreselliğin ve etkin örgütlenmenin gerek yaşanan, gerek kavranılan bir durum olarak **zaman-mekân sıkışması** tezi doğrultusunda daha anlaşılabilir olduğunu söylemek olanaklıdır. David Harvey, iyi bilindiği gibi, yetmişli yıllardan itibaren Sosyal Adalet ve Şehir adlı kitabı başta olmak üzere özellikle (kentsel) mekân üretimi ve ilgili bağlamlar üzerinde Marksist temelli, yetkin çalışmalar gerçekleştirmiştir. 1990 yılında yayımlanan ve seksenli yıllarda etkinliği küreselleşme bağlamında daha da güçlenmiş olan post-modernlik üzerine geçkeştirdiği ve Lyotard'ın *Postmodern Durum* adlı kitabına gönderme

yapan adıyla *Postmodernliğin Durumu* çalışmasında yer alan zaman-mekan sıkışması tezi bu çalışma için de önemli bir uğrak noktası oluşturmaktadır.

Tez özü itibariyle, ulaşım, iletişim, dolaşım kabiliyetinin hızlanmasını sağlayan geniş teknik donanım aracılığıyla işe koşulan, kısaltılan **zaman** tarafından **mekânın** yutulduğunu savlamaktadır. Mekanın kavranışı ve yaşanışında görülen bu değişim Şekil 4.1’de görüldüğü gibi biçimsel olarak gösterilmektedir. Harvey Marksist bir perspektifte sorunun özellikle liberal, kapitalist ayağına ait etkinliğin olumsuz tınılarını bir politik coğrafyacı olarak net biçimde ortaya koymaktadır.

Şekil 4.1 Ulaşım alanında “mekanı zaman aracılığıyla ortadan kaldıran” yenilikler ile küçülen dünya haritası (Harvey, 1999, sf. 271)

Harvey de Gills ve Frank’a benzer biçimde her toplumda ideolojik ve politik hegemonyanın kişisel ve toplumsal yaşantının maddi bağlamını denetleme kapasitesine dayandığı görüşünü benimsemektedir. Bu nedenle de paraya, zamana ve

mekana kazandırılan cisimleşme ve atfedilen anlam, toplumsal iktidarın korunmasında göz ardı edilemeyecek bir önem taşımaktadır (Harvey, 1999; Sf. 256).

Harvey’de kapitalizme yönelik eleştirinin ve dolayısıyla para üzerine olan vurgunun, özellikle mekan ve zamanla ilgili ayağı gerek üretimin, gerek tüketimin ve bu süreçte yatırılan paranın/sermayenin geri dönüşü ile ilgili olduğu görülmektedir. Harvey’e göre parasal hedeflerin izlenmesi, mekan ve zamanın niteliklerinde değişiklikler yaratabilir. Eğer paranın zaman ve mekandan bağımsız bir anlamı yoksa o takdirde zaman ve mekanın kullanılış ve tanımlanış biçimlerini değiştirmek suretiyle kar arayışına (ya da başka türden çıkar arayışına) girmek her zaman için olanaklıdır. Harvey bu tezin, en somut ve dolayısıyla en inandırıcı biçimde, kapitalizmin kar arayışı ile ortaya konulabileceğini dile getirmektedir. Bunun temel nedeni metaların maddi mübadelesinin yer değişikliğini ve mekansal hareketi içermekte oluşudur. Keza her karmaşık üretim sistemi de mekansal anlamda bir örgütlenme gerektirmektedir, söz konusu örgütlenmeler sırasında karşılaşılan engellerin aşılmasının ise gerek zamansal gerek parasal bir maliyeti bulunmaktadır. Bu maliyet nedeniyledir ki mekansal örgütlenme Harvey’e göre bütün kapitalistler için önemli bir sorundur, buna koşut olarak üretim süresi ve değişim, dolaşım süresi birlikte alındığında ise karşımıza “sermayenin devir süresi” çıkmaktadır. Harvey bunun çok önemli bir nicelik olduğunu vurgulamaktadır. Bunun nedeni ise sermayenin geri kazanım süresinin uzunluğu ve kar fazlalığı arasındaki ters orantıdır.

Bu ilişki nedeniyle devir sürelerini kısaltma yönünde bir çabanın kapitalizme damgasını hep vurduğunu dile getirmektedir Harvey. Buna koşut olarak toplumsal süreçlerin hızlandığını, diğer yandan ise karar verme süreçlerinin kısaldığını ekler. Ancak bu süreçlerin üretim ve işgücü niteliklerinde katılık, amorti edilmesi gereken sabit sermaye, pazarlama sorunları, tüketimde görülen gecikme, para dolaşımında darboğazlar gibi pek çok pürüze rağmen işlemesi gerekmektedir. Harvey bu tür engellerin aşılabilmesi için pek çok teknik ve örgütlenimsel yeniliğin olduğunu dile getirerek montaj hattı üretimi, üretimde fiziksel süreçlerin (fermentasyon, genetik mühendislik yarsımıyla) hızlandırılması, tüketimin moda gibi bir araç ile planlı olarak hızlandırılması, kredi sistemi, elektronik bankacılık ve benzeri örnekleri

vermektedir (Harvey, 1999, Sf. 258-9).

4.2. Etki Alanı Oluşması Bağlamında Bir Değerlendirme

Daha önce dile getirildiği gibi kapitalist örgütlenme ve işleyişle eşzamanlı olarak pek çok üretim tarzı hala varlığını sürdürmektedir. Ancak bu tarzların kapitalizmin varoluş mekânının dünya çapına genişlemesine engel olamadığı da görülmektedir. Bu çerçevede “üretim tarzlarının” farklılaşması sorunu, ekonominin başatlığının gerisinde kalan ya da içinde yer alan bir alt sorun alanı gibi görünmektedir. Bunun temel bir göstergesi ekonominin neredeyse tüm insani eylemleri belirler gibi işlemedir. Bu durum, uzun zamandır ekonominin görünüşte toplumsal ve politik olandan bağışık, gündelik geçim telaşını ifade edecek kadar naif, ancak birikim ve bunu üretecek denli devasa nitelikte ömürlü ve hacimli bir şey olmasından kaynaklanmaktadır.

Wallerstein, Dünya sisteminin dayandığı dünya ekonomisinin yapısında bir alış-veriş ya da piyasanın var olduğunu, özünde eşitsiz olan bu hiyerarşik yapıda yine eşitsiz olan değiş-tokuşun ise bir takım yollarla gizlenebildiğini ifade etmektedir. Wallerstein’a göre Dünya sisteminin eşitsiz olan yapısındaki mekanizmayı gizlemenin püf noktası, bizzat kapitalist dünya ekonomisinin yapısında, kapitalist dünya sistemindeki ekonomik alanla siyasal alanın görünümünün birbirinden ayrılmasında yatmaktadır (Wallerstein’dan aktaran Oktik ve Kökalan, 2001, sf. 126)

Bir diğer deyişle, toplumsal varlığı meydana getiren her bir unsur tarihsel olmakla birlikte bunların içinde ekonomi unsuru doğal gereksinimlere sahip olma durumunu bir ayrıcalık olarak kullanabilme kapasitesi nedeniyle toplumsal ve politika üstü bir varoluş sergilemektedir. Orijinden gittikçe uzaklaşılması, doğallaşma veya büyük unutuş sürecinde, o şeyin bilgisinde yer alan boşlukların ekonomi dışında olumlu, olumsuz kolektif imgelerle doldurulması kaçınılmaz olmaktadır. Bu durum ise ekonominin salt teknik bir etkinlik olarak kavranması yoluyla görünüşte toplumsal, politik varlıktan ayırıştırılmaktadır. Oysa tam da böyle olması nedeniyle ekonomi toplumsal, politik varlığın içine çok daha sağlam biçimde işlemektedir.

Bu durum da geç küreselleşmenin, liberalizm ve onun ekonomik işleyişi

kapitalizmin daha baskın olduğu bir dönem olarak, genel etki alanı (domain) üretme öyküsünden kopmadığı ve öykünün yalnızca yeni bir aralığı, bir uğrağı olduğunu göstermektedir.

Ekonominin bu denli etkin bir güç olmasında, söz konusu doğallaşma ve olağanlaşma ile inşa edilen içselleşmenin son derece önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu içselleşmenin oluşumunda ise Terry Eagleton'un ideolojinin paradigması olarak nitelediği estetiğin ciddi bir yeri bulunmaktadır (Eagleton, 1998). Özetle belirtmek gerekirse tekilliklerin kendi var oluşlarına koşut olarak kendilerini tümel varoluşun da bir parçası olarak görebilme yeteneklerini duygusal, duyumsal temeller üzerinde sağlayabilme kapasitesi sayesinde estetik bu içselliği (ve dolayısıyla içkinliği) olanaklı kılar.

Bir başka deyişle birikim temelli örgütlenme ya da ekonomi temelli örgütlenme etki gücünü salt maddi birikimden edinmemektedir. Bu birikimin beri yanda insan olumsuzluğunun duygusal, duyumsal derinliklerinden de beslenmesi gerekmektedir. İnsanlık tarihinde en derin etkiye sahip ekonominin beş bin yıllık geçmişinin temelinde de bu bağlamda doğal, olağan, eklenilebilir olma gibi nitelikler yer almaktadır. Bu niteliklerle düşünsel, söylemsel ve pratik bir örgütlenme olarak **ideoloji** üzerine yapılan çalışmalarda da oldukça sık olarak karşılaşılmaktadır (Therborn, 1996; Althusser, 2002; Eagleton, 1996; Geuss, 2002; Uras, 1993).

İdeolojinin çoğu çalışmada politik alan içinde geçerli bir kavram olarak ele alındığı görülmektedir. Toplumsal alan içinde yer alan din tartışmalarında bile sözkonusu politik bağlamsallığı nedeniyle ideoloji adı dillendirilmemektedir. Oysa ideoloji özellikle gerçeklikle ilgili hemen tüm bilginin üretilmesinde temel öncüllerin oluşturulması ve yeniden üretilmesinde ve ilgili eylemlerin manipüle edilmesinde son derece önemli bir yere sahiptir. İnsanlık tarihi ve genel anlamda **oluşun** birbirinden ayrı düşünülemeyeceği göz önünde bulundurulduğunda, etkileri özellikle son beş yüz yıl daha yoğun olmakla birlikte bu durumu hazırlayan geçmişin de katkısıyla ekonominin toplumsal, politik ve ekolojik **oluşun** yöneliminde en etkin unsur olduğunu kabul etmek gerekir. Harvey'in zaman-mekan sıkışması tezinde de

temel aktör, bir Marksist kuramcudan bekleneceği gibi ekonomidir ve buna bağlı tüm toplumsal, politik ilişkiler ya da bir başka deyişle örgütlenmedir. Ancak bu yalnızca kuramsal bir durum değil bizatihi olgusal olarak yaşanan bir durumdur ve sorunsallaştırmak, kavramsallaştırılmak zorunluluğu vardır.

Özetle bu bölümde dile getirilmeye çalışılan, ekonominin bir başka deyişle birikim temelli örgütlenmenin dünya sistemi bağlamında etkisinin, bütünde toplumsal, politik oluşu/gerçekleşmeyi yönlendirişinin, ölçeğin boyutları ve oluşa olan etkisi/belirlemesi bağlamında son derece önemli olduğudur. Bir diğer önemli nokta ise, bu etkiyi (dolayısıyla iktidarı da) üreten ve üretecek olan varlığın gerek doğal kısıtları gerek olumsal kısıtları aşabilmeyi sağlayacak olanakları üreten bir maddi ve olumsal örgütlenmeye sahip olmasının gerekliliğidir.

BÖLÜM BEŞ

OLASILIKÇI DETERMİZM TEORİSİ BAĞLAMINDA MİKRO VE MAKRO ÖRNEKLER İLE ÖRGÜTLENME, OLUŞ VE ETKİ/BELİRLENİM İLİŞKİSİ

Önceki bölümlerde ölçek ile oluş/gerçekleşme ve etki/belirlenim arasındaki ilişkinin belirginleştirilmesi amacıyla, yazına hâkim ölçek kavrayışı bağlamında biri örtülü diğeri açık olmak üzere görece iki uç örneğin ortaya konulduğu görülmektedir. Bu örneklerden biri mikro mekân ve zamanda yer alan parçacık fiziği örneğidir. Diğeri uç örnek ise beş bin yıllık bir zaman kesitine ve hemen tüm yeryüzüne yayılmış görece makro mekân ve zamanda yer alan ekonomi merkezli, birikim temelli örgütlenme örneğidir.

Bu bölümün temel amacı mikro ile makro mekân, zaman boyutları açısından ölçeksel bir farklılaşmanın olduğunun düşünüldüğü bir durumda mekân ve zamanın ilinekselliği dikkate alındığında, oluş'u/gerçekleşmeyi sağlayan olasılıksal belirlenimin her iki örnekte belirlenmeye olan katkısından ötürü oluş/gerçekleşme dinamiğinin esas olarak **örgütlenme** baskınlığı altında işlediğinin anlaşılmasının sağlanmasıdır. Bu amaçla kuantum teorisinden ilkesel düzeyde edinilen kavramsallaştırmalar ve ölçeğin boyutları üzerine dile getirilen çıkarımlar kullanılarak oluş/gerçekleşme ve etki/belirlenim ile örgütlenme arasındaki ilgi yer yer grafik anlatımlarla kurulmaya çalışılmaktadır.

Ölçek bakımından örtülü bir mikro örnek olarak ele alınan Yılmaz Öner'in teorisi en dar anlamıyla kuantik olayları açıklama yolunda bir çalışma olarak görülebilir. Ancak biraz daha geniş bakıldığında, söz konusu teori enerjinin en düşük formu ve ataleti, sürtünme direnci en yüksek olan katı maddeden, enerjinin en yüksek formu olan ışığa dek, belirsizlik ve karar verme sorunu olduğunu kestirebildiğimiz ve olasılığın devreye girdiği her noktada geçerli olabilme kapasitesine sahip gibi görünmektedir.

Toplumsal, olumsal cisimler de özellikle belirsizlik durumu, kestirilemezlik durumu ve bunun objektif yapısı nedeniyle bu teori ile anlaşılabilirler. Bu nedenle Öner'in, dış-biçim, enerji operatörü, iç-geometri, iç-biçim, örgütlenme, potansiyel bütün, iç-özdeşlik gibi kavramları rahatlıkla olumsal alanda (çalışmanın ilgi alanında mekânın maddi yani doğal bileşenlerinden sembolik, anlamsal bileşenlerine dek) kullanılabilme potansiyeline/olanağına sahiptir.

Özellikle **gerçekleşme** bir başka deyişle **oluş** bağlamında iç-biçim, iç-geometri ya da örgütlenme olarak dile getirilen “olasılıklar kompozisyonunun”, gerek sentaks/dizilim, gerek iç-özdeşliği sağlayabilecek tutunumu sağlayan biçim olarak ortaya konulması önem taşımaktadır. Bu yolla varlığın objektif bütünlüğünün dikkate alınması ve aslında epistemolojik olan biçim-içerik yarılmasının kenarda bırakılması anlamında da önemlidir.

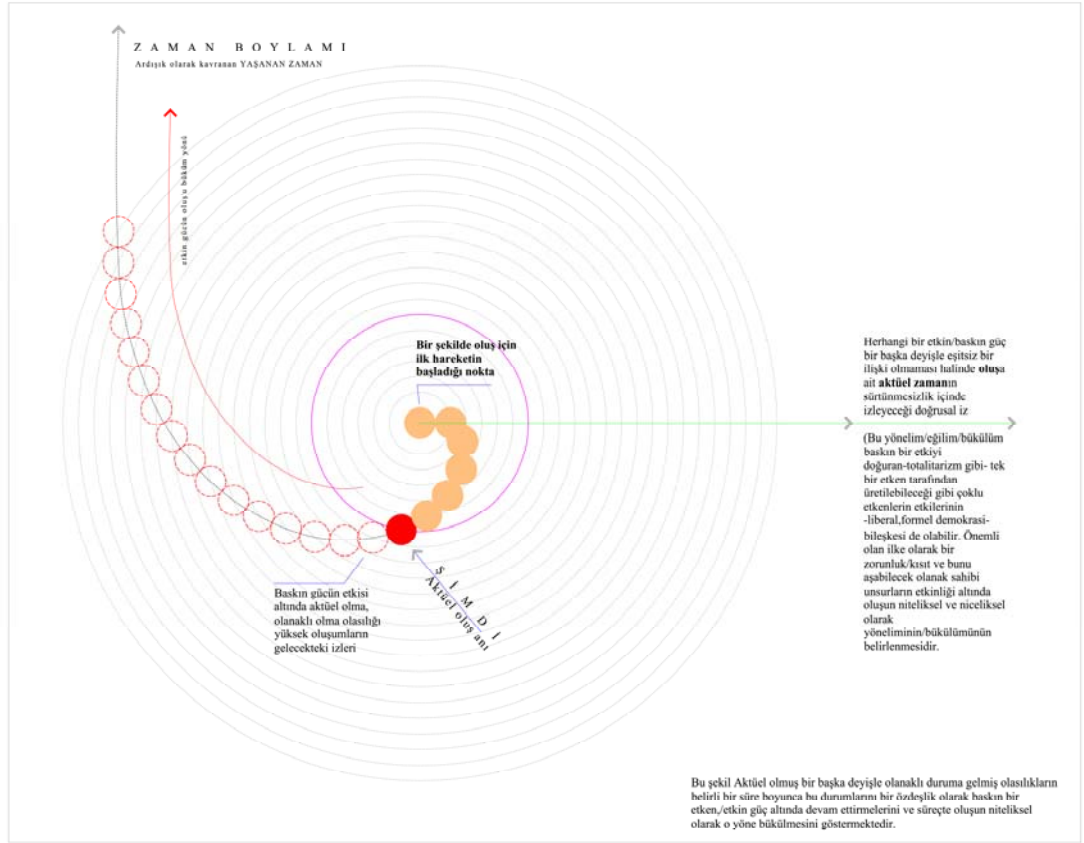
İç-geometrinin, iç-biçimin iç-özdeşlik bağlamında bir başlangıç durumuna olan duyarlılığı özellikle kaos ve karmaşıklık teorilerinde de öne çıkan ve bu teoriyi onlarla ilişkilendiren önemli bir varsayımdır (Byrne, 2003)

İç-özdeşlik kavramı her ne kadar invariyan-değişmez olarak dile getirildiğinde idealist mutlak bir duruma gönderme yapıyormuş gibi görünse de diyalektik bir süreç içinde ele alındığında böyle olmadığı anlaşılabilir. İç-özdeşliği sağlayan ya da elinden kaçırın şeyin, iç-biçimi, iç-geometriyi ya da örgütlenmeyi ilk anda belirleyen enerji operatörünün enerji-biçimlendirme kapasitesi ile bu iç-biçimi dönüştürmek üzere gelen bir başka enerji operatörünün kapasitesi arasındaki fark olduğu görülmektedir. İç-özdeşliğin korunması iç-geometriyi biçimlendiren enerji operatörünün kapasitesi/gücü ile doğru orantılı görülmektedir.

5.1. Baskın Etken Operatör Etkisi Altında Cismin Oluş Yönünün Bükülmesi

Dünya sistemi teorisine göre birikim temelli örgütlenme beş bin yıllık bir geçmişe sahiptir, bir başka deyişle bütün olarak olumsal dünyanın iç-özdeşliğinin, iç-geometrisinin bu yönde olmasını, insan ömrü düşünüldüğünde oldukça uzun bir süre için sağlamış, **oluş**'u, **gerçekleşme**'yi bu yöne bükmüş bir enerji operatörü olarak görülebilir.

Bu önerme Öner'in teorisi çıkış noktası olarak alınıp Şekil 5.1'de görüldüğü gibi şematize edilebilir. Buna göre bir başlangıç noktası itibariyle belli bir enerji operatörü (operatörleri) tarafından iç-geometrisi, iç-biçimi, örgütlenişi biçimlendirilmiş olan çoklu yapıda bir cisim ele alınmıştır. Bu cismin diyalektik bir (gerçekleşme süreci) süreç içinde çelişkin enerji operatörlerinin yeniden biçimlendirme etkisi altında, iç-özdeşliğini bu başlangıç noktasına ve iç-biçimine bağlı olarak korumaya çalıştığı görülür (Bu süreçte iç-biçimin, iç-geometrinin bir kendilik (kimlik) bilgisi olarak var olduğunu söylemek olanaklıdır.) Ancak çelişkin enerji operatörlerinin eşitsiz enerji durumları nedeniyle cismin her yeniden gerçekleşme anında iç-geometrisinde bir değişim söz konusu olabilecektir. Bu değişimin bileşkenin daha etkin operatörlerinin enerji niceliğine bağlı olduğu düşünüldüğünde cismin iç-geometrisinin de bu niceliğe sahip operatörün niteliksel isterlerine/niyetine/ereğine doğru büküleceği düşünülebilir.

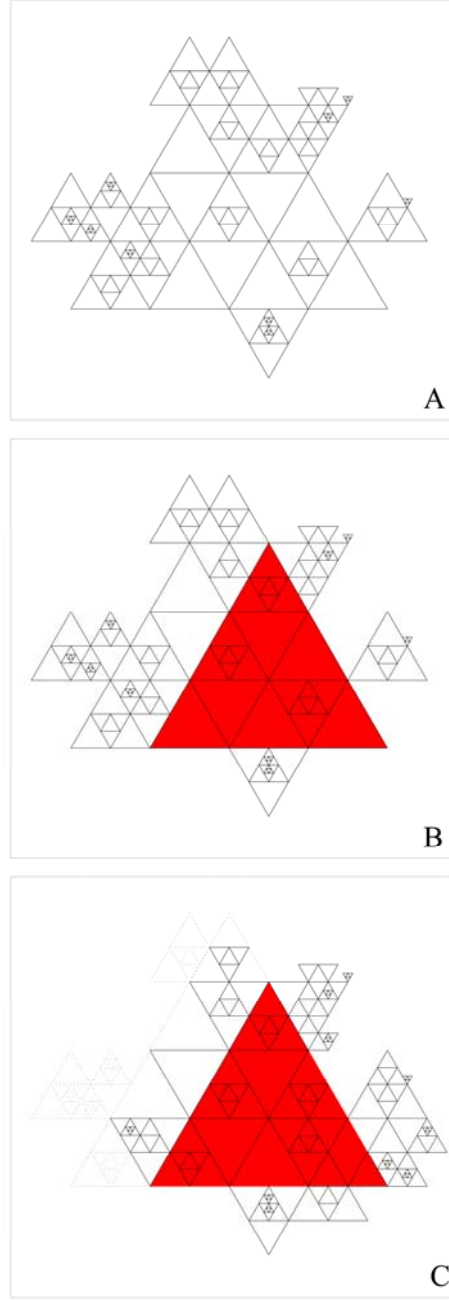
Şekil 5.1 Oluş'un etki altında niteliksel bükülümü

5.2. Denklik İlkesi ve Çoklu Bir Cismin Oluş-Etki İlişkisi Bağlamında Fraktal Yapısı

Oluş ve etki arasındaki ilişkinin niteliksel olarak varlığın her noktasında gerçekleştiği varsayımı, çoklu, karmaşık görülen bir yapıda örneğin bir toplumda (özellikle etki-oluş bağlamında) niceliksel olarak farklı olmakla birlikte niteliksel olarak çok benzer bir iç-geometrinin varlığını da kabul etmek anlamına gelecektir. Bu bağlamda en basitleştirilmiş haliyle bu çoklu yapının ilkesel geometrisinin Şekil 5.2'da görüldüğü gibi bir fraktal olması olanaklıdır. A fraktal yapısı Öner'in iç-özdeşliğini korumak üzere cismin, kendisine etkiyen enerjiyi (bu bir hakikat kavrayışı, bir ideoloji olabilir örneğin ya da görece daha maddi temelli bir unsur olabilir) bir önceki iç-geometrisine dönmek üzere kullandığı an'ı, bir iç-biçimi vermektedir.

Etken operatörler arasındaki eşitsizlik hep aynı düzeyde kaldığında bir önceki an'da yani A'da söz konusu olan iç-biçimin, örgütlenmenin değişmeden devam

edeceğini söylemek olanaklıdır.

Şekil 5.2 Çoklu bir cismin oluş-etki ilişkisi bağlamında fraktal yapısı

B'de görülen kırmızı imli parça ise bu iç-biçimi, deseni bir başka deyişle örgütlenmeyi bir sonraki anda domine eden enerji operatörlerinin daha etkin olduğu parçaları ve iç-biçimin, iç-geometrinin değişim bir başka deyişle bükülüm merkezini

göstermektedir. **C**'de ise **B**'den bir sonraki anda iç-özdeşliğini, iç-biçimini baskın etkin operatörler nedeniyle koruyamayarak yeni bir iç-geometriye, iç-biçime ulaşmış olan cisim görülmektedir.

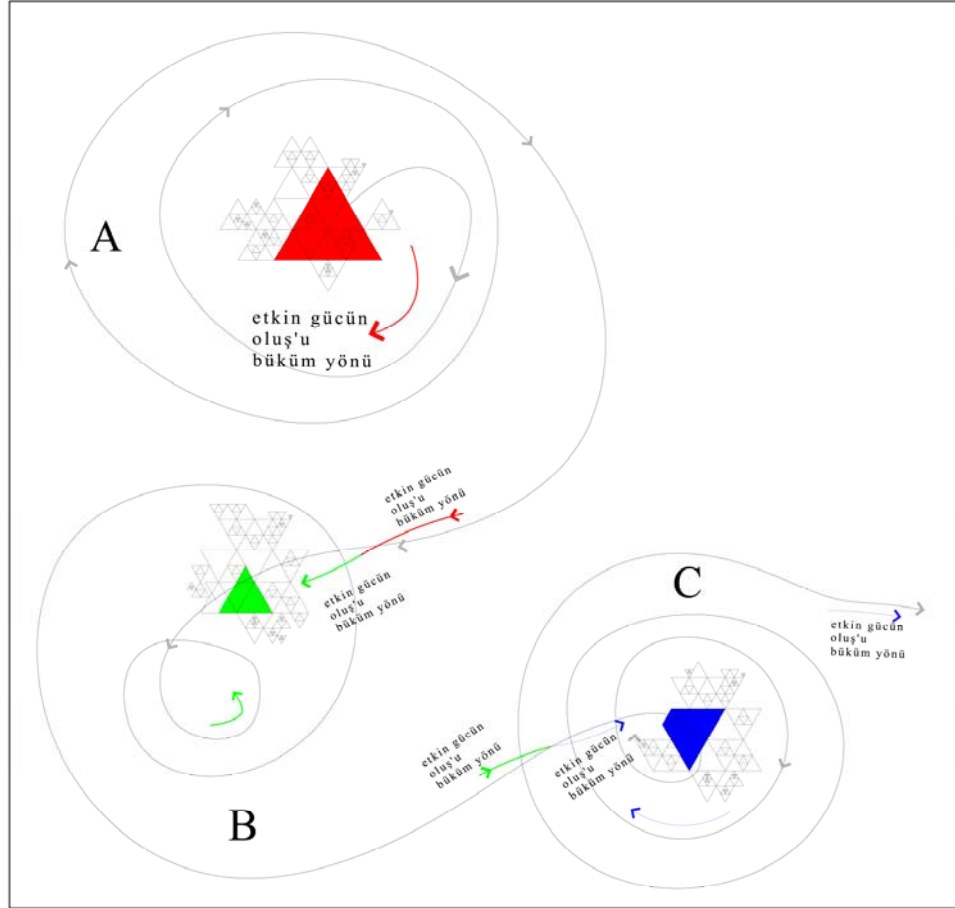
Varlığın, oluşun aynı aktüelleşme anında gerçekleştiği ve karmaşık, çoklu, üst üste binmiş pek çok etkin enerji operatörünün de bu anda varolduğunu kabul ettiğimizde, toplamda iç-özdeşliği sağlayan biçimlendirici enerjinin bu çoklu yapı içinde yer alan tüm operatörlerin gücüne ait bir bileşke olduğunu tekrar dile getirmek gerekir. Bu bağlamda ekonominin her şeyin belirleyicisi olmadığını ancak toplamda buna benzer bir dış-görünüş varsa bunu veren iç-görünüşün iç-biçimin ve elbette iç-özdeşliğin sağlanmasında en etkin enerji operatörü olmasından ileri gelmektedir. Bu nedenle de zaman boylamı yani aktüel zaman boyunca bakıldığında ekonominin domine ettiği bir dış-görünüş algılamak olanaklı olmaktadır. Bu da **gerçekleşmenin oluşun gidişatındaki büküm anlamına gelmektedir.**

5.3. Çoklu Fraktal Cismin Oluş-Etki ve Yönelim Bükülmesi Bağlamında Şematize Edilmesi

Söz konusu cisimsel iç-geometrinin, örgütlenmenin değişimi bir başka deyişle **oluşunun, gerçekleşmesinin** aktüel zaman üzerine yayılımı Şekil 3.2, 5.1, 5.2'da gösterilen ve dile getirilenlerin süperpoze edilmesi ile Şekil 5.3'de görüldüğü gibi yeniden ele alınabilir.

Bu koşullarda her hangi bir çoklu cismin, etkin enerji operatörünün ve iç-özdeşliği korumanın kendine gönderimli (kendine gönderimlilik bir başka deyişle öz-gönderimlilik ve eşdeğer terimler ifade ettikleri kapalılık nedeniyle özellikle ideoloji literatüründe sıkça karşımıza çıkmaktadırlar (Eagleton, 1996; Geuss, 2002; Therborn, 1996) doğası gereği, bir başka radikal iç-geometri, iç-biçim değişimine olanak verecek dönüm, kırılım noktası söz konusu oluncaya dek kendi üstüne kapanan bir eğrisel süreç izlediği söylenebilir. Her bir kırılım noktası iç-biçimin, olasılıksal dağılımın bir başka deyişle olanaklılık durumunun görece köklü bir değişim geçirme eşiğini gösterir. Burada şekilde görülemeyen detay ise söz konusu cismin (maddi, toplumsal vb) **A** bükülümünden **B** bükülümüne ya da **B** bükülümünden **C**

bükülümüne geçinceye dek söz konusu cismin iç-geometrisini, iç-biçimini, örgütlenmesini her gerçekleşme anında çok büyük oranda koruduğudur. Bu şekil grafik olarak ardışık biçimde söz konusu geometri temsilinin an be an gösterilmesini gerektirir ki bu koşullarda grafik üst üste binmişlik ve kaymışlıklar nedeniyle okunamaz hale gelebilir.

Şekil 5.3 Çoklu fraktal cismin oluş-etki ve yönelim bükülmesi

Bu şematizasyonda bütünlüğü olan bir cisim (örnek evrenin kendisine bir başka deyişle varlığın tamamına genişletilebilir) oluşturan her bir fraktal parçanın aslında karmaşık bir bir aradalığın birbirine koşut ya da karşıt nitelikli öğelerini temsil ettiği daha önce de farklı biçimlerde dile getirilmiştir. Bir bileşke etkinin, **oluşu** bükümü altında karşıt parçalar da o bükülümün içinde yer alırlar. Burada varlığın bütünlüğü içinde o bükülüm yönünde gerçekleşen bir sürüklenme durumundan söz etmek daha doğru olacaktır. Bu durumda herhangi bir bütünlüklü cismin içindeki farklılıkların

varlığını görmek, ancak bu çoğulluğa rağmen neden belli bir yöne doğru bükülümün olduğunu da anlamak daha kolay olacaktır.

5.4. Bölüm değerlendirmesi

Çelişkin enerji operatörlerinin eşitsiz enerji durumları nedeniyle cismin her yeniden gerçekleşme anında iç-geometrisinde bir değişim söz konusu olabileceği görüşü önemlidir. Ne var ki söz konusu değişimin bileşkenin daha etkin operatörlerinin enerji niceliğine bağlı olduğu düşünüldüğünde cismin iç-geometrisinin de bu niceliğe sahip operatörün niteliksel isterlerine/niyetine/ereğine doğru büküleceği de görülecektir. Bu bükümün sürekliliğinin ise var olanın kendini yeniden üretmesi bir başka deyişle özdeşliğini koruması olduğu rahatlıkla dile getirilebilir.

Toplamda iç-özdeşliği sağlayan biçimlendirici enerjinin bu çoklu yapı içinde yer alan tüm operatörlerin gücüne ait bir bileşke olduğu ve bu bağlamda ekonominin her şeyin belirleyicisi olmayıp ancak toplamda buna benzer bir dış-görünüş varsa, bunu veren iç-görünüşün iç-biçimin ve elbette iç-özdeşliğin sağlanmasında en etkin enerji operatörü olduğu görüşü de son derece önem taşımaktadır. Zaman boylamı yani aktüel zaman boyunca bakıldığında ekonominin domine ettiği bir dış-görünüş algılamak ancak bu nedenle olanaklı olmaktadır.

Ayrıca bir bileşke etkinin **oluşu/gerçekleşmeyi** bükümü altında, karşıt parçaların da o bükülümün içinde yer aldığı kavrayışı içinde, varlığın bütünlüğünde bükülüm yönünde gerçekleşen ve metaforik anlamını aşan bir sürüklenme durumundan söz etmek olanaklı olacaktır. Bu durumda ister mekân örgütlenmesi teori/pratiği içinde Kentsel Tasarım, planlama ya da bir başka alt alan olsun ister birikim temelli örgütlenme gibi daha hacimli bir bütünlüklü cismin içinde mekân örgütlenmesi teori/pratiğinin bizatihi kendisi olsun farklılıkların varlığını görmek, ancak bu çoğulluğa rağmen neden belli bir yöne doğru bükülümün olduğunu da anlamak olanaklıdır.

BÖLÜM ALTI

SONUÇ

Mekânsal örgütlenme teori ve pratiğinde Kentsel Tasarımın gündeme gelmesi ve başlı başına bir varlık alanı olarak tesis edilmeye çalışılması modern dönemden postmodern dönem ve sonrasına, karar mekanizmalarının merkezi aşkın olandan, bireysel potansiyelleri içeren içkin olana doğru dönüşmesi süreci içinde gerçekleşiyor görünmektedir. Bu süreçte mekân örgütlenmesi teori ve pratiğinde katılım, yönetim bir başka deyişle daha doğrudan demokrasi pratikleri gibi politik varoluş biçimlerinin olanaklı olabileceği bir toplumsal, politik, ekonomik ve elbette mekânsal varlık alanı gereksinimi ortaya çıkmıştır.

Ancak tüm iyimser bakışa karşın Kentsel Tasarım da karar mekanizmalarındaki içkinleşme eğilimine koşut olarak dile getirilen yerelliklerin -özellikle küreselleşme gibi ağsal bir yapılanmada gerçekleştiği söylenen- özgürleşme söylemleri altında daha da pekişen bağımlılık durumu gibi sorunlardan bağışık olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu noktada daha çok niteliksel olarak süregiden bir özdeşlik durumuna karşın ancak niceliksel olarak farklılaşabilme gibi durumdan söz etmek de olanaklı hale gelmektedir. Dolayısıyla ölçeğin referans olarak kullanıldığı durumun niteliksel mi niceliksel mi olduğu sorusunun da yanıtlanma gereği doğmaktadır.

Katılım ya da yönetim gibi politik iradenin yerel için görece daha özgür biçimde kullanılıyor görüldüğü bir durumda dahi, hegemonik, sürükleyici yapı içinde, egemen ideolojiye nitelik anlamında karşıt da olursa, bu yapı içinde mevcut durumun egemen lehine berkitilmesi bağlamında bir geri besleme aracı olarak kullanılabilmesine benzer sorunlarla karşı karşıya kalınmaktadır. Bir başka deyişle çoğu alandaki teori ve pratikte olduğu gibi Kentsel Tasarım da görünenden çok daha derin ve köklü bir işleyişin sürüklediği bir parça olmak durumunda kalmaktadır.

Bu durumda, Kentsel Tasarım da içinde olmak üzere tüm mekân örgütlenme teori ve pratiği ile bu teori ve pratiği belirleyen unsurlar bağlamında temel sorunlardan biri sürüklemeyi olanaklı kılan akışı neyin (daha doğrusu nelerin) manipüle etmekte

olduğu ve bu manipülasyonun nereden kaynaklandığı (sakınımlı bir deyişle “doğası”nın ne olduğu) olmaktadır. Bir başka deyişle sorun olumsal ya da zorunlu alanda oluşun/gerçekleşmenin ve bunu olanaklı kılan etkilerin/belirlenmelerin ilişkisi bağlamında irdelenmek zorundadır. Bu çerçevede ise ölçeğin anlamı ve gerçekten bir fark yaratıp yaratmadığı üzerine bir tartışmanın kentsel tasarımı doğal olarak aşarak daha geniş bir bağlamda irdelenmesinin gerekliliği daha belirginleşmektedir.

Bu çalışmada da yukarıda dile getirilen gerekçeler nedeniyle, **mekân örgütlenme teori ve pratiğinde önemli bir rol oynadığı düşünülen ölçek sorununun özellikle mekân, zaman ve örgütlenme boyutları aracılığıyla, yine aynı teori ve pratik için bir diğer önemli sorun olan oluş/gerçekleşme ve etki/belirleme durumu bağlamında olmak üzere epistemolojik ve ontolojik temelde irdelenmesi yapılarak ölçek kavramının görece seçikleştirilmesi** amaçlanmıştır.

Mekân örgütlenmesi teori ve pratiği de içinde olmak üzere kullanılan kavramların, terimlerin öncelikle ne tür bir gerçeklik kavrayışı içinde dile getirildiğinin son derece önem taşıdığı düşünülmektedir. Aşkınlıktan içkinliğe doğru yol aldığı düşünülen tarihsel süreçte, eğer planlamanın mühendislikle ilişkisi yoluyla bağlandığı geleneksel 'pozitivist' bilim bir tezse ve eylem için temel olarak 'gerçek' anlayışını kovan 'postmodernist' ve ilişkili görelilikçilikler antitezini oluşturuyorsa, o zaman gerçek kavrayışa olanak veren karmaşıklık/kompleksite, örneğin üzerinde uzlaşmış bağlam ve potansiyel tanımları, ancak bu kavrayışı zaman ve mekân alanında sınırlandırmak da sentezdir (Byrne, 2003, s.173-174). Pozitivist perspektif çokluk katı bir belirlenimin varlığı üzerinde dururken, post modern perspektif göreliliğin sonsuz olasılığı barındıran doğasına yaslanmakta ancak oluşun/gerçekleşmenin nasıl olanaklı olduğu sorusunu askıda bırakmaktadır. Kompleksite kavrayışında ise, oluş/geçekleşme için bir belirlenimin olduğu, Byrne'ın sınırlandırımına olasılıkçı belirlenimin katkısı olarak, bunun da sonsuz sayıdaki olasılık içinde birinin olanaklı olması ile söz konusu olduğu öngörülür. Söz konusu olanaklılığın, başlangıca duyarlılık içinde oluşan bir özdeşliğin korunması ya da korunamaması içinde varlık bulması da önem taşımaktadır.

Kompleksite kavrayışı bir bakıma tarihsel maddeci diyalektik perspektifin tüm varlık üzerine yayılmış hali gibidir. Marx'ın çok iyi bilinen ifadesi ile:

İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi keyiflerine göre, kendi seçtikleri koşullar içinde yapmazlar, doğrudan veri olan ve geçmişten gelen koşullar içinde yaparlar. Bütün ölmüş kuşakların geleneği, büyük bir ağırlıkla, yaşayanların beyinleri üzerine çöker. (Marx, K. 1979, sf.14-15)

Bu ifadede olanaklı olanın belirlenmesinde tarihsel yükün, bagajın olumsal temelli olmakla birlikte bir zorunlulukmuş gibi görünen etkisi dile getirilmektedir. Bir varlığın özdeşliğini koruyabilmesi ya da koruyamaması ve değişmesi, dönüşmesinin koşulları da örtülü olarak ifade edilmektedir. Ancak sorun yalnızca insani koşullar içinde ele alınması nedeniyle kompleksite kavrayışına göre daha dar bir varoluş alanını kapsar görünmektedir.

Çalışmanın belirtilen amacına uygun olarak değerlendirmeye çalıştığı birkaç önermesi bulunmaktadır. Bu önermeler şunlardır:

1. Ölçek, **oluş/gerçekleşme** düzleminde, ölçeksel bağlamda mikro ve makro olarak adlandırılan yapılarda içkinlik/güç göz önünde bulundurulduğunda anlamlı değildir.
2. Ölçek, **yapma/kurmaca**, rasyonellik, biçimsellik düzleminde aşkınlık/iktidar göz önünde bulundurulduğunda anlamlıdır. Bu düzlemde bilginin değişen niteliği ve niceliğine koşut olarak ölçek de değişkendir.
3. Bu önermeler bağlamında ölçek ontolojik değil epistemolojik bir sorundur.
4. Ölçeğin yapma kavramsallaştırmında boyutlar olarak beliren mekân, zaman ve örgütlenme unsurları içinde mekân ve zaman ilineksel ve görece dışsal iken, örgütlenme içsel ve belirleyicidir.

Bu önermeleri değerlendirmek üzere öncelikle var bulunan kavrayış içinde ölçek tartışmaları gözden geçirilmiş ve bu yolla oluş ile etki/belirlenim arasındaki ilişkiyi

irdeleyebileceğimiz temel kavramlar elde edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu tartışmalar için seçilen kaynaklar oluş/gerçekleşme koşullarının karmaşık yapısına koşutluk içinde ele alınmaya gayret gösterilmiştir. Karmaşık sistemler ve belirsizlik bağlamında görece yetkin ekoloji alanından, toplumsal/politik/ekonomik karmaşıklık üzerine yetkin eleştirel kentsel teoriden ve doğrudan mekan örgütlenmesi teorisi içinden seslenen yazarların düşüncelerine yönelinmiş ve değerlendirilmiştir.

Ölçek sorunu merkeze koyulduğunda ele alınan görüşlerde mekân ve zaman boyutları bir başka deyişle büyüklüklerin öne çıktığı görülmektedir. Öte yandan karşımıza çıkan bir diğer boyut olan örgütlenme düzeyi ise nesnelere niteliksel olarak kavramaya olanak tanımaktadır. Lefebvre'in daha çok kapitalist gelişme, daha doğrusu kapitalizmin küreselleşme doğrultusundaki yaygınlaşma pratiği üzerinden yaptığı ölçek kavramsallaştırımı ise mekân ve zamanı ilinekselleştirirken kapitalist örgütlenmeyi öne çıkarmaktadır. Özellikle bu görüş ölçek sorununu salt analitik olmaktan çıkarmakta ve onu oluş/gerçekleşme sürecinin bilgisine dâhil etmekte olduğu için dikkate değerdir. Bu görüş 4. Önerme'nin doğrulanması açısından son derece önemli bir açılım sağlamaktadır.

Ele alınan görüşlerde işaret edilen ölçeğin gerçekliğin bilgisi bir başka deyişle hakikatin bir parçası olma durumu, bu bilginin niteliksel anlamda ontolojikten çok epistemolojik olması bu çalışmanın da özellikle üstünde durmakta olduğu bir sorundur. Bir bakıma **yapma** ve **oluş/gerçekleşme** arasındaki farklılaşma bağlamında ölçek sorununun altının çizilmesi söz konusu olmuştur. Buna göre oluş/gerçekleşme ve etki belirlenim arasındaki ilişki bağlamında ölçeğin boyutlarının irdelenmesinin yapılacağı alan da daha çok bir bilgi sorunu olarak da belirginleşmiştir.

Ölçek tartışmalarından elde edilen, ölçeğin boyutları olarak ortaya konmuş mekân, zaman ve örgütlenme kavramları oluş ile etki/belirlenim arasındaki ilişki göz önünde bulundurularak irdelenmesi amacıyla, çokluk birlikte kullanımları nedeniyle mekân ve zaman kavram ikilisi ile temel belirleyici olarak öngördüğümüz örgütlenme kavramı iki alt başlık olarak ele alınmıştır.

Mekân ve zaman boyutlarının özellikle kavramsal olarak epistemolojik ve ontolojik değişimlerine/kaymalarına odaklanılmıştır. Bu yolla her iki kavramın ilinekselliği üzerine duran 4. önermenin doğrulanmasına çalışılmıştır. Örgütlenme kavramı çalışmada merkezi kavram olarak kabul edildiğinden bu konuda özellikle Yılmaz Öner'e ait kuantum mekaniği temelli **Olasılıkçı Determinizm** teorisi irdelenerek belirsizlik, olasılıksal belirlenim, örgütlenmenin bu bağlamdaki yeri ve önemi ile oluş/gerçekleşme arasındaki ilginin kavranmasına çaba gösterilmiştir. Ayrıca özellikle 2. ve 3. önermelerin değerlendirilmesinde kullanılmak üzere oluş/gerçekleşme bilgisinin subjektif ve objektif belirsizlik durumuna dayalı olarak seçikleştirilmesi için bu kurama başvurulmuştur. Seçilen teorinin ölçek bağlamında mikro alanı temsil etmesi, daha sonra ele alınacak makro örnekle bir karşılaştırma ve denklik ilişkisi kurulmaya çalışılması için örtülü bir örnek olması anlamında da önemsenmektedir. Bu çerçevede konunun daha iyi anlaşılması için yer yer, mekân bilimleri ile bağın belirsizleşmesi göze alınarak teorinin detaylarına girilmeye çalışılmaktadır. Ağırlığın özellikle bu teoriye verilmesinin temel nedeni ise özellikle kompleks sistem kavrayışı içinde “var oluşun olasılıksal doğasına” ilişkin bakışı kendi modeli üzerinden seçikleştirmeye olan büyük katkısıdır.

Ölçeğin boyutlarının irdelenmesinin ardından, örgütlenmenin mekân ve zamana göre öneminin tartışılması için ölçek bağlamında makro sayılabilecek örnek olgu daha çok betimsel düzeyde ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda öncelikle politik iktisatta olmak üzere, mekân bilimleri içinde ölçek sorunu özelinde önemli bir yer tutmakta olan küresellik ve yerellik tartışmaları ile bu sorunun da altında yatan, mekân ve zamanın fethedilmesini kendine ilke edinmiş birikim temelli örgütlenme örnek olguyu oluşturmaktadır.

Makro örnek olarak ele alınan “Birikim Temelli Örgütlenme”nin irdelenmesinde Andre Gunder Frank ve Barry K. Gills'in başını çektiği, Immanuel Wallerstein'ın kısmen muhalif olmakla birlikte ilkesel olarak bu perspektife sahip pek çok düşünürü katıldığı “Dünya Sistemi Teorisi” esas alınmaktadır. Bu tercihin temel nedeni hemen hemen beş bin yıllık bir geçmişi olan, bir başka deyişle beş bin yıldır süregelen pek

çok biçimsel değişime karşın içeriksel özdeşliğini koruyarak var kalan bir sisteme ilişkin bir teori olmasında yatmaktadır. I. Wallerstein'ın Modern Dünya Sistemi teorisi de çalışma için elverişli olmakla birlikte sistemikliği görece geç bir tarih olan Amerika Kıtası keşfi ile başlatması ve modern kavrayış ile sınırlandırmasından ötürü çalışmanın merkezine alınmamıştır. Çalışma için gerekli örneği makro olarak görece daha uzağa taşıyan Dünya Sistemi Teorisi daha uygun görülmüştür. Buna karşın çalışmalarında modern dönemi merkezine alan Harvey'in zaman-mekan sıkışması tezinin ele alınmasının temelinde ise böylesi bir örgütlenmenin oluş'u/gerçekleşme'yi kısmen de olsa belirleyebilme kapasitesinin, gerek doğal gerek toplumsal/olumsal kısıtları aşabilme yeteneği olduğuna dair düşünceleri seçik biçimde içermesi ve bu nedenle de etken enerji operatörü olarak değerlendirilebilmesi için fırsat sunması yatmaktadır.

Çalışmada ele alınan parçacık fiziği ve dünya sistemi örnekleri mikro ile makro mekân, zaman boyutları açısından ölçeksel bir farklılaşmanın olduğunun düşünüldüğü örneklerdir. Ancak mekân ve zamanın özellikle yapım bağlamında ilinekselliği dikkate alındığında, oluş'u/gerçekleşmeyi sağlayan **olasılıksal belirlenimin** her iki örnekte belirlenmeye olan katkısından ötürü oluş/gerçekleşme dinamiğinin esas olarak **örgütlenme** baskınlığı altında işlediğinin anlaşılması gerekmektedir. Bu amaçla kuantum teorisinden ilkesel düzeyde edinilen kavramsallaştırmalar ve ölçeğin boyutları üzerine dile getirilen çıkarımlar kullanılarak oluş/gerçekleşme ve etki/belirlenim ile örgütlenme arasındaki ilgi yer yer grafik anlatımlarla kurulmaya çalışılmıştır.

Bu noktada çelişkin enerji operatörlerinin eşitsiz enerji durumları nedeniyle cismin her yeniden gerçekleşme anında iç-geometrisinde bir değişim söz konusu olabileceği görüşü özellikle önem taşımaktadır. Söz konusu değişimin, bileşkenin daha etkin operatörlerinin enerji niceliğine bağlı olduğu düşünüldüğünde cismin iç-geometrisinin de bu niceliğe sahip operatörün niteliksel isterlerine/niyetine/ereğine doğru bükülmesi olanaklı hale gelecektir. Bu bükümün sürekliliğinin ise var olanın kendini yeniden üretmesi bir başka deyişle özdeşliğini koruması olduğu ifade edilmelidir.

Dile getirilen koşullarda ekonominin her şeyin belirleyicisi olmayıp ancak toplamda buna benzer bir dış-görünüş varsa, bunu veren iç-görünüşün iç-biçimin ve elbette iç-özdeşliğin sağlanmasında en etkin enerji operatörü olduğu görüşü de dikkate değerdir. Zaman boylamı yani aktüel zaman boyunca bakıldığında ekonominin domine ettiği bir dış-görünüş algılamak ancak bu nedenle olanaklı olmaktadır.

Bunun yanında bir bileşke etkinin **oluşu/gerçekleşmeyi** bükümü altında, karşıt parçaların da o bükülümün içinde yer aldığına dair perspektifle, varlığın bütünlüğünde bükülüm yönünde gerçekleşen bir sürüklenme durumunu dile getirme olanağı da bulunmuştur. Gerek mekân örgütlenmesi teori/pratiği içinde mimarlık, kentsel tasarım, planlama ya da bir başka alt alan olsun gerek birikim temelli örgütlenme gibi daha hacimli bir bütünlüklü cismin içinde mekân örgütlenmesi teori/pratiğinin bizatihi kendisi olsun farklılıkların varlığını görmek, ancak bu çoğulluğa rağmen neden belli bir yöne doğru bükülümün olduğunu anlamak da bu yolla olanaklı olmuştur.

Bu irdelemeler ışığında önermelerin değerlendirilmesi ise şu şekilde yapılabilir:

1. Önerme:

Ölçek, oluş/gerçekleşme düzleminde, ölçeksel bağlamda mikro ve makro olarak adlandırılan yapılarda içkinlik/güç göz önünde bulundurulduğunda anlamlı değildir.

Bu önerme bu çalışmada iki örnek üzerinden değerlendirilebilir. Bunlardan biri yer yer örtülü örnek olarak dile getirilmiş olan Öner'in parçacık düzlemindeki teorisine dayanmaktadır. Öner'in teorisi bilindiği gibi mikro mekân ve zaman boyutunda olasılıksal determinizmi ele almaktadır ve **oluş/gerçekleşme** için olasılıkların kompozisyonunun nesnenin objektif bilgisi olduğu, bu olasılıkların içinde bir tanesinin gerçekleşebilme olanağı bulmasını sağlayan şeyin de bütünde bu olasılıklar kompozisyonunun içinde saklı olduğunu öne sürmektedir. Diğer örnek ise Öner'in objektif nesnel bilgi bir başka deyişle **oluş/gerçekleşme** bilgisinin ve olasılıksal belirlenimin görece makro mekân ve zaman boyutunda uygulandığı, Frank ve Gills'in neredeyse beş bin yıllık bir tarih ve tüm yeryüzünü referans alan Dünya

Sistemi Teorisinde birikim temelli örgütlenmenin enerji etkin operatör olarak oluşun/gerçekleşmenin bükümündeki rolünü gösterecek biçimde ele alındığı örnektir.

Öner'in teorisine göre içkinlik/güç, olanaklı olan yani aktüelleşebilir olasılığı belirleyen bütünsel bir duruma işaret eder. Bu kompleks, bütünleşik, bileşik bir yapıda tüm kuvvetlerin bileşkesi ile oluş'un olanaklı olması anlamına gelmektedir. Varoluş bağlamında bileşen sayısının sonsuz sayıda olduğu göz önünde bulundurulduğunda olasılıksal kompozisyonun kalabalıklığı daha da anlaşılır hale gelecektir. Bu durum da olasılıkların kuvvetsel dağılımının boyutlarını verebilecektir. Bu dağılımda esas olan söz konusu olasılıklar eğrisi, olasılıklar kompozisyonudur ve mikro ya da makro **mekân** ve **zaman** fark etmeksizin **örgütlenmeye** dayalı ilke **oluş/gerçekleşme** için geçerli olacaktır. Ölçek kavramının öncelikle nicelikselleştirmeye dayalı bir kategorizasyon olarak görüldüğü anımsandığında mekân ve zaman gibi bu nicelikseliği dile getiren unsurların ilinekselliği bağlamında, **oluş/gerçekleşme** düzleminde ölçek kavramı da anlamsızlaşacaktır.

Bu bağlamda örneğin küresel ve yerel gibi ölçeksel farklılaşmaların da anlamsızlaştığı iddia edilebilecektir. Söz konusu koşullarda yerel ölçek ancak epistemolojik bir sınırlılık durumuna işaret edebilecektir. Epistemolojik görüş açısı değiştikçe yerel sınırı da değişeceğine göre yerellik ancak subjektif nesnelliğe dayalı bir sorun olarak değerlendirilebilecektir. Bu durum ölçek kavramının ancak epistemolojik yani subjektif nesnellik içinde bir yeri ve önemi olduğu önermesini de geçerli kılacak, doğrulayacak gibidir.

2 . Önerme:

Ölçek, yapma/kurmaca, rasyonellik, biçimsellik düzleminde aşkınlık/iktidar göz önünde bulundurulduğunda anlamlıdır. Bu düzlemde bilginin değişen niteliği ve niceliğine koşut olarak ölçek de değişkendir.

İlk önermenin değerlendirilmesine dayalı olarak epistemelerin sınırlarından ötürü ölçeğin sınırlara duyarlı olarak nitelik göstermesi söz konusu olmaktadır. **Yapma**'nın epistemolojik yanının özellikle *tekhne* anlamında ağır bastığı

görülmektedir. Bu durum örnek olarak özellikle Harvey'in mekân-zaman sıkışması tezinde açıklığa kavuşan, teknik olanakların genişlemesine bağlı olarak mekân ve zaman boyutlarındaki nesnel ve öznel farklılaşma ile açıklığa kavuşmaktadır. Sorun aşkınlık/iktidar boyutuna genişletildiğinde birikim temelli örgütlenmenin ya da ekonominin etken enerji operatörü olarak oluşu/gerçekleşmeyi bükmedeki etkisinin ancak insani ilgiler içinde bir anlam ifade edeceği açıktır. Bunun temel nedenlerinden birisi insani kavrayışın daha çok farka dayalı bir düşünme ve eyleme sistemi içinde kalması ve iktidar kavramının aşkınlık üzerinden dile getirilebilmesidir.

3. Önerme:

Bu önermeler (1. ve 2. önermeler) bağlamında ölçek ontolojik değil epistemolojik bir sorundur.

İlk iki önermenin değerlendirilmesi üçüncü önermenin de doğrulanmasını sağlayacaktır.

4. Önerme:

Ölçeğin yapma kavramsallaştırmında boyutlar olarak beliren mekân, zaman ve örgütlenme unsurları içinde mekân ve zaman ilineksel ve görece dışsal iken, örgütlenme içsel ve belirleyicidir.

Mekân ve zaman kavramlarının geçmişine bakıldığında mutlaktan görelie doğru epistemik evrim geçirdiği görülmektedir. Bu evrim görüntüsü dahi kavramların epistemik kararsızlıklarının anlaşılmasına neden olmakta ve söz konusu boyutların subjektif belirsizlik içinde salındığı yönünde izlenimi güçlendirmektedir.

Bu bağlamda ölçeğin **yapma** ya da subjektif nesnel bir başka deyişle epistemolojik bilgi alanında indirgemeci, biçimsel tavır içinde mekân ve zaman boyutlarının az önce dile gelen epistemik kararsızlıkları içinde bilgi formu olarak ayrışarak daha çok betimleyici bir varlık bulunduğu görülmektedir.

Örgütlenme boyutu ise olasılıksal belirlenim çerçevesinde gerek subjektif gerek objektif nesnel bilgiyi oluşturan esas boyut olarak bulunmuştur. Buna bağlı olarak örgütlenme ölçek yazınında daha çok karmaşıklık düzeyini belirtir bir ayraç, bir kategori olarak yer almaktayken oluş/gerçekleşme ve etki/belirlenim ilişkisi bağlamında objektif bilginin mekân ve zamanı da içeren, onları taşıyan asal ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örgütlenme'nin oluş/gerçekleşme bağlamındaki asal rolüne geri dönüldüğünde ise mekân ve zaman boyutlarının olasılıksal belirlenim içinde olasılıklar kompozisyonunun yani objektif bilginin bir parçası olarak örgütlenmenin bedeninde yer aldığı görülecektir. Oluş'un yapma'yı da kapsadığı düşünüldüğünde örgütlenmenin her iki alanda da asal öge olarak belirleyici rolü daha anlaşılır olacak, mekân ve zaman boyutları ise yapma alanında ancak ilineksel ve dışsal olarak varlık bulabileceklerdir.

Sonsöz

Sonuç olarak çalışmanın “**mekân örgütlenme teori ve pratiğinde önemli bir rol oynadığı düşünülen ölçek sorununun özellikle mekân, zaman ve örgütlenme boyutları aracılığıyla, yine aynı teori ve pratik için bir diğer önemli sorun olan oluş/gerçekleşme ve etki/belirleme durumu bağlamında olmak üzere epistemolojik ve ontolojik temelde irdelenmesi yapılarak ölçek kavramının görece seçikleştirilmesi**” olarak belirtilen amacının, ortaya konulan önermeler ve bunların değerlendirmeleri ile söz konusu değerlendirmeleri yapabilmek üzere tercih edilen akıl yürütme ve örnekleme aracılığıyla biraz olsun gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

Görüldüğü gibi oluş/gerçekleşme ve etki belirlenim ilişkisi bağlamında subjektif belirsizlik ile objektif belirsizlik ve buna dayalı olarak oluşan **olma** bilgileri arasındaki temel fark subjektif olanın veya bir başka deyişle **yapma/kurmaca** olanın dikkate alabildiği olasılık sayısının **oluş**'a göre çok daha az sayıda olabilmesidir. Metaforik bir ifade ile objektif anlamda olma koşullarının

kompozisyonu olarak olasılıksal dokunun sıklığının içinde subjektif olma koşulları çok daha seyrek bir doku oluşturmaktadır. Bu noktada gözden kaçmaması gereken ise **oluşun** zaten dokunun bütünü olarak var olma durumudur. Dolayısıyla ölçek dâhil her hangi bir şeyin epistemik ya da ontik olarak nitelenmesi bir karşıtlık ilişkisini değil bir doku bütünü içinde olasılıksal gevşeklik ya da sıkılık durumunu dile getirmektedir.

Bu bağlamda ölçek gibi bir kavramın ortadan kaldırılmasından çok eleştirel bir yaklaşımla yeniden değerlendirilmesi gerekli görünmektedir. Özellikle oluş/gerçekleşme ve etki/belirlenim ilişkisi bağlamında ele alındığında, ölçeğin objektif bilginin de anlamlı bir parçası olabilmesi için gerek olasılıksal gerek aktüel dokunun asal unsuru olan örgütlenmenin temel alınarak mekân ve zaman gibi **yapma** bağlamında ilineksel olan boyutların örgütlenme dilinde yeniden ifade edilmesi gerekliliği de ortaya çıkmaktadır.

Gerçekleştirilen çalışmanın ölçeğin ne'liği konusunda mekân örgütlenmesi teorisine farklı alanların bilgisini de taşıyarak bir katkı koymaya çalıştığı düşünüldüğünde yanıtlamaya çalıştığı sorulardan çok daha fazla soruyu açığa çıkartması da olasıdır. Ancak bu durum da teorik ve pratik var oluş için gerekli tartışmaların bir gereği olarak görülmelidir.

KAYNAKLAR

- Althusser, L. (2002). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları* (5. Baskı). (M.Özışık, Y. Alp, Çev). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydınlı, S. (2002). Epistemolojik açıdan mekân yorumu. *Mimarlık ve Felsefe*. (2.Baskı) içinde (sf.40-51). İstanbul: YEM yayınları.
- Bergson, H. (1998). *Metafiziğe Giriş*. (B. Karacasu, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Braudel, F. (2004). *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV.-XVII. Yüzyıllar, Mücadele Oyunları*. (Mehmet Ali Kılıçbay, Çeviren). 2. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Brenner, N. (2000). The Urban Question as a Scale Question: Reflections on Henri Lefebvre, Urban Theory and the Politics of Scale. *International Journal of Urban and Regional Research, Volume 24, 2*. pp.361-378.
- Byrne, D. (2003). Complexity theory and planning theory: A necessary encounter. *Planning Theory, Vol 2(3)*: 171–178.
- Castells, M. (2003). *The process of urban social change*. London: Designing Cities, Blackwell Publishing.
- Cilliers, P. (2005). Complexity, Deconstruction and Relativism. *Theory, Culture & Society, Vol. 22(5)*: s. 255–267
- Çalışkan, O. (2007). Aesthetics in Public Sphere as a Socio-Political Representation Form of the ‘Center’ and the ‘Periphery’: the Case of Ankara the Capital of a Republic. *International Congress of Aesthetics 2007*

- Deleuze, G. ve Guattari, F. (1990). *Kapitalizm ve Şizofreni-Bin Yayla*.(Ali Akay Çev). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Denkel, A. (1984). *Bilginin Temelleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*. (?, Çev). İstanbul: AyrıntıYay.
- Eagleton, T. (1998). *Estetiğin İdeolojisi*. (?, Çev). İstanbul: Öz-Ne Yay.
- Frank, A.G. (Ed) ve Gills B. K. (Ed) (2003). *Dünya Sistemi*. (E. Soğancılar, Çev.). Ankara: İmge Yayınevi.
- Geuss, R. (2002). *Eleştirel Teori- Habermas ve Frankfurt Okulu*. (F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (1999). *Toplumun Kuruluş-Yapılaşma Kuramının Anahatları*. (H. Özel Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Gills, B. K. (2003). Dünya Sisteminde Hegemonik Geçişler. B. Gills ve A. Frank (Ed). Dünya Sistemi içinde s. 235-279. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Gills, B. K. ve Frank A. G., (2003). Dünya Sisteminde Çevrimler, Krizler ve Hegemonik Değişiklikler (MÖ 1700 -MS 1700). Dünya Sistemi içinde s. 283-377. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Gulbenkian Komisyonu (1998). *Sosyal Bilimleri Açın* (2. Baskı). (Ş. Tekeli, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Güler, B. A. (2003). Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye. *Praksis Dergisi, Sayı:9 Kış-Bahar 2003*. sf. 93-116.
- Günay, B. (1999). *Urban Design is a Public Policy*. Ankara: METU Yayınları.

- Harvey, D. (1999). *Postmodernliğin durumu*. (S. Savran, Çev.) . İstanbul: Metis Yayınları.
- Haug, W. F. (1997). *Meta Estetiğinin Eleştirisi*. (A. Gül, Çev.). İstanbul: Spartaküs Yayınları.
- Harrison, S., Massey D., Richards K. (2006). Complexity and emergence (another conversation). *Area*,) 38.4, s.465–471
- Hasol, D. (1988). *Mimarlık Sözlüğü* (3. Baskı). İstanbul: YEM Yayınları.
- Heidegger, M. (1997). *Tekniğe Yönelik Soru*. (D. Özlem, Çev.). İstanbul: Afa Yayınları.
- Heimsoeth, H. (1986). *Immanuel Kant'ın felsefesi*. (T. Mengüşoğlu, , Çev) . İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Jessop, B., Brenner, N., Jones, M. (2008). *Environment and Planning D: Society and Space, Vol. 26*, pp 389 -401
- Jiménez, A. C. (2003). On space as a capacity. *Journal of Royal Anthropological Institute (N.S.)* 9, pp. 137-153.
- Jones, K. T. (1998). Scale as epistemology. *Political Geography, Vol. 17, No.1*, pp.25-28.
- Karatani, K. (2006). *Metafor olarak mimari*. (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Metis Yay.
- Keskinok, Ç. (2007). Planlama ve siyaset ilişkisi üzerine: Kimin için siyaset, kimin için planlama?, 6. *Türkiye Şehircilik Kongresi, PLANLAMA, SİYASET, SİYASALAR* Bildiriler Kitabı (1.Baskı). Sf. 97-100.

- Kruger, A. (2009). Territories of Urban Design. (02. 11. 2009),
<http://www.gsd.harvard.edu/people/faculty/krieger/articles/territoriesofud.pdf>
- Laclau, E ve Mouffe, C. (1992). *Hegemony ve Sosyalist Strateji*. (A. Karadan ve D. Şahiner, Çev.). Birikim Yayınları: İstanbul.
- Lefebvre, H. (1994). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell
- Maier-Rabler, Ursula (1994). Space and Communication –The spatiality of communication in the context of the new information and communication Technologies. (1994),
http://www.sbg.ac.at/ipk/people/umr/pdf/cast_working_file.pdf
- Manson, S.M., (2006). Does scale exist? An epistemological scale continuum for complex human–environment systems. *Geoforum* (2006), doi:10.1016/j.geoforum.2006.09.010
- Marston, S., Jones, J. P., Woodward, K. (2005). Human geography without scale. *Transactions of the Institute of British Geographers*, NS 30 416–432 2005
- Marx, K. (1979). *Louis Bonaparte 'in 18 Brumaier' i*. (S. Belli. Çev.). Sol Yayınları.
- Meentemeyer, V. (1989). Geographical perspectives of space, time and scale. *Landscape Ecology*, Vol. 3 nos. 3/4, pp. 163-173.
- Moore, A. (2008). Rethinking scale as a geographical category: from analysis to practice. *Progress in Human Geography* 32(2) (2008), pp. 203–225
- Norberg-Schulz, C. (1971). *Existence, space and architecture*. New York, USA: Praeger Publishers.

- Oktik, N ve Kökalan, F. (2001). Immanuel Wallerstein: Tarihsel Kapitalizmin Analizi ve Dünya Sistemi. *Doğu Bati*, Sayı. 2001/4.
- ner, Y. (2000). *Fizik ve Felsefe*. İstanbul: Belge Yayınları.
- zer, M. A., (2006).Ynetişim zerine notlar. *Sayıştay Dergisi*, Sayı:63, sayfa:59-89.
- Punter, J. (2002). Urban Design as Public Policy: Evaluating the Design Dimension of Vancouver's Planning System. *International Planning Studies*, Vol. 7, No. 4, pp. 265–282.
- Sezer, D. (1997). Modernliğin Egemenlik Kurma Etiğine Bir Bakış. H. . Nalbantoğlu, (Ed.), *Patiklar* içinde (S. 61-86). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Sıkıçakar,Ayşe (2004). Modern ve karşıtı örneklerde geometriye farklı bakışlar. *Mimarlık ve felsefe* (2.Baskı) (sf.99-100). İstanbul: YEM Yayınları.
- Soja, E. (2001). In Different Spaces -interpreting the spatial organization of societies. *Proceedings . 3rd International Space Syntax Symposium*, Atlanta.
- Strassoldo, R. (1990). Sociology of space. *Faculty of Architecture Pres*, Vol.5 (1.Baskı) (Sf. 4-14). Ankara: METU Pres.
- Tekeli, İ. (1979). *Mekan organizasyonlarına makro yaklaşım-Türkiye zerine bir deneme*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Therborn, G. (1996). *İktidarın İdeolojisi, İdeolojinin İktidarı*. (İ. Cre, Çev.). İstanbul: İletifim Yayınları.
- Ural, şafak (2005). Günümüzde varlık anlayışı. *Felsefeye Yolculuk Toplantısı*. <http://www.felsefeyolculuk.com/FYCD2005WEB/index.htm>
- Uras, U. (1993). *İdeolojilerin Sonu mu?*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Urry, J. (2005). The Complexity Turn. *Theory Culture Society*, 22 (5): s.1-14

Urry, J. (1999). *Mekânları tüketmek*. (R. Ögdül, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yay.

Worral, S. (2009) Çin Malı. *National Geographic*, Haziran 2009, sf 148-158.

Wallerstein, I. (1997). "The Structures of Knowledge, or How Many Ways May We Know?" <http://fbc.binghamton.edu/iwstanfo.htm>, 10.04.2010

Wu, J. ve Li H. (2006). Concept of Scale and Scaling. *Scaling and Uncertainty Analysis in Ecology-Methods and Applications* içinde (sf.3-16). Dordrecht: Sijminger Pub.

EKLER

EK 1.

YÖK Ulusal Tez Veritabanı Araştırması

08 Kasım 2010 tarihli tarama sonuçları

(<http://tez2.yok.gov.tr>)

Ölçek bağlamında yapılmış Yüksek Lisans tezleri

1. 55001 **İç Anadolu Bölgesindeki büyük ölçekli yerleşmelerde konut alanlarındaki iklimsel sorunlar (Ankara örneği).**
Necla Doğan, 1996
2. 76131 **Teknolojideki gelişmelere koşut küçük ve orta ölçekli endüstriler: Ankara dokuma endüstrisi**
Neslihan Yaman, 1998
3. 109628 **Uluslararası yeniden yapılanma bağlamında Türkiye'de toplumsal, ekonomik, yapısal dönüşümler ve küçük ölçekli üretime etkileri İzmir-Kısıkköy (ağaç işleri) örneği** [Social, economic, structural transformations in Turkey in the international restructuring context and their effects on small-scale production example of İzmir- Kısıkköy (Woodworks)]
Sabriye Sertel,2001
4. 125902 **1980 sonrası imar affi uygulamalarının kentsel ölçekte değerlendirilmesi, Etimesgut örneği** [Evaluation of amnesty laws applications after 1980 in urban scale, case study Etimesgut]
Mustafa Yılmaz, 2002
5. 134130 **Kentsel ölçekte eğlence mekanları ile konut alanları ilişkisi Ankara kenti örneği** [The Relation of entertainment places with housing areas in urban scales example Ankara city]
Dilşen Onsekiz, 2003
6. 151368 **Küçük ve orta ölçekli işletmeler: İstanbul'da dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi sektöründe mikro firmaların mekansal dağılımı** [Small and medium size enterprises: Spatial distribution of micro firms in textile, wearing apparel and leather industries in İstanbul]
Yusuf Soyuer, 2004

7. 210902 **Orta ölçekli yerleşim alanlarının geleceğe yönelik büyümesinde alternatif il içi içsel çekim alanları Denizli örneği** [Medium scale settlement areas towards future expanding alternative gravity zones within Denizli province]
Vural Koç, 2007
8. 201033 **Kentsel ölçekte mekansal ayrışma: Edirne Çingene Mahallesi örneği** [Kentsel ölçekte mekansal ayrışma:Edirne Çingene Mahallesi örneği]
Gamze Kılınç Demirvuran, 2007
9. 224051 **Evaluation of joint small projects in border regions in the process of European Integration** [Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinde küçük ölçekli projeler fonunun değerlendirilmesi]
Ervin Sezgin, 2008
10. 202612 **İzmir kenti gelişim trendinde, makro ölçekli projelerin yerel yönetim-idari yargı etkileşimi ekseninde değerlendirilmesi** [The evaluation of macro scale projects in the development trend of the İzmir city on the axis of local administration and administrative judgement interaction]
Ahu Aksoy, 2005
11. 234086 **Kültürel mirasın korunmasında üst ölçekli projelerin rolü: 2010 Avrupa Kültür Başkenti İstanbul ve Fatih Suriçi'ne etkileri** [The role of big events in conservation of cultural heritage: Effects of European Capital of culture 2010 on Istanbul and Fatih Old City]
Yasemin Tosun, 2008
12. 256577 **Büyük ölçekli etkinliklerin kente girişi ve neoliberalizmin dönüşen mekanları: Formula 1 ve Akfırat örneği** [Mega-events and the transforming spaces of neoliberalism: The example of Formula 1 and Akfırat]
Funda Dönmez, 2009

Ölçek bağlamında yapılmış Doktora tezleri

1. 169135 **Küçük ve orta ölçekli üretimin mekansal yer değiştirme stratejileri: İzmir örneği üzerine ampirik bir araştırma** [Spatial relocation strategies of small and medium sized production: An empirical study in İzmir case]
Levent Ünverdi, 2004
2. 191245 **Sürdürülebilir kentsel gelişme çerçevesinde orta ölçekli kentlere dönük kent planlama yöntem önerisi** [A proposal of an urban planning method for the medium sized cities within the framework of sustainable urban development]
Kadir Hakan Yazar, 2006
3. 245610 **Kentsel yaşam kalitesinin belediye hizmetleri kapsamında belirlenmesine ve geliştirilmesine yönelik bir yaklaşım : Orta ölçekli kent örnekleri** [An approach to determine and improve the quality of urban life in the context of municipal services: Med-sized city cases]
Zeynep Aslı Gürel Üçer, 2009

EK 2.**ProQuest İnceleme ve Tez Veritabanı Araştırması**

08 Kasım 2010 tarihli tarama sonuçları

İndeks terimler: **Ölçek, İdeoloji**

Konu: **Şehir Planlama, Mimarlık**

(<http://proquest.umi.com>)

1. Housing markets and geographical scale: Korean cities in the 1980s and 1990s

(Konut piyasası ve coğrafi ölçek:1980 ve 90'larda Kore şehirleri)

Ryu, Yeon-Taek, Ph.D., University of Minnesota, 2002, 232 pages; AAT 3072682

2. Data mining to identify optimal spatial aggregation scales and input features: Digital image classification with topographic LIDAR and LIDAR intensity returns

Tullis, Jason Alan, Ph.D., University of South Carolina, 2003, 100 pages; AAT 3098714

3. Development of a spatially explicit habitat patch model (C-PAN) and comparative analysis of patch modeling techniques: The crafting of a new tool for conservation planners

(Mekansal olarak açık yaşam yeri yama modeli geliştirmek (C-PAN) ve yama modelleme tekniklerinin karşılaştırmalı analizi: Koruma plancılar için yeni bir araç)

Perkl, Ryan Mitchel, Ph.D., Clemson University, Nov.2010, 181 pages; AAT 3402545

4. Public values and spatio-temporal scales of logging: A case study of citizens and experts in the Chattahoochee National Forest

(Kamusal değerler ve kayıtlın mekansal-zamansal ölçeği:Chattahoochee Ulusal Ormanında yurttaşlar ve uzmanlar üzerine bir çalışma)

Corley, Elizabeth Ann, Ph.D., Georgia Institute of Technology, 2002, 273 pages; AAT 306140

5. The development of psychometric scales to measure sense of place

(Yer duygusunu ölçmek üzere psikometrik ölçekler geliştirilmesi)

Bott, Suzanne Elizabeth, Ph.D., **Colorado State University**, 2000, 140 pages;
AAT 9986264

6. Exurban dynamics: An analysis of migration, policy, and territorial scale

(Kentdışı dinamikler: Göç politikaları ve teritoryal ölçek analizi)

Osgood, Jeffery L., Jr., Ph.D., University of Louisville, Feb.2009, 191 pages;
AAT 3370024

7. The effects of spatial and temporal scale on conservation planning and ecological networks in the Central Valley, California

(Kaliforniya, Central Valley’de koruma planları ve ekolojik ağlar üzerine mekansal ve zamansal ölçeğin etkileri)

Huber, Patrick Randolph, Ph.D., University of California, Davis, 2008, 138 pages;
AAT 3350735

8. Scale, structure and dynamics in the United States urban systems, 1850--1990: City size in the lens of region

(1850-1990 arasında, Birleşmiş Devletler kent sistemlerinde ölçek, strüktür ve dinamikler: Bölge bakışı altında şehir büyüklüğü)

Bessey, K. Michael, D.Des., **Harvard University**, 2000, 377 pages; AAT
9968450

9. Diverging paths: The determinants of neighborhood change across space and time

(Ayrılcı patikalar: mekan ve zaman boyunca komşuluk değişimini belirleyenler)

Jun, Hee-Jung, Ph.D., The Ohio State University, 2010, 203 pages; AAT
3425358

10. Schumpeterian dynamics and metropolitan-scale productivity

(Schumpeterian dinamikler ve metropolitan-ölçeği verimliliği)

Lee, Yeonwoo, Ph.D., **The University of Texas at Dallas**, 2002, 170 pages;
AAT 3049827

11. A geographic information system-based model of the long-term impact of land use change on nonpoint-source pollution at a watershed scale

(Arazi kullanım değişiminin havza ölçeğindeki kaynak kirliliğine uzun vadeli

etkileri modeline temellenen CBS)

Bhaduri, Budhendra Lal, Ph.D., **Purdue University**, 1998, 189 pages; AAT 9939316

12. Enclosure as a function of height-to-width ratio and scale: Its influence on user's sense of comfort and safety in urban street space

(Yüksekliğin genişliğe oranı ve ölçek işlevi olarak kuşatma:Şehir sokak mekanında kullanıcının konfor ve güvenlik duygusuna olan etkileri)

Alkhresheh, Majdi M., Ph.D., **University of Florida**, 2007, 190 pages; AAT 3271101

13. The bodega on the corner: Neighborhoods, transnationalism, and redevelopment in Philadelphia

(Köşedeki bodega: Philadelphia'da komşulukbirimi, milletler üstülük ve yenidengeliştirme)

Pine, Adam M., Ph.D., Rutgers The State University of New Jersey - New Brunswick, 2007, 325 pages; AAT 3319677

14. Evaluating the effects of context and scale on individual accessibility: A multilevel approach

(Bireysel erişim üzerine bağlam ve ölçeğin etkilerinin değerlendirilmesi: Çok düzeyli bir yaklaşım)

Weber, Joseph Patrick, Ph.D., **The Ohio State University**, 2001, 193 pages; AAT 3022600

15. Smart growth and the scaling of community interest in an older suburb: A case study of revitalization in Baltimore County, MD

(Olumlu büyüme ve eski bölgelerde toplumsal çıkarın ölçeklenmesi: Baltimore County'de yeniden canlandırma çalışmaları)

Menzer, Amy Elizabeth, Ph.D., **The Johns Hopkins University**, 2008, 238 pages; AAT 3309723

16. Getting humans back into nature: A scale-hierarchic ecosystem approach to integrative ecological planning

(İnsanı doğaya döndürmek: Ekolojik planlamaya hiyerarşik-ölçekli ekosistem yaklaşımı)

Vasishth, Ashwani, Ph.D., **University of Southern California**, 2006, 274 pages; AAT 3237751

17. The politics of space and scale in the Brazilian favela: A case study of Sao Pedro

(Brezilya favelasında mekan e ölçek politikaları: Sao Pedro’da alan çalışması)
Spears, Eric K., Ph.D., **West Virginia University**, 2004, 245 pages; AAT 3156474

18. Empirical modeling of regional stream habitat quality using GIS-derived watersheds of flexible scale

(Esnek ölçekli havza CBS-bilgisi kullanılarak bölgesel akım yaşam alanı kalitesinin ampirik modellemesi)

Arya, Sanjeev, Ph.D., **The Ohio State University**, 2002, 176 pages; AAT 3056968

19. Taking measure of a site: An inquiry into dimension and scale in the building and rebuilding of a single block

(Bölgenin ölçüsünü almak: Tekil bir bloğun yapılması e yeniden yapılmasında boyut ve ölçek araştırması)

Read, Alice Gray, Ph.D., **University of Pennsylvania**, 1998, 160 pages; AAT 9840231

20. Industrial firm linkages in post-socialist urban economies: Implications for development policies and programmes

(Post-sosyalist şehir ekonomilerinde endüstri firmaları bağlantıları: Gelişme politikalarının ve programlarının uygulanması)

Anderson, Robert Jerome, Ph.D., **University of Newcastle Upon Tyne (United Kingdom)**, 2007, 424 pages; AAT 3292922

21. Urban life with livestock: Performing alternative imaginaries through small-scale urban livestock agriculture in the United States

Blecha, Jennifer Lynn, Ph.D., **University of Minnesota**, 2007, 304 pages; AAT 3273113

22. Between 'blight' and a new world: Urban renewal, political mobilization, and the production of spatial scale in San Francisco, 1940--1980

(“Küf” ve yeni dünya arasında: San Fransisko’da kentsel yenileme, politik

hareketlilik ve mekansal ölçek üretimi, 1940-80)

Lai, Clement Kai-Men, Ph.D., **University of California, Berkeley**, 2006, 345 pages; AAT 3253938

23. Relationships between neighborhood-scale urban form, travel behavior, and residential location: Implications for land use and transportation planning and policy

(Komşuluk-ölçeği kent formu, seyahat davranışı ve konut yerleşimi arasındaki ilişki: Arazi kullanımı ve ulaşım planlaması ve politikaları uygulamaları)

Krizek, Kevin John, Ph.D., **University of Washington**, 2001, 160 pages; AAT 3013991

24. Linking land use and transportation: Measuring the impact of neighborhood-scale spatial patterns on travel behavior

(Arazi kullanımını ve ulaşımı bağlamak: Seyahat alışkanlıkları üzerine komşuluk-ölçeği mekansal desenlerinin etkilerinin ölçülmesi)

Srinivasan, Sumeeta, Ph.D., **Massachusetts Institute of Technology**, 2000; AAT 0802551